Таълимда инновацион технологиялар

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

ПРЕЗИДЕНТИНИНГ «ИСТЕЪДОД» ЖАМҒАРМАСИ

Ишмуҳамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А.

ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

(таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари унун амалий тавсиялар)

Тошкент - 2008

Ишмухамедов Р. Абдуқодиров А. Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар).-Т.: Истеъдод, 2008.- 180 б.

Ушбу қўлланма талаба (ёки ўқувчи)ларни ўқитиш жараёнида тренинглар, очиқ мунозаралар, якка, жуфтликда, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлашни ташкил қилишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш ҳамда таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган профессор- ўқитувчиларни педагогик жараёнга тайёрлаш масалаларига бағишланган услубий тавсиялар ва маслаҳатларни ўз ичига олган. Шу билан бир қаторда, рисолада ўқитувчилар учун таълим-тарбия жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқув-тарбиявий машғулотларни ўтказиш услубияти бўйича намуналар, дарсга кириш ва уни таҳлил қилиш техникаси ҳамда таълим муассасаларида ўтказиладиган турли тарбиявий машғулотлар орқали миллий маросим ва тадбирларни ўтказиш бўйича услубий тавсиялар, шуниндек, таълим муассасаларида ўтиладиган «Педагогик технологиялар» кўрсларида фойдаланиш имкониятини берадиган тақдимот материаллари берилган.

Қўлланмада келтирилган педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда ўтказиладиган машғулот жараёни услубиятини ҳар бир профессор-ўқитувчи ўзи ўқитаётган фани ва предметининг мазмуни, мақсади, шунингдек, шароити, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда ўзгартириши ёки ўқитиш жараёнида келтирилган технологиялар асосида ўзининг муаллифлик технологияларини яратиши ва улардан фойдаланиши мумкин.

Ушбу қўлланма Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Истеъдод» жамғармаси ҳўзуридаги Масофали ўқитиш марказининг тингловчилари, таълим муассасаларининг раҳбарлари, ўқув-тарбиявий ишлари бўйича раҳбар муовинлари, мутахассислик йўналишлари бўйича услубчилари ва профессор- ўқитувчиларига мўлжалланган.

© Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Истеъдод» жамғармаси, 2008

Кириш

Ҳар бир жамиятнинг келажаги унинг ажралмас қисми ва ҳаётий зарурати бўлган таълим тизимининг қай даражада ривожланганлиги билан белгиланади. Бугунги кунда мустақил тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатимизнинг узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш ва такомиллаштириш, янги сифат босқичига кўтариш, унга илғор педагогик ва ахборот технологияларини жорий этиш ҳамда таълим самарадорлигини ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. «Таълим тўғрисида»ги қонун на «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши билан узлуксиз таълим тизими орқали замонавий кадрлар тайёрлашнинг асоси яратилди.

Маълумки, узлуксизлик ва узвийлик таълим тизимда ортиқча такрорийликка чек қўйиб, аввало, жамиятнинг маънавий ва интеллектуал салоҳиятини кенгайтиради, қолаверса, давлатнинг ижтимоий ва илмий - техник тараққиётини такомиллаштириш омили сифатида ишлаб чиқаришнинг барқарор ривожланишини таъминлайди. Педагогик технологияларнинг ривожланиши ва уларнинг ўқув-тарбия жараёнига кириб келиши, шунингдек, ахборот технологияларининг тез алмашинуви ва такомиллашуви жараёнида ҳар бир инсон ўз касбий тайёргарлигини, маҳоратини кучайтириш имконияти яратилади.

Узлуксиз таълим чуқур, ҳар тарафлама асосли таълим-тарбия бериш, мутахассис кадрлар тайёрлашнинг турли шакл, усул, восита, услуб ва йўналишларининг мукаммал уйғунлигидан иборатдир. Ўзлуксиз таълим сифатини турли компоненталар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, муайян усуллар ва услубларнинг таълим жараёнига оқилона татбиқ этилиши таъминлайди.

Таълимнинг барча босқичларига оид умумий педагогик ва дидактик талаб талаба (ёки ўқувчи)нинг дастурий билим, тасаввур ва кўникмалари асосида мустақил ишлаш самарадорлигини такомиллаштириш, илмий фикрлашга, ўқув фанига қизиқ ишини кучайтириш, касбий билимларини чуқурлаштириш, назарий ва амалий машғулот мобайнида уларнинг фаоллигини оширишдан иборатдир. Жаҳон педагогик тажрибаси, замонавий педагогик технологияларининг талаба (ёки ўқув)ларни фанларга қизиқтиришга, уларнинг мустақил ишлашда фаолликларини оширишга имконияти чексиз эканлигини тасдиқламоқда.

Таълимнинг бугунги вазифаси ўқувларни кун сайин ошиб бораётган ахборот-таълим муҳити шароитида мустақил равишда фаолият кўрсата олишга, ахборот оқимидан оқилона фойдаланишга ўргатишдан иборатдир. Бунинг учун уларга ўзлуксиз равишда мустақил ишлаш имконияти ва шароитини яратиб бериш зарур.

Ўзбекистон Республикаси демократик, хуқуқий ва фуқаролик жамиятини қуриш йўлидан бораётган бир пайтда таълим соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотларнинг бош мақсади ва ҳаракатга келтирувчи кучи ҳар томонлама ривожланган баркамол инсонни тарбиялашдан иборатдир.

Мамлакатимиз ривожланишининг муҳим шарти замонавий иқтисодиёт, фан, маданият, техника, технология ривожи асосида кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимининг амал қилишига эришишдир.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш ўзлуксиз таълим тизимининг тузилмаси ва мазмунини замонавий фан ютуқлари ва ижтимоий тажрибага таянган ҳолда туб ислоҳотларни кўзда тутади. Бунинг учун, аввало, таълим тизимининг барча шаклдаги муассасаларида таълим жараёнини илғор, илмий-услубий жиҳатдан асосланган янги ва замонавий услубиёт билан амалда таъминлаш лозим. Ёш авлодга таълим-тарбия беришнинг мақсади, вазифалари, мазмуни, услубий талабларига кўра фан, техника ва илғор технология ютуқларидан унумли фойдаланиш бугунги таълим тизими олдида турган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати узлуксиз таълим тизими орқали шахснинг ҳар томонлама баркамол фуқаро бўлиб етишишини кўзда тутади. Шахс эса, ўзлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлашда таълим хизматларининг истеъмолчиси, иштирокчиси ҳамда ишлаб чиқарувчиси сифатида намоён бўлади.

Шахс таълим хизматларининг ишлаб чиқарувчиси сифатида билим ва тажрибани талаба (ёки ўқувчи)га ўзатишда, моддий ишлаб чиқариш муҳити шароитида, шунингдек, фан, маданият ва хизматлар кўрсатиш соҳаларида иштирок эгади. Шу сабабли, таълимнинг белгиланган вазифаларидан бири юқори савияда ўқитишни таъминлаш ва малакали кадрларни замонавий таълим дастурлари асосида тайёрлашдан иборат. Таълим муассасаси ўсиб келаётган шахсни ўқитиш жараёнида уларга таълим олиш шароитларини яратади.

Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимга эҳтиёжлари ва қобилиятларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришнинг йўналтирилган бўлиши ўқитувчи фаолиятининг масъулиятини оширади. Таълим муассасаси ўқитувчисининг малакаси махсус ва педагогик фанлар билан ёритиладиган икки қиррага эга бўлиши лозим ва у доимо: "Нима учун ўқитиш керак?", "Қандай ўқитиш керак?" деган саволларга жавоб топиши, шунингдек, таълим-тарбия хусусиятлари эътиборга олинган билимларга асосланган бўлиши лозим.

Таълимнинг самарадорлигини ошириш, шахснинг таълим марказида бўлишини ва ёшларнинг мустақил билим олишларини таъминлаш учун таълим муассасаларига яхши

тайёргарлик кўрган ва ўз соҳасидаги билимларни мустаҳкам эгаллашдан ташқари замонавий педагогик технологияларни ва интерфаол усулларни биладиган, улардан ўқув ва тарбиявий машғулотларни ташкил этишда фойдаланиш қоидаларини биладиган ўқитувчилар керак. Бунинг учун барча фан ўқитувчиларини янги педагогик технологиялар ва интерфаол усуллар билан қуроллантириш ва олган билимларини ўқув-тарбиявий машғулотларда қўллаш малакаларини ўзлуксиз ошириб бориш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Истеъдод» жамғармаси Масофали ўқитиш марказида 2004 йилдан эътиборан олий, ўрта махсус, касб - ҳунар ва умумий ўрта таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш ва истиқболли профессор-ўқитувчилар учун 40 соатга мўлжалланган «Инновацион технологиялар» мақсадли малака ошириш курси (шу жумладан, ушбу курс бўйича масофали ўқиш) амал қилмоқда.

Дастлабки тўрт йил мобайнида ўтказилган педагогик тажрибалар натижаларида курснинг дастури такомиллаштирилиб, қайта ишланиб келинмоқда. Бугунги кунда ушбу дастур орқали ўқитувчиларнинг мақсадли малака ошириши мазкур Марказда давом эттирилмоқда. «Инновацион технологиялар» курси бўйича ўз малакаларини ошириб кетган 2200 га яқин профессор-ўқитувчи (шу жумладан, олий, ўрта махсус, касб-ҳунар, умумий, касбий таълими соҳаларидаги)ларнинг курс, унинг мазмуни, ўқитилиши ва бераётган самараси ҳақидаги фикр-мулоҳазалари Марказ фаолиятини ижобий баҳолашга тўла асос бўлмоқда.

Ушбу қўлланмада «Инновацион технологиялар» курсининг дастури ва машғулотларида фойдаланилаётган услубларнинг мазмуни ва қўлланилиш тартиблари, таълим муассасаларида олиб бориладиган тарбиявий ишларни: ўтказилаётган миллий маросимларни, ўқув-тарбиявий машғулотларни кузатиш ва таҳлил этиш йўллари, шунингдек, замонавий педагогик технологиялар ҳамда интерфаол дарсларда ижодий равишда фойдаланиш мумкин бўлган тақдимот материаллари келтирилган.

Қўлланманинг шакли, мазмуни бўйича барча фикр-мулоҳазаларингизни миннатдорчилик билан қабул қиламиз.

Манзил: 100003, Тошкент т., Маҳмуджон Fофуров кўчаси, 171.

Муаллифлар

Таълимни тарбиядан, тарбияни эса таьлимдан ажратиб бўлмайди - бу шарқона қараш, шарқона ҳаёт фалсафаси

И.Каримов

I БОБ. «ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР» МАХСУС КУРСИНИНГ ДАСТУРИ

Дастурнинг асосий мақсади ва тингловчиларнинг билим, кўникма ҳамда малакаларига қўйиладиган талаблар

Ўзбекистон Республикаси демократик, ҳуқуқий ва фуқаролик жамиятини қуриш йўлидан бормоқда. Республикамизда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг бош мақсади ва ҳаракатга келтирувчи кучи - ҳар томонлама ривожланган баркамол инсондир.

Мамлакатимиз ривожланишининг муҳим шарти замонавий иқтисодиёт, фан, маданият, техника, технология ривожи асосида кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимини яратишдан иборат.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга оширишда ўзлуксиз таълим тизимининг тузилмаси ва мазмунини замонавий илмий фикрлар ютуқлари ва ижтимоий тажрибага таянган ҳолда туб ислоҳотлари кўзда тутилган. Бунинг учун, аввало, ўзлуксиз таълим тизимининг барча шаклдагй таълим муассасаларида таълим жараёни сифатини таъминловчи илғор илмий-методик жиҳатдан асосланган услубларни амалда қўллаш лозим. Фан, техника ва илғор технология ютуқларидан фойдаланган ҳолда ёш авлодга таълим ва тарбия беришнинг мақсад, мазмун, услуб ва воситаларини илмий жиҳатдан таъминлаш педагогика фанининг долзарб муаммоларидан бири ҳасобланади.

Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати ўзлуксиз таълим тизими орқали шахснинг ҳар томонлама баркамол бўлиб етишишини кўзда тутади. Шахс ўзлуксиз таълимда ва кадрлар тайёрлашда таълим хизматларининг истеъмолчиси ҳамда ишлаб чиқарувчиси сифатида намоён бўлади.

Шахс таълим хизматларининг ишлаб чиқарувчиси сифатида таълим жараёнида билим ва тажрибани талаба (ёки ўқувчи)га ўзатиш, ишлаб чиқариш моддий муҳити шароитида, шунингдек, фан, маданият ва таълим хизматларида иштирок эгади. Республикада шахсларга ўз ижодий салоҳиятини амалга ошириш учун мутахассислик таълим дастурини танлаш ҳукуқи берилган. Олий таълим ўзлуксиз таълимда муҳим ўринни эгаллайди. Олий, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълимлари асосида ўзлуксиз таълим тизимининг мустақил тури ҳисобланади ва Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»га мувофиқ амалга оширилади. Ушбу ҳужжатларда олий таълимнинг белгиланган вазифаларидан бири юқори савияда ўқитишни таъминлаш ва малакали кадрларни замонавий таълим касб-ҳунар дастурлари асосида тайёрлашдир. Олий таълим ўқитувчисининг фаолияти шахсни тарбиялаш жараёнида таълим-тарбия олиш шароитларини яратиш, унинг эҳтиёжларини қондириш ва қобилиятларини очиш ҳамда ривожлантиришга йўналтирилган бўлиши лозим. Олий мактаб ўқитувчисининг малакаси махсус ва педагогик фанлар билан ёритиладиган икки қиррага эга бўлиши лозим ва у доимо: "Нима учун ўқитиш керак?", "Қандай ўқитиш керак?" деган саволларга жавоб топиши зарур. Бу жавоблар педагогика фанининг асосий қоидалари ва қонуниятларига мос ҳолда талкин қилиниши, шунингдек, таълим хусусиятлари эътиборга олинган билимларга асосланган бўлиши лозим. Педагогиканинг муҳим муаммоларидан бири ўқитувчининг мутахассислиги ва фаолиятининг асосини ташкил этиш шарт бўлган педагогик жараён назариясини ишлаб чиқишдир.

Ёш педагоглар мутахассислик бўйича мавжуд билимларидан ташқари ўқув жарёнига қаҳам қўяр эканлар, педагогик ва психологик билимлар, технология ва ўқитиш методикаларига доир зарур педагогик билимларни эгаллаган бўлишлари керак. Ана шуларни эътиборга олган ҳолда, ёш педагогларнинг малакасини оширишда асосий масалалар қуйидагича белгиланади:

- ўқитиш жараённинг самарадорлигини таъминловчи педагогик малакаларни шакллантириш;
- ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, гуманитар билимларни англашга йўналтирилган янги касбий тафаккурни шакллантириш;
- ўқитувчи фаолиятининг методологик асоси сифатида педагогик билимлар тизимини эгаллаш;
- ўқитувчиларнинг касбий фаолиятларига яқинлаштирилган услублар тизими сифатидаги ўқитиш технологиясини эгаллаш.

Ҳозирги кунда таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш иқтидорли педагог ва илмий кадрларда юқорида саналган малака ва кўникмаларни ҳосил қилиш мақсадида ушбу дастур ишлаб чиқилди.

Асосий мақсад. Республикамизнинг таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш истиқболли педагог кадрларга замонавий педагогик технологияларни ўргатиш, педагогика ва психология фанларига оид билимларини янада мустаҳамлаш ва олган билимларини ўқув—тарбия жараёнига қўллай олишга ўргатиш, шунингдек, уларга педагогик маҳорат сирларини очиб беришдан иборат.

Тингловчиларнинг билим ва кўникмаларига қўйиладиган талаблар. Тингловчилар ўзлари ўқитаётган талабаларининг руҳиятларига мос равишда мулоқотда бўла олиш, замонавий педагогик технологияларни эгаллаш ва ўқув-тарбия жараёнида қўллай олиши керак. Тингловчиларда замонавий педагогик технологияларнинг ўқув-тарбия жараёнидаги ўрни, улардан фойдаланиш, шунингдек, «Ақлий ҳужум», «Тармоқлар» (Кластер) усуллари, «Бумеранг», «Скарабей», «Чархпалак», «Резюме» ва шу каби технологиялар ҳақидаги билимларга эга бўлишлари ва уларни ўқув-тарбия жараёнига қўллай олишлари лозим.

Асосий тушунчалар. Шахс технология, педагогик технология, интерфаол услублар, педагогик маҳорат, «Кластер» технологияси, «Ақлий ҳужум» услуби, муаммоли таълим, «Тарози» технологияси, муаллифлик технологияси, синетик технология.

Ўқитиш жараёни 5 кунлик жадал интерфаол тренинг кўринишида амалга оширилади. курс 40 соатга мўлжалланган.

«Инновацион технологиялар» курсининг дастури ва мавзулари

1-мавзу. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва ўқитувчига қўйиладиган талаблар (2 соат).

Олий мактаб ривожининг янги босқичи. Олий мактаб шаклланишининг асосий тамойиллари. Олий мактабда таълим жараёни. Давлат таълим стандартлари, олий мактабнинг ўқув режалари. Олий мактаб ўқитувчисининг касбий-педагогик фаолияти. Олий мактаб ўқитувчиси шахсига қўйиладиган талаблар. Ўқитувчининг педагогик қобилияти. Педагогик қобилиятлар гуруҳи. Ўқиш ва ўқитиш бўйича қобилиятлар. Тарбия жараёнига йўналтирилган педагогик қобилиятлар. Репродуктив, адекватив, локал модуллари. Модул тизими.

2-мавзу. Ўқитувчининг фаолияти ва педагогик махоратн (2 соат).

Педагогик мулоқот қобилиятлари. Коммуникатив кобилиятлар. Олий мактаб ўқитувчиси фаолияти турлари. Ўқув педагогик фаолиятлар. Ўқитувчининг илмий-тадқиқот фаолияти. Назарий ва амалий фаолият. Ўқитувчи педагогик фаолиятининг конструктив, ташқилий, гностик ва коммуникатив каби таркибий кисмлари.

Олий мактаб ўқитувчисининг педагогик маҳорати. Педагогик махоратнинг асосий омиллари. Педагогик маҳоратнинг инсонпарварлик, касбий билимлар, педагогик қобилият, педагогик техника каби таркибий қисмлари.

Олий мактаб ўқитувчисининг ташқи қиёфаси, педагогик муносабати, ўз-ўзини бошқариши, нутқи, маданияти ва уларни эгаллаш йўллари. Олий мактаб ўқитувчисининг фаолиятига қўйиладиган бахо даражаси - педагогик квалиметрия. Олий мактаб ўқитувчиси фаолиятининг педагогик жиҳатлари.

3-мавзу. Олий мактаб ўқитувчисининг инновацион фаолияти назарияси ва хусусиятлари (2 соат).

Инновацион жараённинг ҳаёт цикли концепцияси. Инновацион жараёнларнинг шакллари. Инновацион педагогик тушунчалар. Хусусий янгилик, шартли янгилик, маҳаллий янгилик, субъектив янгилик. Инновацион жараён тузилмаси. Олий мактаб ўқитувчиси инновацион фаолиятига акмеологик ёндашув.

Ўқитувчининг инновацион фаолиятини шакллантириш шароитлари. Инновацион фаолиятнинг асосий вазифалари. Инновацион фаолиятларнинг моҳоратлари. Инновацион фаолиятларга асосий тавсифлар. Ўқитувчининг инновацион фаолиятга тайёргарлиги.

4-мавзу. Олий мактаб ўқув жараёнининг ўзига хос хусусиятлари (2 соат).

Олий мактабда ўқитишни ташкил қилишнинг шакл ва услубларига қўйиладиган замонавий талаблар. Олий мактабда ўқитиш шакли ва услубларини синфларга ажратиш. Маърузаларнинг дидактик шакллари, амалий машғулот, машқ, семинар, лаборатория машғулоти ва мустақил ишлар. Олий мактабда ўқитиш услублари ва уларни таснифлаш. Анъанавий ва ноанъанавий, ривожлантирувчи ва интерфаол ўқув машғулотлари.

5-мавзу. Педагогик технологиянинг илмий, назарий ва амалий асослари (4 соат).

Педагогик технология тушунчаси. Педагогик технологиянинг асосий вазифалари. Педагогик технология даражалари. Умумий педагогик технология. Хусусий технология. Модул технологияси. Педагогик технология тузилмаси.

6-мавзу. Олий мактабда муаммоли таълим (4 соат).

Муаммоли ўқитишнинг моҳияти. Муаммолли вазият ва уни яратиш. Муаммоли вазият белгилари ва ўқув муаммоси. Шартли муаммоли ўқитиш. Муаммоли таълимнинг асосий услуби. Муаммоли семинарлар. Муаммоли амалий машғулотлар. Анъанавий, ривожлантирувчи ва эвристик таълим.

7-мавзу. Ўйин технологиялари (4 соат).

Ўйинли фаолият. Ўйин тузилмаси. Ўйин модификацияси. Имитацион ўйинлар. Ролли ўйинлар. Ишбилармонлик ўйинлари. Психодрама ва социодрама (ижтимоийдрама) ўйинлари. Баҳс ўйинлари. Баҳс-мунозара турлари: эвристик, мантиқий, авторитар, танқидий, демагогик, прагматик.

8-мавзу. Мураккаб вазиятларни қўллаш технологияси (4 соат).

Вақтинча чегараланганлик технологияси. Тўсатдан тўхтатиш технологияси. Янги вариант турлари технологияси. Ахборот таъминот технологияси. Ахборот етишмовчилик технологияси.

9-мавзу. Таълимнинг интерфаол стратегиялари (12 соат).

«Ақлий ҳужум» услуби. Тўғридан-тўғри жамоавий «Ақлий хужум» услуби. «Ақл билан ишғол қилиш» услуби. Ижодий масалаларни ҳал қилиш технологияси. «Қора қути» услуби. «Кундаликлар» услуби. «6х6х6» услуби. Синетик (фильмотека) технология. Муаммонинг қўйилиши. Изланиш мақсади. Масалаларни ҳал қилиш, аналог. Тўғридан-тўғри, шахсий, рамзий, ҳаёлий-фантастик изланишлар. Танқидий тафаккур технологиялари. Танқидий жараённинг таҳлили. Чақирик, фикрлаш, тафаккур юритиш босқичлари. Дебатлар технологияси.

10-мавзу. Муаллифлик технологияси (4 соат).

Педагогик ҳамкорлик технологияси. Таълимнинг жадаллаштирилган технологияси. Таълимнинг табақалаштирилган технологияси. Яккама-якка таълим технологияси. «Инновацион технологиялар» курсининг кундалик мавзулар тематикаси «Инновацион технологиялар» курси беш кунлик интерфаол ўқитиш жараёни модул асосида ташкил этилган ва унинг ҳар бир кунига аниқ белгиланган мақсад қўйилган бўлиб, аниқ кафолатли натижага эришиш, назорат ва баҳолашга йўналтирилган. Қуйида «Инновацион технологиялар» курси бўйича кунлик мавзулар ва уларнинг қисқача мазмунларини келтирамиз:

1 - кун мавзуси: **Таълимда инновация**

1-машғулот	Контакт. Тингловчиларни интерфаол семинарнинг иш тартиби, режа ва дастури билан таништириш. Интеллектуал коммуникатив ўйин: ўқув гуруҳи билан танишиш. Тушунчалар таҳлили услуби. Блиц-сўров (ўйин). Тарқатма материал. Якка ва кичик гуруҳда ишлаш. Машғулот таҳлили.
2-машғулот	Маъруза-сухбат. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». «Таълим тўғрисида»ги қонун. Ўзбекистон Республикасида таълим мазмуни. Таълим турлари: анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи, масофали, муаммоли, дастурлаштирил-ган, турли даражали, модул тизимли, лойиҳалаштириш (лойиҳа услуби), эвристик, интерфаол таълим; катталар таълими, информал таълим, расмий таълим, норасмий таълим. Ўқитишнинг шакл ва услубларига қўйилган замонавий талаблар. Тарқатма материаллар ва слайдлар билан ишлаш. Жамоа бўлиб ишлаш.
3-машғулот	«Зинама-зина» технологияси. Дарс - ўқув жараёнини ташкил этишнинг асосий шакли. Дарс тузилиши ва турлари. Анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи, муаммоли, эвристик дарслар, уларнинг ўхшашлиги ва фарқлари.
4-машғулот	«3х4» технологияси. Намунавий ёки очиқ дарсларнинг аҳамияти, уларнинг оддий дарслардан фарқи. Дарсларга кириш ва уларни таҳлил қилиш техникаси. Видеофильм томоша қилиш: умумий ўрта (ёки олий) таълим мактаб ўқитувчиси дарсидан лавҳалар томоша қилиш, таҳлил қилиш.

Ўқув куни якунида «Таълимда инновация» мавзуси бўйича «БББ- билардим, билиб олдим, билмоқчиман» услуби бўйича уйга вазифа берилади.

2 - кун мавзуси: **Ўқув жараёнида педагогик технология**

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзуни ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1-машғулот	Маъруза-сухбат. Педагогик технологиянинг илмий-назарий асослари. Педагогик технология даражалари. Педагогик технологияни синфларга ажратиш. Ўйинли технологиялар. Муаммоли ўқитиш технологиялари. Тарқатма материал.
2-машғулот	«Лойиха» технологияси. Ўқув жараёнини лойиҳалаш. Тарқатма материал. Кичик гуруҳларда ишлаш.
3-машғулот	«Резюме» технологияси. Танқидий тафаккур технологиялари. Тарқатма материал. Кичик гуруҳларда ишлаш.
4-машғулот	«Муаммо» ёки «Кўприк» технологияси. Муаммонинг ечимини топиш. Якка тартибда, кичик гуруҳда ва жамоа бўлиб ишлаш.

Ўқув куни якунида «Ўқув жараёнида педагогик технология» мавзуси бўйича «Метаморфоза» услуби бўйича уйга вазифа берилади.

3 - кун мавзуси: Ўқитувчи фаолиятида инновация

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзуни ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1-машғулот	Сухбат-мунозара. Ўқитувчи шахси ва унга қўйиладиган талаблар. Ўқитувчи фаолияти ва турлари. Ўқитувчининг инновацион фаолияти. Ўқитувчининг инновацион фаолиятига акмеологик, креатив ва рефлексив ёндашув. Ўқитувчи фаолияти ва педагогик маҳорати. Педагогик маҳорат компонентлари.
2-машғулот	Бошқарув педагогикаси. Ўқитувчининг аудиторияни бошқариш маҳорати. «Чархпалак» технологияси.
3-машғулот	«Бумеранг» технологияси. Ўқитувчининг ўқув жараёнини ташкил этишга инновацион ёндошуви. Тарқатма материал. Якка тартибда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлаш. Назорат иши.
4-машғулот	«Лабиринт» технологияси. Ўқитувчининг педагогик махорати. Ўқитувчи фаолияти ва ўқув жараёнида учрайдиган педагогик низолар, вазиятлар ва муаммоларни ечиш усуллари. Давра гуруҳида ишлаш. Видеотренинг. Дарс жараёнида ўқитувчи фаолияти.

Ўқув куни якунида «Ўқитувчи фаолиятида инновация» мавзуси бўйича «SWOT-таҳлил» услуби бўйича уйга вазифа берилади.

4 - кун мавзуси: Ўқув-тарбия жараёнида инновация

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзуни ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1 -машғулот	Сухбат-мунозара. Жамоавий ижодий иш педагогик технология сифатида. Жамоавий ижодий иш методикаси ва уни амалга ошириш: педагогик мақсадга мувофиқлик, биргаликда лойихалаш, ишни тайёрлаш, ишни олиб бориш, таҳлил этиш. Жамоавий ижодий ишларнинг шакллари: фестиваллар, эстафеталар, тренинглар, байрамлар, мавзули кечалар, танлов ва шоулар, дискотека ва ш.к.лар. Блиц-сўров (ўйин) - оғзаки ёки ёзма. Видеофильм томоша қилиш: Оммавий жамоавий ижодий иш (умумтаълим ёки олий таълим муассасаси мисолида).
2-машғулот	Тренинг. «САН-самарали, ахлоқли, назокатли». Амалиётдаги жамоавий ижодий ишни танлаш ва лойихалаштириш услубияти. Жамоа ва кичик ижодий гуруҳларда ишлаш.
3-машғулот	Роллик ўйин: рассом, сценарист, безатувчи, мухаррир, режиссёр. Жамоавий ижодий ишни тайёрлаш услубиёти. Тарқатма материаллар. Кичик ижодий гуруҳлар фаолияти
4-машғулот	Тақдимот. Жамоавий ижодий иш ва ижодий гуруҳлар ишининг тақдимоти. Фикр ва мулоҳазалар. Натижаларни эълон қилиш.

Ўқув куни якунида «Ўқув-тарбия жараёнида инновация» мавзуси бўйича «САН - самарали, аҳлоқли, назокатли» технологияси асосида уйга вазифа (ижодий иш) берилади.

5-кун мавзуси: Педагогик квалиметрия

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, ёдга олиш, тахлил этиш, бахолаш ишлари амалга оширилади.

1 -машғулот	Тренинг «Feedback». Инновацион технологиялар мазмунига якун ясаш ва бахо бериш. «ФСМУ» технологияси. Тарқатма материал. Якка тартибда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлаш.
2-3- машғулот	Ассессмент: тингловчиларнинг касбий ва педагогик махорати, новаторлик даражасини аниқлаш ва бахолаш. Инновацион технология бўйича якка тартибдаги муаллифлик химоялари.
4-машғулот	Давра суҳбати. Ўтилган мавзулар асосида савол-жавоблар. Тингловчиларнинг интерфаол ўқув-семинари бўйича фикрлари ва таклифлари.

Изохлар:

1). Ассесмент (assessment) - ходимларни бахолаш, аттестация қилиш усули бўлиб, иштирокчилар гуруҳи маълум синовдан ўтказилади: ишбилармонлик ўйинлари, тест топшириқлари, ўз-ўзини тақдимот қилиш, ёзма ишлар ва ш.к. Одатда, ўрта ва юқори босқич раҳбарларини ички баҳолашда қўлланилади. Энг аниқ ва самарали усул ҳисобланади.

2). Фидбек (Feedback) - қарши таъсир. Семинар ўқиши тугаганда ёки ўқув дастури бўйича назарий билимлар. Бирон мавзу ёки бўлимни ўрганиш тугаганда ўтказилади. Семинар ёки дастур мавзуси, бўлимидан нима ўргандик? - саволига жавоб берилади. Мисол тариқасида Фидбек саволлари анкетаси берилади. У қуйидагича бўлиши мумкин:

ФИБДЕК (карши таъсир)

САВОЛЛАР: Семинарда биз нималарга ўргандик?
Семинардан, ўтилган мавзулар, тренинглардан нималарни билиб олдим?

ЯНГИ ҒОЯЛАР - семинар ҳамда ўрганилган мавзулардан сўнг қандай янги ғоя ва фикрлар пайдо бўлди _____
_____

ФАОЛИЯТГА ЯНГИ ҚАРАШЛАР мутахассислик, касбга нисбатан қандай янги қарашлар пайдо бўлди _____
_____

МУОМАЛА МАЛАКАСИ - қандай янги малакага эга бўлдим _____
_____

ЯНГИ КЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАР - қандай янги кўникма, малакалар эгалланди _____
_____

ЯНГИ ҲАТТИ-ХАРАКАТЛАР - қандай янги ҳаракатлар ва ишларни амалга оширишим мумкин _____
_____

ЯНГИ ИЖОДИЙ ЁНДОШУВ, ҲИС-ТУЙҒУЛАР - ўқув давомида қандай ижодий кўтаринқилик, ҳис-туйғулар пайдо бўлди_____
_____

МЕНИНГ ҚЎРҚУВИМ ЁКИ ИШОНЧСИЗЛИГИМ - фаолиятга янгича ёндашувда бўладиган қийинчиликлар, қўрқувни енгиш _____
_____

КЕЛАЖАКДАГИ ИШЛАР - семинар-ўқишдан сўнг қандай янги ишларни амалга оширишим ёки меҳнат фаолиятимда қандай ўзгаришлар қилишим мумкин ёки ҳеч қандай ўзгаришлар қилмасам ҳам бўлади _____
_____

Назария ва методологиядан
кўра амалийроқ ҳеч нима йўқ

А.Больцман

II БОБ. ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА БИЛИМЛАРНИ БАҲОЛАШ

«Инновацион технология»лар тушунчаси

Шу вақтгача анъанавий таълимда талаба (ёки ўқув)ларни фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатиб келинган эди. Бундай усул талаба (ёки ўқувчи)ларда мустақил фикрлаш, ижодий изланиш, ташаббускорликни сўндирар эди.

Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерфаол услублар (инновацион педагогик ва ахборот технологиялари)дан фойдаланиб, таълимнинг самарадорлигини кўтаришга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда. Замонавий технологиялар қўлланилган машғулотлар талаба (ёки ўқувчи)лар эгаллаётган билимларни ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб, таҳлил қилишларига, ҳатто хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига қаратилган. Ўқитувчи бу жараёнда шахс ва жамоанинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади, шу билан бир қаторда, бошқарувчилик, йўналтирувчилик вазифасини бажаради. Бундай ўқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи) асосий фигурага айланади.

Педагог - олимларнинг йиллар давомида таълим тизимида

Нега ўқитамиз?

Нимани ўқитамиз?

Қандай ўқитамиз?

саволларига жавоб излаш билан бир қаторда

Қандай қилиб самарали ва натижали ўқитиш мумкин? - деган саволига ҳам жавоб қидирдилар.

Бу эса, олим ва амалиётчиларни ўқув жараёнини технологиялаштиришга, яъни ўқитишни ишлаб-чиқаришга оид аниқ кафолатланган натижа берадиган технологик жараёнга айлантиришга уриниб кўриш мумкин, деган фикрга олиб келди.

Бундай фикрнинг туғилиши педагогика фанида янги педагогик технология йўналишини юзага келтирди.

Бугунги кунда таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланишга алоҳида эътибор берилаётганининг асосий сабаби қуйидагилардир:

Биринчидан, педагогик технологияларда шахсни ривожлантирувчи таълимни амалга ошириш имкониятининг кенглигида. «Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да ривожлантирувчи таълимни амалга ошириш масаласига алоҳида эътибор қаратилган.

Иккинчидан, педагогик технологиялар ўқув-тарбия жараёнига тизимли фаолият ёндашувини кенг жорий этиш имкониятини беради.

Учинчидан, педагогик технология ўқитувчини таълим-тарбия жараёнининг мақсадларидан бошлаб, ташхис тизимини тузиш ва бу жараён кечишини назорат қилишгача бўлган технологик занжирни олдиндан лойиҳалаштириб олишга ундайди.

Тўртинчидан, педагогик технология янги воситалар ва ахборот усулларини қўллашга асосланганлиги сабабли, уларнинг қўлланилиши «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларини амалга оширишни таъминлайди.

Ўқув-тарбия жараёнида педагогик технологияларнинг тўғри жорий этилиши ўқитувчининг бу жараёнда асосий ташкилотчи ёки маслаҳатчи сифатида фаолият юритишига олиб келади. Бу эса талаба (ёки ўқувчи)дан кўпроқ мустақилликни, ижодни ва иродавий сифатларни талаб эгади.

Ҳар қандай педагогик технологиянинг ўқув-тарбия жараёнида қўлланилиши шахсий характердан келиб чиққан холда, талаба (ёки ўқувчи)ни ким ўқитаётганлиги ва ўқитувчи кимни ўқитаётганига боғлиқ.

Педагогик технология асосида ўтказилган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишларини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтаи назарларини асослашга имконият яратади.

Ҳозирги даврда содир бўлаётган инновацион жараёнларда таълим тизими олдидаги муаммоларни ҳал этиш учун янги ахборотни ўзлаштириш ва ўзлаштирган билимларини ўзлари томонидан баҳолашга қодир, зарур қарорлар қабул қилувчи, мустақил ва эркин фикрлайдиган шахслар керак.

Шунинг учун ҳам, таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида замонавий ўқитиш услублари - интерфаол услублар, инновацион технологияларнинг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир. Педагогик технология ва уларнинг таълимда қўлланишига оид билимлар, тажриба талаба (ёки ўқувчи)ларни билимли ва етук малакага эга бўлишларини таъминлайди.

Инновация (инглизча **innovation**) - янгилик киритиш, янгилик демакдир.

Инновацион технологиялар педагогик жараён ҳамда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) фаолиятига янгилик, ўзгаришлар киритиш бўлиб, уни амалга оширишда асосан интерфаол услублардан фойдаланилади.

Интерфаол («**Inter**» - бу ўзаро, «act» - харакат қилмоқ) - ўзаро харакат қилмоқ ёки ким биландир сухбат, мулоқот тартибида бўлишни англатади. Бошқача сўз билан айтганда, ўқитишнинг интерфаол услубиётлари - билиш ва коммуникатив фаолиятни ташкил этишнинг махсус шакли бўлиб, унда таълим олувчилар билиш жараёнига жалб қилинган бўладилар, улар биладиган ва ўйлаётган нарсаларни тушуниш ва фикрлаш

имкониятига эга бўладилар. Интерфаол дарсларда ўқитувчининг ўрни қисман талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фаолиятини дарс мақсадларига эришишга йўналтиришга олиб келади.

Бу услубларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларга:

- талаба (ёки ўқувчи)нинг дарс давомида бефарқ бўлмасликка, мустақил фикрлаш, ижод қилиш ва изланишга мажбур этилиши;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув жараёнида фанга бўлган қизиқ ишларини доимийлигини таъминланиши;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фанга бўлган қизикишларини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндашган ҳолда кучайтирилиши;
- педагог ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини доимий равишда ташкил этилишлари киради.

Педагогик технология масалаларини ва муаммоларини ўрганаётган баъзи ўқитувчилар, тадқиқотчилар ва амалиётчиларнинг фикрича, педагогик технология - фақат ахборот технологияси билан боғлиқ ҳамда ўқитиш жараёнида қўлланиши зарур бўлган ўқитишнинг техник воситалари, компьютер, проектор ёки бошқа техник воситалар. Бизнинг фикримизча, педагогик технологиянинг энг асосий негизи -ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг белгиланган мақсаддан кафолатланган натижага ҳамкорликда эришишлари учун танлаган технологияларига боғлиқ. Ўқитиш жараёнида, мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар бир таълим технологияси ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил эга олса, ҳар иккаласи ижобий натижага эриша олса, ўқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи)лар мустақил фикрлаб, ижодий ишлаб, изланиб, таҳлил этиб, ўзлари хулоса қила олсалар, ўзларига, гуруҳга, гуруҳ эса уларга баҳо бера олса, ўқитувчи эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит ярата олса, бизнинг фикримизча, ана шу - ўқитиш жараёнининг асоси ҳисобланади. Ҳар бир дарс, мавзу, ўқув предметининг ўзига хос технологияси бор. Ўқув жараёнидаги педагогик технология - бу аниқ кетма-кетликдаги яхлит жараён бўлиб, у талаба (ёки ўқувчи)нинг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда бир мақсадга йўналтирилган, олдиндан пухта лойиҳалаштирилган ва кафолатланган натижа беришига қаратилган педагогик жараёндир.

Педагогик мақсаднинг амалга ошиши ва кафолатланган натижага эришиш ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг ҳамкорликдаги фаолияти, улар қўйган мақсад, танлаган мазмун, услуб, шакл, воситага, яъни технологияга боғлиқ.

Ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг мақсаддан натижага эришишида қандай технологияни танлашлари улар ихтиёрида, чунки ҳар иккала томоннинг асосий мақсади аниқ натижага эришишга қаратилган бўлиб, бунда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билим савияси, гуруҳ характери, шароитга қараб, ишлатиладиган технология танланади. Масалан, натижага эришиш учун балки, компьютер билан ишлаш лозимдир, балки фильм (ёки тарқатма материал, чизма ва плакат, ахборот технологияси, турли адабиётлар) керак бўлар. Буларнинг ҳаммаси ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)ларга боғлиқ.

Шу билан бирга ўқув жараёнини олдиндан лойиҳалаштириш зарур. Бу жараёнда ўқитувчи ўқув предметининг ўзига хос томонини, жой ва шароитни, энг асосийси, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжини ва ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил эга олишини ҳисобга олиши керак. Шундагина, керакли кафолатланган натижага эришиш мумкин. Қисқача айтганда, талаба (ёки ўқувчи)ни таълимнинг марказига олиб чиқиш керак.

Технологик харита

Ўқитувчи томонидан ҳар бир дарсни яхлит ҳолатга кўра билиш ва уни тасаввур этиш учун бўлажак дарс жараёнини лойиҳалаштириб олиш керак. Бунда ўқитувчи учун бўлажак дарсни технологик харитасини тузиб олиши катта аҳамиятга эгадир, чунки дарснинг технологик харитаси ҳар бир мавзу, ҳар бир дарс учун ўқитилаётган предмет, фаннинг хусусиятидан, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилади.

Технологик харитани тузиш осон иш эмас, чунки бунинг учун ўқитувчи педагогика, психология, хусусий методика, педагогик ва ахборот технологиялардан хабардор бўлиши, шунингдек, жуда кўп услуб ва усулларни билиши керак. Ҳар бир дарснинг ранг-баранг, қизиқарли бўлиши аввалдан пухта ўйлаб тузилган дарснинг лойиҳалаштирилган технологик харитасига боғлиқ.

Дарснинг технологик харитасини қай кўриниш (ёки шакл)да тузиш, бу ўқитувчининг тажрибаси, қўйган мақсади ва ихтиёрига боғлиқ. Технологик харита қандай тузилган бўлмасин, унда дарс жараёни яхлит ҳолда акс этган бўлиши ҳамда аниқ белгиланган мақсад, вазифа ва кафолатланган натижа, дарс жараёнини ташкил этишнинг технологияси тўлиқ ўз ифодасини топган бўлиши керак. Технологик хаританинг тузилиши ўқитувчини Дарсни кенгайтирилган конспектини ёзишдан халос эгади, чунки бундай харитада дарс жараёнининг ҳамда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) фаолиятининг барча қирралари ўз аксини топади.

Мисол тариқасида қуйида хуқуқ фанидан «Оталикни белгилаш» мавзуси бўйича ўтказиладиган дарснинг олдиндан лойиҳалаштирилган технологик харитасини ҳавола қиламиз.

Технологик харита

Мавзу	Оталикни белгилаш
Мақсад, вазифалар	**Мақсад:** Талабаларга оталикни белгилашнинг моҳияти, аҳамияти, асослари ва тартибини тушунтириш. **Вазифалар:** - Талаба (ёки ўқувчи)ларда мавзуга нисбатан қизиқиш уйғотиш, уларда мавзу асосида билим ва кўникмаларни шакллантириш ва кенгайтириш. - Мавзуга оид тарқатилган материалларни талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан якка ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштириб олишлари ҳамда суҳбат-мунозара орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш, уларнинг билимини баҳолаш.
Ўқув жараёнининг мазмуни	Боланииг насл-насабини белгилаш тушунчаси. Оталикни белгилаш зарурати қайси ҳолларда вужудга келиши. Оталикни белгилашнинг мақсади ва аҳамияти. Ота-онанинг биргаликдаги аризаси асосида оталикни белгилаш. Отанинг аризаси асосида оталикни белгилаш. Оталикни белгилаш муносабати билан туғилиш тўғрисидаги ёзувлар дафтарига ўзгартиришлар киритиш.
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	**Услуб:** Оғзаки баён қилиш, «Бумеранг» технологияси. **Шакл:** Суҳбат-мунозара, амалий машғулот, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлаш. **Восита:** Тарқатма материаллар: матнлар, ариза, маълумотнома, хабарнома бланкалари. **Усул:** Тайёр ёзма материаллар ва чизмалар асосида. **Назорат:** Оғзаки назорат, савол- жавоблар, кузатиш, ўз-ўзини назорат қилиш. **Баҳолаш:** Рағбатлантириш, 5 балли тизим асосида баҳолаш.
Кутиладиган натижалар	**Ўқитувчи:** Мавзуни қиска вақт ичида барча талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ўзлаштирили- шига эришади. Талабалар фаоллигини оширади. Талабаларда дарсга нисбатан қизиқиш уйғотади. Бир машғулот жараёнида барча талабаларни баҳолайди. Ўз олдига қўйган мақсадларига эришади. Талаба (ёки ўқувчи) лар томонидан ёзма ахборотни мустақил ўрганиш? Уни хотирада сақлаш, бошқаларга етказиш, савол бериш ва саволларга жавоб беришга ўргатади. **Талаба (ёки ўқувчи):** Янги билимларни эгаллайди. Якка ҳолда ва гуруҳ бўлиб ишлашни ўрганади. Нутқи ривожланади ва эслаб қолиш қобилияти кучаяди. Ўз-ўзини назорат қилишни ўрганади. Қисқа вақт ичида кўп маълумотга эга бўлади ва баҳолай олади.
Келгуси режалар (таҳлил, ўзгаришлар)	**Ўқитувчи:** Янги педагогик технологияларни ўзлаштириш ва дарсда тадбиқ этиш, такомиллаштириш. Ўз устида ишлаш. Мавзуни ҳаётий воқеалар билан боғлаш. Педагогик маҳоратни ошириш. **Талаба (ёки ўқувчи):** Матн билан мустақил ишлашни ўрганади- фикрини равон баён қила олади. Шу мавзу асосида қўшимча материаллар топади, уларни ўрганади. Ўз фикри ва гуруҳ фикрини таҳлил қилиб, бир ечимга келиш малакасини ҳосил қилади.

Ўқитувчи ўқитаётган фанининг ҳар бир мавзуси, ҳар бир дарс машғулоти бўйича тузган технологик харитаси, унга фан (ёки предмет)ни яхлит холда тасаввур этиб ёндашишга, тушунишига (бир семестр, бир ўқув йили бўйича), яхлит ўқув жараёнининг бошланиши, мақсадидан тортиб, эришиладиган натижасини кўра олишига ёрҳам беради. Айниқса, технологик хаританинг талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилиши, уни шахс сифатида таълимнинг марказига олиб чиқишга ва бу билан ўқитишнинг самарадорлигини оширишга имконияг беради.

Ўқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи)ларга шахс сифатида қаралиши, турли педагогик технологиялар ҳамда замонавий услубларнинг қўлланилиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни мустақил, эркин фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага ижодий ёндашиш, масъулиятни хис қилиш, илмий тадкикот ишларини олиб бориш, таҳлил қилиш, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, ўқишга, фанга ва ўзи танлаган касбига бўлган қизиқишларини, шунингдек педагогга нисбатан хурматини кучайтиради.

Таълим-тарбия жараёнларида янги педагогик технологияларни қўллашда ўтмиш алломаларимизнинг ғоя ва қарашларидан фойдаланиш талаба (ёки ўқувчи)ларни ўқитиш ва тарбиялашни янада самарали бўлишини таъминлайди.

Бундай натижага эришиш ўқув жараёнида инновацион ва ахборот технологияларни қўллашни тақозо эгади. Технологиялар жуда хилма-хилдир. Виз улардан баъзиларини ташкил этиш ва уларни ўтказиш тартиби ҳақида тўхталамиз. Талаба (ёки ўқувчи)ларда мантиқий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантиришга, қобилиятларини ривожлантиришга, рақобатбардош, етук мутахассис бўлишларига ҳамда мутахассисга керакли бўлган касбий фазилатларни тарбиялашга ёрҳам берадиган тавсиялар берамиз.

Келтирилган тавсиялардан фойдаланувчилар ўқув жараёнини ташкил этиш учун ҳавола этилган технологияларни худди шу тартибда ўтказишлари шарт эмас. Ҳар қайси ўқитувчи бу технологиялар асосида

уларнинг умумий шаклини олган ҳолда ўзларининг дарс технологияларини яратишлари, берилган технологияларни тўлиқ ёки уларнинг баъзи бир босқичлари, элементларини ишлатишлари мумкин.

Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларини баҳолаш турлари ва уларнинг афзаллик ҳамда камчиликлари

Баҳолаш - таълим жараёнининг маълум босқичида, ўқув мақсадларига эришганлик даражасини олдиндан белгилаб қўйилган мезонлар асосида белгилаш, ўлчаш, таҳлил қилиш жараёнидир.

Беш баллик бахолаш

Афзаллиги

- ✓ таълим олувчи рағбатлантирилади;
- ✓ таълим олувчининг фаолиятини тезкор назорат қилиш имкониятини беради;
- ✓ таълим берувчини вақти тежалади;
- ✓ таълим олувчининг якуний билими бахоларнинг сонига қараб эмас, сифатига караб бахоланади;
- ✓ бахолаш қулай бўлади; расмийлаштириш ҳужжатлари кам бўлади.

Камчилиги

- ✓ баҳалашнинг нисбийлиги;
- ✓ ёзма нутқда хатоларни тўғрилаш имкониятининг камайиши;
- ✓ бахолашнинг субъективлиги.

Бахолашнинг рейтинг тизими

Афзаллиги

- ✓ ҳаққоний бахоланиши;
- ✓ ёзма нутқнинг ўсиши;
- ✓ ёзма нутқда хато ва камчиликларни аниқлаш; имкониятларининг мавжудлиги;
- ✓ таълим олувчининг билимга бўлган иштиёқининг сезиларли даражада ошиши;
- ✓ таълим олувчини мунтазам шуғулланишга ундаши

Камчилиги

- ✓ таълим берувчи таълим олувчи билан ишланганда кўп вақт сарф қилади;
- ✓ балларни ҳисоблаш кўп вақтни талаб қилувчи мураккаб жараёнлиги;
- ✓ бахолаш усулларига қараб таълим, олувчи оғзаки нутқининг пасайиши;
- ✓ ажратилган вақтнинг етарли эмаслиги;
- ✓ таълим олувчини бахолаш назоратининг мураккаблиги ва ноқулайлиги

Мезонга асослангаи бахолаш

Афзаллиги

- ✓ ўқув мақсадига мувофиқ бахоланади;
- ✓ таълим олувчининг билимини баҳолаганда унинг йўл қўйган хатолари яққол кўрсатиб берилади;
- ✓ бахоланувчи таълим олишга йўналтирилади;
- ✓ бахоланувчиларнинг бахоланаётган сохадаги кучли ва кучсиз томонлари холисона аниқлаб берилади, уларнинг ўз билими ва малакаларига бўлган ишончи оширилади;
- ✓ хамма учун бир хил билим ва малака талаблари ўрнатади;
- ✓ таълим мазмуни аниқлаб берилади;
- ✓ бахоланувчиларнинг ўз фаолияти натижаларига бўлган масъулияти оширилади.

Камчилиги

- ✓ мезонларни ишлаб чиқиш кўп вақт талаб қилади;
- ✓ мезонларнинг объективлиги, хаққо-нийлиги ва аниқлигини кўрсатишга нисбатан талабларининг кўплиги;
- ✓ ижтимоий фан йўналишлари бўйича мезонлар ишлаб чиқишда қийинчиликларга дуч келиниши;

Меъёрий (нормага асосланган) бахолаш

Афзаллиги

- ✓ ўқитувчи ортиқча вақт сарфламайди;
- ✓ турли шарт-шароитга осон мослаштириш мумкин;
- ✓ бахо бўйича кўрсаткичлар умумий тарзда олинади;
- ✓ муайян бахоланувчилар гурухи ичида уларни ўзлаштириш имконини беради;
- ✓ бахолаш натижасида гуруҳ ичидан маълум қисмини ажратиб олиш имконини беради.

Камчилиги

- ✓ бахолашда билим билан хулқни бахолаш аралаштириб юборилади;
- ✓ баъзан хулқни бахолаш билимн бахолашни чеклаб қўяди;
- ✓ бахолар ўқитувчи томонидан субъектив белгиланиши мумкин;
- ✓ таълим олувчига нисбатан симпатия хам бахони юқори қўйиб юборишга олиб келади;
- ✓ билимларни объектив ва хаққоний бахолашнинг пасайишига имконият яратади.

Албатта, «НИМА»ни яхшилаб ўйлаб кўр, лекин унданам кўпроқ «ҚАНДАЙ»ни ўйлаб кўр.

Гёте

III БОБ. ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ИНТЕРФАОЛ УСЛУБЛАР ВА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ УСЛУБИЯТИ

Ушбу бобнинг баёнини ўзоқ вақтларда айтилган ривоятдан бошлаймиз.

Кунлардан бир кун кўл бўйида қорни оч қолган бир киши балиқ тутиб турган донишмандга дуч келибди ва унга мурожаат қилиб: *«Мен очман, менга ёрҳам бер!».* Донишманд қуйидагича жавоб берибди: *«Мен сенга балиқ беришим мумкин, сен тез тўясан ва бироз вақт ўтгач, худди шундай яна оч қоласан ва мендан яна ёрҳам сўрайсан. Мен сенга қармоқ беришим мумкин, лекин у қачондир синиб қолиши мумкин, унда сен менга яна мурожаат қилишингга тўғри келади. Яхшиси, мен сенга қармоқ ясашни ўргатаман, бу ўзоқ ва қийин, лекин кейинчалик сенга менинг ёрҳамим керак бўлмайди. Ўз йўлингни танла ...».*

Юкорида келтирилган ривоятдан келиб чиқадиган хулоса шуқи, яхши, ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)га «қармоқ ясашни» ўргатиши ва ақлли талаба (ёки ўқувчи) эса уни ўрганиши лозим. Талаба (ёки ўқувчи)лар «қармоқ ясашни» қанчалик тез ва мустаҳкам ўрганиб олсалар, улар шунчалик бировларга муҳтож бўлмасдан ўз «овларига» эга бўладилар. Мана шундай вазифаларни амалга оширишда янги интерфаол ва ноанъанавий педагогик технологиялар жуда қўл келишини тадқиқотчилар томонидан турли таълим муассасаларида ўтказилаётган кўпгина педагогик тажрибаларининг натижалари тасдиқламоқда. Шунинг учун ҳам, таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган профессор-ўқитувчилар ўз соҳалари бўйича олиб бораётган машғулотларида инновацион технологияларни ўз ўрнида қўллашни билишлари ўта зарур.

Ҳозирги кунда инновацион технологиялар, интерфаол услубларнинг сони жуда кўпайиб кетган. Биз уларнинг таълим муассасаларида кенг тарқалганлари, ўқитиладиган аниқ фан ва предметларда қўлланилиши мумкин бўлган баъзи педагогик технологияларнинг фойдаланиш услубиятини келтирамиз. Юқорида баён қилинган дастурда келтирилган ўқув машғулотлари ва тарбия жараёнларида қўлланиладиган интерфаол услублар ва педагогик технологиялардан ташқариларини хам келтирамиз.

Эслатма: *ўқитиш жараёнини самарали ва натижали бўлишини таъминлашга йўналтирилган қуйида келтирилгани интерфаол услублар ва ўқитиш технологияларининг барчаси ушбу услубий қўлланма муаллифларидан бири Р.Ишмухамедов томонидан кўп йиллар мобайнида яратилган бўлиб, ҳозирги кунда улар республикамизнинг барча умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар ҳамда олий таълим муассасалари, ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш институтлари ва факультетларида кенг миқиёсда қўлланилиб келинмоқда ҳамда ижобий натижалар бермоқда.*

«Танишув» технологияси
1-вариант

Технологиянинг мақсади:

- ўқув жамоаси иштирокчиларини бир-бирлари билан таништириш, самимий дўстона муносабат ва ижодий муҳитни юзага келтириш.
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ижодий имконияти ва шахсий сифатларини очиш.
- аудиториянинг ишлаши учун қулай шароитни вужудга келтириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулот бошида ўқитувчи ўқув жараёни қатнашчиларини кичик гуруҳларга ажратади. Ҳар бир кичик гуруҳга йилнинг бир фаслида туғилган талабаларни киритиш мумкин. Ўқитувчи гуруҳларни жойларига ўтказиб, уларга қуйидаги топшириқни беради:

- ўз туғилган фаслингизга характеристика беринг (бадиий - мусиқий, сахнали, хазил-мутойибали ва хоказо кўринишда);
- йилнинг шу фаслида туғилганларнинг умумий характери билан ҳамда гуруҳ қатнашчиларининг умумий ўхшашликлари ва ўзига хос томонлари билан таништириш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг бу фаслдаги фаолиятини сўзлаб бериш;
- бошқа фаслдаги гуруҳ қатнашчиларига бағишланган фикр ёки бағишлов яратиш ва ижодий тилаклар билдириш.

Ўқитувчи берилган топшириқни талабалар томонидан бажариши учун тайёрланишга вақт ажратади ва уларни тақдимот қоидалари билан таништиради, талаба (ўқувчи)ларнинг тайёрланишлари учун шароит яратади.

Гуруҳлар тайёргарликни бошлайдилар.

Гуруҳларнинг чиқиши 4 та топшириқ акс этган адабий-мусиқий композиция шаклида хам тайёрланиши мумкин.

Кейинги босқичда гурухлар тайёрлаган ижодий ишларини намойиш эгадилар. Ҳар бир чиқиш тугагач, бошқа гурух қатнашчилари намойиш этилган ижодий ишни тўлдиришлари ва мавзуга оид саволлар беришлари мумкин.

Охирги босқичда ўқитувчи машғулотга якун ясар экан, аудиторияга қуйидаги саволлар билан мурожаат қилиб, талаба (ёки ўқувчи)ларни очиқ мулоқотга чақиради:

- гурух қатнашчилари бир-бирлари хақида нималарни билиб олишди;
- аудиторияда бир-бирларига кўникиш холати қандай ўзгарди;
- қандай саволлар ва муаммолар хал қилинди;
- қатнашчилар дарс давомида қандай сифатларни кўрсата олдилар;
- ҳар бир киши ўзи учун қандай хулоса чиқарди;
- демак биз, қандаймиз?

2-вариант

Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни кичик гурухларга ажратгач, хар бир гуруҳга «Келинг, танишайлик!» мавзуси ёзилган қуйидаги мазмундаги тахминий материални тарқатади:

Келинг, танишайлик!

1. Сизлар Ким ва нима учун бу ерга тўплангансизлар?
2. Сизларни нима бирлаштиради?
3. Сиз учун энг қимматли нарса нима?
4. Ишлашингизга нима ёрҳам беради?
5. Кимларга ғамхўрлик қиласизлар?
6. Кимлар билан хамкорлик қиласизлар?
7. Нималарни ўзингиз, нималарни эса биргаликда хал эгасизлар?
8. Сизнинг энг кучли ва кучсиз томонларингиз нима?

Гуруҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалдаги саволларга жавоб беришга тайёргарлик кўрадилар, тайёрланиш жараёнида улар бир-бирлари билан танишиб оладилар (гуруҳларнинг тайёрланишлари учун ўқитувчи кичик гуруҳлар сони ва ўқув машғулотига ажратилган вақтга қараб вақт белгилайди).

Гурухлар тайёр бўлишгач, навбати билан хар бир гуруҳдан бир киши тайёрланган материални тақдимот қилади. Ўқитувчи гуруҳлар тақдимоти учун вакқт белгилайди. Барча гуруҳлар тақдимоти тугагач, ўқитувчи танишувни якунлаб, машғулотни давом эттириши мумкин. Одатда, талаба (ёки ўқувчи)лар сонига қараб танишувни 15 ёки 30 дақиқа мобайнида ўтказиши мумкин. Бу эса, ўқитувчининг ташкилотчилик ва бошқарув маҳоратига боғлиқ.

Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан танишишда ўзининг (шахсий) қизиқарлироқ вариантидан хам фойдаланиши мумкин.

Танишувни, шунингдек, педагогик ёки психологик ўйин элементларидан фойдаланган ҳолда хам ташкил этиш мумкин.

«Тушунчалар таҳлили» услуби

Услубнинг моҳияти. Ушбу услуб ўтилган (чорак, семестр ёки ўқув йилида тугаган) ўқув предмети ёки бўлим барча мавзуларини талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёдга олиш, бирон-бир мавзу бўйича ўқитувчи томонидан берилган тушунчаларга мустақил равишда ўз изохларини бериш, шу орқали ўз билимларини текшириб бахолашга имконият яратиш ва ўқитувчи томонидан қисқа вақт ичида барча талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳолай олишга йўналтирилган.

Услубнинг мақсади. Талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотда ўтилган мавзуни эгаллаганлик ва мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда эркин баён эга олиш, ўзларининг билим даражаларини бахолай олиш, якка ва гуруҳларда ишлай олиш, сафдошларининг фикрига хурмат билан қараш, шунингдек ўз билимларини бир тизимга солишга ўргатиш.

Услубнинг қўлланиши: ўқув машғулотларининг барча турларида (дарс бошланиши ёки дарс охирида, ёки ўқув предметининг бирон-бир бўлими тугалланганда) ўтилган мавзуни ўзлаштирилганлик даражасини бахолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралик ва якуний назорат ўтказиш учун, шунингдек, янги мавзуни бошлашдан олдин талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларини текшириб олиш учун мўлжалланган. Ушбу услубни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида якка, кичик гурух ҳамда жамоа шаклида ташкил этиш мумкин. Ушбу услубдан уйга вазифа беришда ҳам фойдаланса бўлади.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: тарқатма материаллар, таянч тушунчалар рўйхати, қалам (ёки ручка), слайд.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда ўқитувчининг қўйган мақсади (текшириш, мустаҳкамлаш, бахолаш)га мос тайёрланган тарқатма материаллар (агар якка тартибда ўтказиш мўлжалланган бўлса, гуруҳ ўқувчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиш белгиланган бўлса, у ҳолда гуруҳлар сонига қараб, тарқатма материаллар тайёрланади).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- талаба (ёки ўқувчи)ларни гуруҳларга (шароитга қараб) ажратилади;
- талаба (ёки ўқувчи)лар машғулотни ўтказишга қўйилган талаб ва қоидалар билан таништирилади;
- тарқатма материаллар гуруҳ аъзоларига тарқатилади.
- талаба (ёки ўқувчи)лар якка тартибда ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича тарқатма материалда берилган тушунчалар билан танишадилар;
- талаба (ёки ўқувчи)лар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчалар ёнига эгаллаган (ёки ўзларининг) билимлари асосида (берилган тушунчаларни қандай тушунган бўлсалар шундай) изох ёзадилар (якка тартибда);
- ўқитувчи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчаларни ўқийди ва жамоа билан биргаликда ҳар бир тушунчага тўғри изохни белгилайди ёки экранда ҳар бир тушунчанинг изохи берилган слайд орқали (имкони бўлса) таништирилади;
- ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) тўғри жавоб билан белгиланган жавобларнинг фарқларни аниқлайдилар, керакли тушунчага эга бўладилар, ўз-ўзларини текширадилар, баҳолайдилар, шунингдек билимларини яна бир бор мустаҳкамлайдилар.

Изоҳ: «Тушунчалар таҳлили» услубини «Чайнворд», «Ўзлуксиз занжир», «Кластер», «Блиц-занжир» шаклида хам ташкил этиш мумкин.

«Тушунчалар тахлили» услубидан бир дарснинг ўзида дарс бошланишида ўттан мавзуни такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки янги мавзу бўйича талаба (ёки ўқувчи)ларнинг дастлабки билимлари, қандай тушунчаларни эгаллаганликлари ва шу дарснинг охирида бугунги мавзудан нималарни билиб олганликларини аниқлаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

Қуйидаги машғулотда фойдаланиладиган тарқатма материални мисол тариқасида келтирамиз (илова).

Илова

Тушунчалар	Мазмуни
Таълим	
Тарбия	
Таълим мазмуни	
Ўқитиш услублари	
Ўқитиш шакллари	
Дарс (ўқув машғулоти)	
Ўқитиш воситалари	
Назорат услублари	
Баҳолаш услублари	
Технология	
Педагогик технология	
Педагогик инновация	
Педагогик махорат	
Педагогик квалиметрия	

«Зинама - зина» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни ўтилган ёки ўтилиши керак бўлган мавзу бўйича якка ва кичик жамоа бўлиб фикрлаш ҳамда хотирлаш, ўзлаштирилган билимларни ёдга тушириб, тўпланган фикрларни умумлаштира олиш ва уларни ёзма, расм, чизма кўринишида ифодалай олишга ўргатади. Бу технология талаба (ёки ўқувчи)лар билан бир гурух ичида якка холда ёки гуруҳларга ажратилган ҳолда ёзма равишда ўтказилади ва тақдимот қилинади.

Технологиянинг мақсади. Талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб улардан назарий ва амалий тушунча хосил қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир эга олишга, уни маъқуллашга, шунингдек, мавзунинг таянч тушунчаларига изох беришда эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: маъруза (имконият ва шароит бўлса), семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида якка тартибда ёки кичик гуруҳларда ўтказиш ҳамда назорат дарсларида қўлланилиши мумкин.

Машғулотда қўлланиладиган воситалар: А-3, А-4 форматли қоғозларда тайёрланган (мавзуни ажратилган кичик мавзучалар сонига мос) чап томонига кичик мавзулар ёзилган тарқатма материаллар, фломастер (ёки рангли қалам)лар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни мавзулар сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани маъқул);

- талаба (ёки ўқувчи)лар машғулотнинг мақсади ва унинг ўтказилиш тартиби билан таништирилади. Ҳар бир гуруҳга қоғознинг чап қисмида кичик мавзу ёзуви бўлган варақлар тарқатилади;
- ўқитувчи гуруҳ аъзоларини тарқатма материалда ёзилган кичик мавзулар билан танишишларини ва шу мавзу асосида билганларини фломастер ёрҳамида қоғоздаги бўш жойига жамоа билан биргаликда фикрлашиб ёзиб чиқиш вазифасини беради ва вақт белгилайди;
- гуруҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалда берилган кичик мавзуни ёзма (ёки расм, ёки чизма) кўринишида ифода эгадилар. Бунда гуруҳ аъзолари кичик мавзу бўйича имкон борича тўлароқ маълумот беришлари керак бўлади.
- тарқатма материаллар тўлдирилгач, гуруҳ аъзоларидан бир киши тақдимот қилади. Тақдимот вақтида гуруҳлар томонидан тайёрланган материал, албатта, аудитория (синф) доскасига мантиқан тагма-таг (зина шаклида) илинади;
- ўқитувчи гуруҳлар томонидан тайёрланган материалларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди ва машғулотни якунлайди.

Изоҳ: ўқув машғулотининг бундай ташкил этилиши талаба (ёки ўқувчи)ларни мустақил фикрлашга, ўтилган ва ўзлаштирилган мавзуларни эслашга, уларни ёзма (ёки расм, чизма кўринишида) баён этишгга, фикрларни умумлаштиришга ўргатади.

Илова (мисол тариқасида)

Тар. №	Мавзу	Темперамент
1	Холерик	
2	Сангвиник	
3	Меланхолик	
4	Флегматик	

Мавзулар:
Сўз туркумлари (от, сифат, феъл, сон, олмош).
Йил фасллари (баҳор, ёз, кўз, қиш).
Абдулла Қодирий (ҳаёти, ижоди, асарлари, адабий мероси ва аҳамияти) ва б.

«Чархпалак» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни ўтилган мавзуларни ёдга олишга, мантиқан фикрлаб, берилган саволларга мустақил равишда тўғри жавоб беришга ва ўз-ўзини баҳолашга ўргатишга ҳамда қисқа вақт ичида ўқитувчи томонидан барча талаба (ёки ўқувчи)ларнинг эгаллаган билимларини баҳолашга қаратилган.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни дарс жараёнида мантиқий фикрлаш, ўз фикрларини мустақил равишда эркин баён эга олиш, ўзларини баҳолаш, якка ва гуруҳларда ишлашга, бошқалар фикрига хурмат билан қарашга, кўп фикрлардан кераклисини танлаб олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: технология ўқув машғулотларининг барча турларида дарс бошланиши ёки дарс охирида ёки ўқув предметининг бирон бир бўлими тугалланганда, ўтилган мавзуларни талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралиқ ва якуний назорат ўтказиш учун мўлжалланган. Ушбу технологияни машғулот жараёнида ёки унинг бир қисмида якка, кичик гуруҳ ва жамоа шаклида ташкил этиш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: тарқатма материаллар, рангли қалам (ёки фломастер)лар.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда ўқитувчининг қўйган мақсади (текшириш, мустаҳкамлаш, баҳолаш)га мос тайёрланган тарқатма материаллар (агар якка тартибда ўтказиш мўлжалланган бўлса, гуруҳ ўқувчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиш белгиланган бўлса, у ҳолда гуруҳлар сонига қараб тарқатма материаллар тайёрланади).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- талаба (ёки ўқувчи)ларни (шароитга қараб) гуруҳларга ажратиш;
- талаба (ёки ўқувчи) машғулотни ўтказишга қўйилган талаблар ва қоидалар билан таништириш;
- тарқатма материалларни гуруҳ аъзоларига тарқатиш.
- гуруҳ аъзолари томонидан якка ҳолда мустақил равишда тарқатма материаллардаги вазифалар бажарилади;
- ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзи ишлаган тарқатма материалининг ўнг бурчагига гуруҳ рақамини ёзади, чап бурчагига эса ўзининг бирон-бир белгисини чизиб қўяди;
- вазифа бажарилган тарқатма материаллар бошқа гуруҳларга чархпалак айланмаси йўналишида алмаштирилади;
- янги гуруҳ аъзолари томонидан берилган материаллар ўрганилади ва ўзгартиришлар киритилади;
- жамоалар томонидан ўрганилган ва ўзгартиришлар киритилган материаллар яна юқорида эслатилган йўналиш бўйича гурулларарo алмаштирилади (ушбу жараён гуруҳлар сонига қараб давом эттирилади);
- материалларни охирги алмашишдан сўнг ҳар бир гуруҳ ва ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзлари илк бор тўлдирган материалларини (гуруҳ рақами ва ўзлари қўйган белгилари асосида) танлаб оладилар;
- ҳар бир гуруҳ аъзосининг ўзлари белгилаган жавобларига бошқа гуруҳ аъзоларининг тузатишларини таққослайдилар ва таҳлил қиладилар;
- ўқитувчининг тарқатма материалда берилган вазифаларини ўқийди ва жамоа билан биргаликда тўғри жавобларни белгилайди;
- ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) тўғри жавоб билан белгиланган жавоблар фарқларини аниқлайдилар, керакли баллни тўплайдилар ва ўз-ўзини баҳолайдилар.

Изоҳ: тарқатма материалда талаба (ёки ўқувчи) лар белгилаган тўғри жавоблар билан ўқитувчи ҳамкорлигида аниқланган тўғри жавобларнинг фарқи 55 фоиздан юқори бўлса, талаба (ёки ўқувчи) ушбу ўқув материалини ўзлаштирган, ундан кам бўлса ўзлаштира олмаганлигини билдиради. Масалан, вазифалар сони 30 та бўлиб, жавобларнинг 17-20 таси тўғри белгиланган бўлса, талаба (ёки ўқувчи) ушбу вазифани бажарган ва ўқув материалини ўзлаштира олган, агар ундан кам бўлса ўзлаштира олмаган ҳисобланади. Шу билан бирга, жавобларнинг 21-24 таси тўғри белгиланган бўлса талаба (ёки ўқувчи) материалларни ўзлаштирган даражаси «яхши» баҳога, 25-30 таси тўғри бўлса «аъло» баҳога ўзлаштирган деб ҳисобланади.

- талаба (ёки ўқувчи)лар ўз баҳолари ёки балларини белгилаб олишгач, ўқитувчи вазифа бажарилган қоғозларни йиғиб олади ва баҳо (баллар)ни гуруҳ журналига кўчириб қўяди.

«Чархпалак» технологиясидан фойдаланган ҳолда машғулот ўтказиш учун талаба (ёки ўқувчи)ларга қуйидагича вазифа бериш мумкин. Вазифа учун зарур бўлган тарқатма материални иловада келтирамиз.

Вазифа. Ўқитувчининг муомала ва мунособатни бошқаришдаги ҳаракатлари қайси бошқарув усулига мансуб эканлигини аниқланг ва уларга берадиган тавсифларини иловада келтирилган жадвалга киритинг.

Илова (мисол тариқасида)

Тар №	Ўқитувчининг муносабат ва муомалани боищаришдаги харакатлари	Автори-тар (якка ҳоким-лик)	Демок-ратик (ҳамкор-лик)	Либерал (бепарво-лик, муро-салилик)
1.	Бошқалар фикрини ўзиники қилиб олади.			
2.	Ўзи якка холда гуруҳ фаолияти. йўналишини белгилайди.			
3.	Ташаббускор эмас.			
4.	Ўзи кўрсатма ва буйруқ беради.			
5.	Жамоа ишига аралашмайди.			
6.	Ташаккури ҳам буйруқдек чиқади.			
7.	Ҳамма масалаларни юзаки кўриб чиқади.			
8.	Бошқалар фикрига хурмат билан қарайди.			
9.	Айтилган нарсани тўлиқ бажарилишини талаб эгади.			
10.	Бошқалар фикрига тез қўшилади ва қабул қилади.			
11.	Сўз ва гаплари қаттиқ ва қўпол.			
12.	Ўзининг шахсий нуқтаи назари йўқ.			
13.	Жамоа фикрини ва ташаббусини маъқуллайди хамда ривожлантиради.			
14.	Гап қайтарган ва гап ўргатганларни ёқтирмайди.			
15.	Жавобгарликдан ўз-ўзидан четлашади			
16.	Обруси бўлмайди.			
17.	Интизомни қаттиқ талаб эгади.			
18.	Ўз тинчини ўйлайди.			
19.	Иш натижаси билан қизиқмайди.			
20.	Сўзсиз бўйсунишни талаб эгади.			
21.	Ўз ишига совуққон.			
22.	Қўркмасдан жавобгарликни ўз бўйнига олади.			
23.	Касбини севмайди.			
24.	Тушунтирмайди, лекин талаб қилади.			
25.	Жамоа ишига таяниб иш олиб боради.			
26.	Талаба (ёки ўқув)га эътиборсиз, беғам.			
27.	Ўқитувчи эканлигини ёддан чиқариб қўяди			
28.	Ўзига бино қўйишни яхши кўради.			
29.	Талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин фикрлашга йўл қўймайди.			
30.	Талаба (ёки ўқувчи) фикри билан ўртоқлашмайди.			

17-20 та тўғри жавоб «қониқарли»;
21-24 та тўғри жавоб «яхши»;
25-30 та тўғри жавоб «аъло».

«Бумеранг» технологияси

1-вариант

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни дарс жараёнида, дарсдан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билаи ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бериш, фикрини эркин ҳолда баён эга олиш, қисқа вақт ичида кўп маълумотга эга бўлиш ҳамда дарс мобайнида ўқитувчи томонидан барча талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳолай олишга қаратилган.

Технологиянинг мақсади. Ўқув жараёни мобайнида тарқатилган материалларни талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан якка ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштириб олишлари ҳамда суҳбат-мунозара ва турли саволлар орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш ва баҳолаш. Ўқув жараёни мобайнида ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) томонидан ўз баҳо (ёки балл)ларини эгаллашга имконият яратиш.

Технологиянинг қўлланиши. Амалий машғулотлар, семинар ёки лаборатория машғулотлари ҳамда суҳбат-мунозара шаклидаги дарсларда якка тартибда, кичик гуруҳ ва жамоа шаклида фойдаланилиши мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Талаба (ёки ўқувчи) дарс жараёнида мустақил ўқишлари, ўрганишлари ва ўзлаштириб олишлари учун мўлжалланган тарқатма материаллар (ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича қисқа матнлар, суратлар, маълумотлар).

Машғулотни ўтказиш тартиби. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилади:

- талаба (ёки ўқувчи)лар кичик гуруҳларга ажратилади;
- талаба (ёки ўқувчи)лар дарс (машғулот)нинг мақсади ва тартиби билан таништирилади;
- талаба (ёки ўқувчи)ларга мустақил ўрганиш учун мавзу бўйича матнлар тарқатилади;
- берилган матнлар талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан якка тартибда мустақил ўрганилади;
- ҳар бир гуруҳ аъзоларидан янги гуруҳ ташкил этилади;
- янги гуруҳ аъзоларининг ҳар бири гуруҳ ичида навбати билан мустақил ўрганган матнлари билан ахборот алмашадилар, яъни бир-бирларига сўзлаб берадилар, матнни ўзлаштириб олишларига эришадилар;
- берилган маълумотларни ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш учун гуруҳ ичида ички назорат ўтказилади, яъни гуруҳ аъзолари бир-бирлари билан савол - жавоб қиладилар;
- янги гуруҳ аъзолари дастлабки ҳолатдаги гуруҳларига қайтадилар;
- дарснинг қолган жараёнида талаба (ёки ўқувчи)лар билимларини баҳолаш ёки тўплаган балларини ҳасоблаб бориш учун ҳар бир гуруҳда «гуруҳ ҳисобчиси» тайинланади;
- талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан барча матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини аниқлаш мақсадида ўқитувчи (ёки оппонент гуруҳ) талаба (ёки ўқувчи)ларга саволлар билан мурожаат эгадилар, оғзаки сўров ўтказадилар;
- саволларга берилган жавоблар асосида гуруҳларни тўплаган умумий баллари аниқланади;
- ҳар бир гуруҳ аъзоси томонидан гуруҳлдаги матннинг мазмунини ҳаётга боғлаган ҳолда биттадан савол тузилади;
- гуруҳлар томонидан тайёрланган саволлар орқали савол-жавоб ташкил этилади («гуруҳ ҳисобчилари» берилган жавоблар бўйича балларни ҳисоблаб борадилар);
- гуруҳ аъзолари томонидан тўпланган умумий баллар йиғиндиси аниқланади;
- гуруҳлар тўплаган умумий баллар гуруҳ аъзолари ўртасида тенг тақсимланади.

Изоҳ: ўқитувчи дарсни шу тартибда тугатиши ёки ўқув материалини талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан якка тартибда қандай ўзлаштирилганини яна бир бор ўз-ўзига баҳо бериш тартибида назорат қилиш учун «Чархпалак» технологиясидан фойдаланган ҳолда ўқилган ва ўзлаштирилган матнлар асосида тайёрланган тарқатма материалларни талаба (ёки ўқувчи)ларга тарқатиб, ўз билимларини текшириб олишларига имконият яратиши мумкин.

- дарс (машғулот)ни якунлаш, уйга вазифа бериш.

Ўқитувчиларнинг иш тажрибасидан

Ушбу технологияни қўллаган ўқитувчилар ўз ўқув предметлари мавзуси ёки эркин мавзу асосида қуйидаги мазмундаги матнлардан фойдаланган ҳолда ўқитиш ва тарбиялаш жараёнини ташкил этишган. Масалан,

1-Мавзу: «Гуллар ва уларнинг тарихи, ҳаётдаги аҳамияти»
Тарқатма материаллар:
1 -гуруҳга - Гуллар қачондан бери ўстирилади?
2-гуруҳга - Айрим халқларда гулларнинг аҳамияти.
3-гуруҳга - Атиргулларнинг рамзий маъноси ҳақида?
4-гурухга -Мисрликлар учун нилуфар гули нима маънони англатади?

2-Мавзу: «Шарқона муомала одоби»
Тарқатма материаллар:
1 -гуруҳга - Устозларни хурматлаш баёни
2 -гуруҳга- Қариндош-уруғлар ўртасидаги муомала одоби
3 -гуруҳга- Қўни-қўшнилар ўртасидаги муомала одоби
4 -гуруҳга- Дўстлар ўртасидаги муомала одоби

3-Мавзу: «Ҳарбий қўшинларда тарбия услублари»
1 -гуруҳга- Ишонтириш услуби
2 -гуруҳга- Рағбатлантириш услуби
3 -гуруҳга- Услубларнинг синфлари
4 -гуруҳга- Намуна услуби
5 -гуруҳга- Жазолаш услуби.

2-вариант

Мазкур технология бир машғулот давомида ўқув материалини чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмун ва характерга (муаммоли, мунозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга мўлжалланган бўлиб, оғзаки ва ёзма иш шаклларида амалга оширилиши мумкин. Технология машғулот мобайнида ҳар бир иштирокчининг турли топшириқларни бажариш, навбат билан талаба (ёки ўқувчи) ёки ўқитувчи ролида бўлиш ва мос балларни тўплаш имкониятини беради.

«Бумеранг» технологияси талаба (ёки ўқувчи)ларга танқидий фикрлаш, уларда мантиқни шакллантиришга имконият яратади, шунингдек уларнинг хотирасини, ғояларини, фикрларини, далилларини ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Мазкур услуб талаба (ёки ўқувчи)ларга таълим билан бир қаторда тарбиявий характердаги:

-жамоа билан ишлаш маҳорати;
-муомалалилик;
-хушфеъллик;
-кўникувчанлик.
-ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
-фаоллик;
-ишга ижодий ёндашиш;
-ўз фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш;
-ўзини баҳолаш каби қатор сифатларини ҳам шакллантириш имкониятини беради.

Технологиядаги асосий тушунчалар:

Очиқ саволлар - бундай саволлар муомала қилиш ва ўзаро сўзлашувни давом эттиришга имкон беради, шу билан бирга уларга қисқа, бир хил жавоб; бериш мумкин эмас.

Ёпиқ саволлар - бундай саволлар олдиндан «ҳа» ёки «йўқ» туридаги тўғри ва очиқ жавобларни беришни кўзда тутади.

Кўндаланг сўроқ - талаба (ёки ўқувчи)лар бир-бирига гуруҳлаб берувчи қисқа саволлар қаторидан иборат бўлиб, ўзига хос ахборотлар излаш ҳамда далилларни, оппонентлар эгаллаган ҳолатини аниқлаш, шунингдек муайян қарорлар қабул қилиш учун ажойиб имкониятдир.

Кўндаланг сўроқ пайтида ўзаро мунозарага киришиш мумкин бўлмай, балки фақат саволлар берилишига рухсат берилади.

«3 х 4» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни аниқ бир муаммони (ёки бирор мавзуни) якка ҳолда (ёки кичик жамоа бўлиб фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, кўп фикрлардан керагини танлаш, танлаб олинган фикрларни умумлаштириш ва улар асосида қўйилган муаммо (ёки мавзу) юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга, шунингдек, ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади. Бу технология талаба (ёки ўқувчи)лар билан аввал якка ҳолда, сўнгра уларни кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда ёзма равишда ўтказилади.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга; жамоа бўлиб ишлашга, изланишга; фикрларни жамлаб, улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга; жамоага ўз фикрини ўтказишга, уни маъқуллашга; қўйилган муаммони ечишда ва мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: семинар, амалий ва лаборатория шшғулотларида якка тартибда (ёки кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда) ўтказиш ҳамда гуруҳ аъзоларини бир неча маротаба жойларини ўзгартириб берилган вазифаларни бажаришга мўлжалланган.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: А-3, А-4 форматдаги қоғоз варақлари (гуруҳ сонига қараб), фломастер (ёки рангли қалам).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларнинг умумий сонига қараб, 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (кичик гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани мақсадга мувофиқ);
- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотнинг мақсади ва ўтказилиш тартиби билан таништиради ва ҳар бир кичик гуруҳга қогознинг юқори қисмида ёзуви бўлган варақларни тарқатади;

- ўқитувчи кичик гуруҳ аъзоларини тарқатма материалда ёзилган асосий фикрни фақат учта фикр, яъни учта сўз ёки сўзлар бирикмаси, ёки учта гап билан давом эттиришлари мумкинлигини уқтиради ва буни амалга ошириш учун аниқ вақт белгилайди;
- гуруҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалда берилган фикрни ёзиб давом эттирадилар;
- вазифа бажарилгач, гуруҳ аъзолари ўринларидан туриб соат мили йўналиши бўйича жойларини ўзгартирадилар, яъни 1-гуруҳ 2-гуруҳнинг 2 - гуруҳ 3-гуруҳнинг, 3-гуруҳ эса 4 - гуруҳнинг (бошқа кичик гуруҳлар бўлса, шу тариқа) ўрнига ўтадилар;
- янги жойга келган гуруҳ аъзолари шу ерда қолдирилган тарқатма материалдаги фикрлар билан танишиб, унга яна янги учтадан ўз фикрларини ёзиб қўядилар;
- гуруҳ аъзолари яна юқоридаги каби жойларини ўзгартирадилар, шу тариқа кичик гуруҳлар ўз жойларига қайтиб келгунларига қадар жойларини алмаштириб, тарқатма материалларга ўз фикрларини қўшиб борадилар;
- ўз жойларига қайтиб келган кичик гуруҳлар тарқатма материалда тўпланган барча фикрларни диққат билан уларни умумлаштирган ҳолда битта яхлит таъриф ёки қоида ҳолатига келтирадилар;
- ҳар бир кичик гуруҳнинг муаллифлик таърифлари ёки қоидаларини гуруҳ аъзоларидан бири тақдимот қилади;
- ўқитувчи кичик гуруҳлар томонидан берилган таърифлар ёки қоидаларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди, сўнгра машғулотни якунлайди.

Изоҳ: Гуруҳлар тақдимотидан сўнг улар берган таъриф ёки қоидалар асосида кичик гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси якка тартибда ўзининг муаллифлик таърифи ва қоидасини келтириб чиқариб тақдимот қилиши ҳам мумкин.

Кичик гуруҳлар сони 4 та бўлгани мақсадга мувофиқ. Бундай ҳолда кичик гуруҳлар ўз жойларини фақат 3 марта алмаштирадилар ва бу билан ўқув жараёнини зерикарли ўтишининг олди олинади. Агар кичик гуруҳлар сони 4 тадан кўп бўлса, у ҳолда уларни икки потокка бўлиб, кичик гуруҳ аъзоларининг алмашинувини ҳар бир поток ўртасида алоҳида, тақдимотни эса биргаликда ўтказиш мумкин.

Агар аудитория (ёки синф) кичик гуруҳларнинг жойларини алмаштиришга мосланмаган (ёки алмаштиришга ноқулайликлар) бўлса, у ҳолда талаба (ёки ўқувчи)ларни жойларини алмаштириш ўрнига гуруҳларга тарқатилган материалларни алмаштириш орқали, улар дастлабки олинган гуруҳларга қайтиб келгунга қадар алмаштирилиб, талаба (ёки ўқувчи) фикрлари тўпланади, улардан умумий таъриф (ёки қоида) келтириб чиқарилади ва тақдимот қилиш ҳам мумкин.

Ушбу технологияни қўллаган ўқитувчилар ўз ўқув предметлари мавзуси (ёки эркин мавзу) асосида «Педагогик технология - бу...», «Очиқ дарс - ...» «Иқтисод - ...», «Экология - ...», «Малака ошириш - ...», «Касб ўрганиш - ...», «Ҳамширалик касби - ...», «Мухандис - ...» каби мазмундаги қоғоз варақларининг юқори қисмида давом эттирилиши ёки фикрлар билан тўлдирилиши керак бўлган асосий тушунча ёки фикр ёзилган матнлардан фойдаланган ҳолда ўқув - тарбия жараёнини ташкил этишган.

«Резюме» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Бу технология мураккаб, кўп тармоқли, мумкин қадар муаммоли мавзуларни ўрганишга қаратилган. Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда бир йўла мавзунинг турли тармоқлари бўйича ахборот берилади. Айни пайтда уларнинг ҳар бири алоҳида, нуқталардан муҳокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил, танқидий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб таққослаш услуби ёрҳамида мавзудан келиб чиққан ҳолда ўқув муаммосини ечимини топишга зумда керакли хулоса ёки қарор қабул қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир этишга, уни маъқуллашга, шунингдек, берилган муаммони ечишда, мавзуга умумий тушунча беришда утилган мавзулардан эгаллаган билимларини қуллай олишга ургатиш.

Технологиянинг қўлланиши: маъруза дарсларида (имконият ва шароит булса), семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида якка (ёки кичик гуруҳлар ажратилган) тартибда ўтказиш, шунингдек, уйга вазифа беришда ҳам қуллаш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: А-3 форматдаги қоғозларида (гуруҳ сонига қараб) тайёрланган тарқатма материаллар, фломастер ёки рангли қаламлар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларнинг сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;
- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотнинг мақсади ва ўтказилиш тартиби билан таништиради ва ҳар бир кичик гуруҳга қоғознинг юқори қисмида ёзуви бўлган, яъни асосий муаммо, ундан ажратилган ўқув муаммолари ва уларни ечиш йуллари белгиланган, хулоса ёзма баён қилинадиган варақларини тарқатади;

- ҳар бир гуруҳ аъзолари уларга тушган варақлардаги муаммоларнинг афзаллиги ва камчиликларини аниқлаб, ўз фикрларини фломастер ёрҳамида ёзма баён эгадилар. Ёзма баён этилган фикрлар асосида ушбу муаммони ечимини топиб, энг мақбул вариант сифатида умумий хулоса чиқарадилар;
- кичик гуруҳ аъзоларидан бири тайёрланган материални жамоа номидан тақдимот эгади. Гуруҳнинг ёзма баён этган фикрлари уқиб эшиттирилади, лекин хулоса қисми билан таништирилмайди;
- ўқитувчи бошқа кичик гуруҳлардан тақдимот этган гуруҳнинг, хулосасини сураб, улар фикрини аниқлайди, гуруҳлар фикридан сунг тақдимот гуруҳи ўз хулосаси билан таништиради;
- ўқитувчи гуруҳлар томонидан берилган фикрларга ёки хулосаларга изох бериб, уларни баҳолайди, сунгра машғулотни якунлайди.

Илова (мисол тариқасида)

Талабалар билимини назорат қ илиш							
Ёзма		Оғзаки		Тест		Масофали	
Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.
Хулоса:							

«Муаммо» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларга ўқув предметининг мавзусидан келиб чиққан турли муаммоли масала ёки вазиятлариинг ечимиии тўғри топишларига ургатиш, уларда муаммонит моҳиятини аниқлаш бўйича малакаларни шакллантириш, муаммони ечишнинг баъзи усуллари билан таништириш ва муаммони ечищда мос услубларни тўғри танлашга ургатиш, муаммони келиб чиқиш сабабларини ва муаммони ечишдаги хатти-ҳаракатларни тўғри аниқлашга ургатиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни гуруҳларга ажратиб, уларни мос ўринларига жойлаштиргандан сунг, машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва талабларини тушунтиради, яъни у машғулотни босқичли бўлишини ва ҳар бир босқич талаба (ёки ўқувчи)лардан максимум диққат-эътибор талаб қилишини, машғулот давомида улар якка, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлашларини айтади. Бундай кайфият талаба (ёки ўқувчи)ларга берилган топшириқларни бажаришга тайёр бўлишларига ёрҳам беради ва бажаришга қизиқиш уйғотади. Машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва талаблари| тушунтирилгач, машғулот бошланади:

- талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан машғулот учун тайёрланган кинолавҳани диққат билан томоша қилиб, унда ёритилган муаммони аниқлашга ҳаракат қилиш, хотирада сақлаб қолиш ёки дафтарларига белгилаб қуйиш (агар кинофильм кўрсатишнинг имконияти булмаса, у ҳолда ўқитувчи ўқув предметининг мавзуси бўйича плакат, расм, афиша ёки бирор муаммо баён қилинган матн, китобдаги ўқув материалидан фойдаланиши мумкин);
- ҳар бир гуруҳ аъзолари томонидан ушбу лавҳадан (расмдан, матндан, ҳаётий воқеадан) биргаликда аниқланган муаммоларни ватман ёки А-3 форматдаги қоғозга фломастер билан ёзиб чиқади;
- берилган аниқ вақт тугагач, тайёрланган ишни гуруҳ вақили томонидан ўқиб эшиттирилади;
- ўқитувчи гуруҳлар томонидан танланган ва муаммолар ёзилган қоғозларни алмаштирган ҳолда гурухларга тарқатилади;
- тарқатилган қоғозларда гуруҳлар томонидан ёзилган муаммолардай ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзини қизиқтирган муаммодан бирини танлаб олади;
- ўқитувчи томонидан тарқатилган қуйидаги чизмага ҳар бир гурух аъзоси танлаб олган муаммосини ёзиб, мустақил равишда таҳлил эгади.

Масалан:

Муаммонинг тури	Муаммони келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йуллари ва Сизнинг ҳаракатларингиз
Тоза ичимлик сувининг камлиги	Сувни тоза сақлашга эътиборнинг камлиги	Табиат ва сувни сақлашга оид тадбирлар ўтказиш

якка тартибдаги фаолият тугагандан сўнг ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) бажарган тахлилий ишини барчага уқиб эшиттиради;
- муаммолар ва уларнинг ечими бўйича жамоавий фикр алмашилади;
- химоядан сунг ўқитувчи машғулотга якун ясайди. Кичик гуруҳларга қизиқарли ишлари учун миннатдорчилик билдиради.

Бундай технология билан ўтказилган машғулот натижасида талаба (ёки ўқувчи)лар қайсидир муаммони ечишдан аввал унинг сабабини аниқланиши кераклигини, кейин эса уларга зарур бўлган услуб ва усулларни танлаши ҳамда ўз ҳаракатларини аниқ белгилаб олишлари кераклигини билиб шшдилар.

«Лабиринт» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув ва ҳаётий фаолиятларида учрайдиган турли ҳолат ва вазиятлардан ўз обрўларини сақлаган ҳолда чиқиш, вазиятни тўғри баҳолаш ва тезлик билан керакли ечими топиш кўникмаларини шакллантириш, шу борадаги малакаларини ошришга кўмаклашиш, уларнинг фикрлаш қобилияти ва нутқий фаолиятини ўстириш ҳамда мулоқот қилиш маданиятини шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби: ўқитувчи машғулот бошланиши олдидан талаба (ёки ўқувчи)лар учун стуллардан доира шаклида жой тайёрлайди (доира шаклидаги жойнинг ўртасига сават (ёки тувак)даги гулдастани қуйиш мақсадга мувофиқ. Жойни бундай жиҳозланиши машғулотни қизиқарли ва жонли ўтишига ёрҳам беради. Имкон булса, бундай машғулотни очиқ ҳавода, яъни табиат қуйнида ўтказилса, у ҳолда талаба (ёки ўқувчи)лар яшил майсалар устида доира шаклида бемалол жойлашиб олсалар ҳам бўлади.

Ўқитувчи машғулот бошланиши билан талаба (ёки ўқувчи)ларни шу даврадан жой эгаллашларини сурайди.

Сўнгра талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фаолияти ранг-баранг ва хамиша ҳар турли қизиқ воқеалар, ҳодисалар, вазиятларга бой эканлиги ҳақидаги қисқача суҳбат билан машғулотни бошлайди. Мисол тариқасида ўқитувчи, ўқитувчи (ёки ўқувчи)лар фаолиятида учраган ёки учрайдиган вазиятлардан бири тўғрисида гапириб беради ва шу вазиятдан чиқиш йулини сўрайди (ёки ўқитувчи вазиятни айтиб, унинг учта ечимини ҳам айтади ва талаба (ёки ўқувчи)лардан учта тўғри вариантдан биттасини танлашларини ва нима учун шу вариантни танлаганликларини тушунтириб беришларини сурайди. ІШундан сўнг ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни хохишларига кўра, уч кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади ва уларга ҳар бир кичик гуруҳ аъзолари ўз иш тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда, ўқув ва тарбиявий жараёнларда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)лар фаолиятида учрайдиган ёки учраган бирон-бир муаммоли вазиятларни эслашлари, улардан энг қизиқарли, энг муаммолисини танлаб, уларнинг ечимини (вазият, муаммонинг ечими уч вариантдан тест ёки аниқ бир жавобдан иборат бўлиши мумкин) ҳам топиб қуйиш топшириғини беради.

Ўқитувчи ёрҳамида ҳар бир кичик гуруҳ навбати билан ўзлари тайёрлаган вазият ёки муаммоларни бошқаларга оғзаки баён эгадилар. Кичик гуруҳлар томонидан айтилган вазият ёки муаммони ечимини топиш учун ўқитувчи уларга аниқ вақт белгилаб беради. Берилган вақт ичида кичик гуруҳ аъзолари вазият ёки муаммо ечимини топишга ҳаракат қиладилар, вақт тугагач, гуруҳларнинг жавоблари тингланади. Масалан, аввал бир кичик гуруҳ танлаган вазият ёки муаммо яна бир маротаба эсга туширилади ва қолган кичик гуруҳлар навбати билан ушбу вазият ва муаммога ўз ечимлариш айтадилар. Барча кичик гуруҳлар ўзлари танлаган жавобларини айтиб (бўлишгач, вазият ёки муаммони ўртага ташлаган кичик гуруҳнинг ўзи тўғри ечим ҳақида фикр билдиради, ўқитувчи ҳам шу вазият ёки муаммога нисабатан ўз фикрини билдиради ва билдирилган барча кичик гурух фикрларни умумлаштиради. Сўнгра, иккинчи гуруҳ ўртага ташлаган вазият ёки муаммони муҳокамасига ўтилади, шу каби даврадаги гуруҳлар томонидан ўртага ташланган барча вазият ёки муаммолар муҳокамаси ўтказилади.

Машғулот охирида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар ва гуруҳлар ишига баҳо беради ва вазият ёки муаммоларни ечимини топишда нималарга кўпрок эътиборни қаратиш кераклиги тўғрисида тавсиялар беради, сўнгра машғулотни якунлайди.

Изоҳ: *ушбу технологияни ўқув жараёнинида ташкил этиладиган дарс (амалий ёки лаборатория) машғулотларида ҳам қуллаш мумкин. Масалан, ўқув предмети бўйича ўзлаштирилган мавзулар ёки бўлимлардан талаба (ёки ўқувчи) х;аётий фаолиятларида учрайдиган муаммоли вазиятлар, шунингдек, дарсда утилаётган мавзулар ичидаги муаммоларни ечимини топиш бўйича фикрларни аниқлашда угибу технологиянинг қулланиши талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан эгалланган билим, кўникма ва малакаларини янада чуқурроқ мустаҳкамлагиларига, уларни амалиётда қўллашларида ечимини тўғри топигиларига ёрҳам беради.*

«Блиц-сўров» усули

Усулнинг тавсифи. Ушбу усул талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри ташкил этишга, мантиқий фикрлашга, ўрганаётган предмети асосида ҳилма-ҳил фикрлар, маълумотлар ичидан кераклигини танлаб олишни, шу билан бир қаторда, ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш ва (уларга ўз фикрини ўтказа олиш ҳамда ўз фаолияти, кунини режалаштира олишни ўргатишга қаратилган.

Усулнинг мақсади: Ушбу усул орқали талаба (ёки ўқув)лага тарқатилган қоғозларда кўрсатилган ҳаракатлар кетма-кетлигини аввал якка тартибда мустақил равишда белгилаш, кичик гуруҳларда ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш ёки ўз фикрида қолиш, бошқалар билан ҳамфикр бўла олиш каби кўникмаларни шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби.

Ушбу усул бир неча босқичда ўтказилади:

-ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларга ушбу машғулот бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида тушунча беради. Ҳар бир босқичга мўлжалланган вазифаларни бажаришга аниқ вақт берилиши, тингловчилар эса шу вақтдан унумли фойдалинишлари кераклиги ҳақида уларни огоҳлантиради:

-ўқитувчи ҳамма талаба (ёки ўқувчи)ларга алоҳида-алоҳида тарқатма материал беради ва улардан ушбу материални синчиклаб ўрганишларини сўрайди;

-ўқитувчи тарқатма материал мазмуни ва бажариладиган вазифа (тарқатмаматериалда берилган ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри белгилаш, белгини қоғозда алоҳида ажратилган бўлимга рақамлар билан қуйиш кераклиги)ни тушунтиради;

-тарқатма материалда берилган вазифа дастлаб якка тартибда бажарилишини таъкидлайди;

-ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ўзининг шахсий фикри асосида тарқатма материалдаги **«якка баҳо»** бўлимига берилган ҳаракатларнинг мантиқий кетма-кетлигини рақамлар билан белгилаб чиқади; талаба (ёки ўқувчи)ларнинг якка тартибдаги ишлари тугагач, ўқитувчи улардан 3 кишидан иборат кичик гуруҳлар ташкил этишларини сўрайди. Кичик гуруҳлар талаба (ёки ўқувчи)ларнинг хохишларига қараб ёки рақамлар бўйича ташкил этилиши мумкин;

-кичик гуруҳлардаги талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳар бири ўз қоғозидаги **"якка баҳо"** бўлимида белгиланган харакатлар кетма-кетлиги билан бир-бирларини таништирадилар, кейин улар 3 кишида уч хил бўлган кетма- кетликни биргалашиб (бир-бирлари билан тортишиб, баҳслашиб, бир-бирларига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириб) келишган ҳолда, тарқатилган қоғоздаги **«гуруҳ баҳоси»** бўлимига муқобил рақамларни белгилаб чиқадилар;

-барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, ўқитувчи ҳаракатлар кетма-кетлиги бўйича тўғри жавобни беради, яъни талаба (ёки ўқувчи)лардан уларга тарқатилган қоғозлардаги «тўғри жавоб» бўлимига у томонидан айтилган ҳаракатлар кетма-кетлиги рақамларини ёзишни сурайди;

- ўқитувчи «тўғри жавоб» бўлимида берилган рақамлар билан **«якка баҳо»** ҳамда **«гурух баҳоси»** бўлимидаги рақамларни солиштириш ва каттасидан-кичигини айириш, айримларни мос ҳолда **«якка хато»** ва "гуруҳ хатоси" бўлимларига ёзишларини сўрайди;

-ўқитувчи якка ва гуруҳ хатоларининг умумий сони бўйича тушунча беради ва уларни ҳар бирини алоҳида-алоҳида шарҳлаб беради:

-ўқитувчи машғулотни якунлаб, баъзи гуруҳларнинг машғулот мобайнидаги иш фаолиятларига ўз фикрини билдиради ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимини иловадаги мезонлар асосида баҳолайди ёки мос келган тўғри жавоблар сонига қараб ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ўз баҳосини иловада кўрса тилгандек аниқлайди.

Изоҳ: *мисол тариқасида «Мустақиллик йиллари» мавзусидаги блиц - сўровининг жадвалини келтириш мумкин (ҳар бир ўқитувчи ўз предмети бўйича ўтаётган ёки аввал ўтган мавзуси асосида ушбу жадвалдан фойдаланиб блиц-сўров тузиши мумкин).*

Блиц-суров: «Мустақиллик йиллари»

Гурух баҳоси	Гурух хатоси	Тўғри жавоб	Якка хато	Якка баҳо	Йилларнинг номланиши	йиллар
		12			Ижтимоий ҳимоялаш йили	2007
		1			Амир Темур йили	1996
		11			Ҳомийлар ва шифокорлар йили	2006
		2			Инсон манфаатлари йили	1997
		10			Сиҳат-саломатлик йили	2005
		3			Оила йили	1998
		9			Меҳр-мурувват йили	2004
		4			Аёллар йили	1999
		8			Обод маҳалла йили	2003
		5			Соғлом авлод йили	2000
		7			Қарияларни қадрлаш йили	2002
		6			Она ва бола йили	2001
		13			Ёшлар йили	2008

7 - 8 та тўғри жавоб - «қониқарли»
9 - 10 та тўғри жавоб - «яхши»
11-12 та тўғри жавоб - «аъло»

ФСМУ технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда, баҳс-мунозаралар ўтказишда ёки ўқув-семинари якунида (талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув машғулотлари ҳамда ўтилган мавзу ва бўлимлардаги баъзи мавзулар, муаммоларга нисбатан фикрларини билиш мақсадида) ёки ўқув режаси асосида бирор-бир бўлим ўрганилгач қўлланилиши мумкин. Чунки бу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, шу билан бир қаторда ўқув-талабалар томонидан ўқув жараёнида эгалланган билимларини таҳлил этишга ва эгалланганлик даражасини аниқлашга, баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

Технологиянинг мақсади. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа холатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрҳам беради.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

-ўқитувчи ҳар бир талаба (ёки ўқувчи)га **ФСМУ** технологиясининг тўрт босқичи ёзилган қоғоз варақларини тарқатади ва якка тартибда уларни тўлдиришни илтимос қилади. Бу ерда:

- **Ф** - фикрингизни баён этинг;
- **С** - фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг;
- **М** - кўрсатган сабабингизни асословчи мисол келтиринг;
- **У** - фикрингизни умумлаштиринг.
- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан баҳс мавзуси (ёки муаммо)ни белгилаб олади;
- якка тартибдаги иш тугагач, талаба (ёки ўқувчи)лар кичик гуруҳларга ажратилади ва ўқитувчи кичик гуруҳларга ФСМУ технологиясининг тўрт босқичичи ёзилган катта форматдаги қоғозларни тарқатади;
- кичик гуруҳларга ҳар бирлари ёзган қоғозлардаги фикр ва далилларни катта форматда умумлаштирган ҳолда тўрт босқич бўйича ёзишларини таклиф этилади;
- ўқитувчи кичик гуруҳларнинг ёзган фикрларини жамоа ўртасида ҳимоя қилишларини сурайди;
- машғулот ўқитувчи томонидан муаммо бўйича билдирилган фикрларни умумлаштириш билан якунланади.

Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси

Вазифа. **«Педагогик технология ўзини оқлайди!»** мавзуси бўйича қуйидаги фикрларингизни баён этинг:

Ф - фикрингизни баён этинг;
С - фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг;
М- кўрсатилган сабабни тушунтирувчи (исботловчи) мисол келтиринг;
У - фикрингизни умумлаштиринг.

«Скарабей» технологияси

«Скарабей» интерфаол технология бўлиб, у талаба (ёки укувчи)ларда фикрий боглиқлик, мантиқий фикрлаш, хотираларининг ривожланишиги имконият яратади, қандайдир муаммони ҳал қилишда ўз фикрини очиқ ва эркин ифодалаш маҳоратини шакллантиради. Мазкур технология ўқувчиларга мустақил равишда ўз билимларининг сифати ва савиясини холисона баҳолашга, урганилаётган мавзу ҳақидаги тушунча ва тасаввурларни аниқлашга замин яратади. У айни пайтда турли ғояларни ифодалаш ва улар орасидаги боғликдикларни аниқлашга ҳам хизмат қилади. |

«Скарабей» технологияси универсал технологиялардан бўлиб, ундан ўқув материалларини талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан эгаллашнинг турли босқичларида, яъни:

-бошида - уқув фаолиятини рағбатлантириш сифатида («Ақлий ҳужум») услуби;

-мавзуни урганиш жараёнида - унинг моҳияти, тузилиши ва мазмунини белгилаш; мавзу мазмуни ичидаги асосий қисмлар, тушунчалар, алоқалар характерини аниқлаш, мазмунни янада чуқурроқ ўрганиш, янги жиҳатларини кўрсатишда;

-охирида - олинган билимларни мустаҳкамлаш ва якунлаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

«Скарабей» технологияси талаба (ёки уқувчи)лар томонидан осон қабул қилинади, чунки у фаолиятнинг фикрлаш, билиш хусусиятларини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқилган. Технология талаба (ёки ўқувчи)лар тажрибасидан фойдаланишни кўзда тутади, рефлектив кузатишларни амалга оширади, фаол ижодий излаш ва фикрий тажриба ўтказиш имкониятларига эга.

Мазкур технологиянинг айрим афзалликлари сифатида идрок қилишни енгиллаштирувчи чизма шакллардан фойдаланишни кўрсатиш мумкин.

«Скарабей» технологиясидан якка ҳолда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлашларида фойдаланиш мумкин.

Таълимдан ташқари мазкур услуб *тарбиявий* характердаги:

- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- фаоллик;
- хушмуомалалик;
- ишга ижодий ёндашиш;
- мавжуд имкониятларни кўрсатиш;
- ўз қобилияти ва имкониятларини текшириш;
- «мен»ини ифодалаш;
- ўз фаолияти натижаларига масъуллик ва қизиқиш уйғотиш каби қатор сифатларни шакллантириш имкониятини ҳам беради.

«Скарабей» технологиясида учрайдиган асосий тушунчалар:

Ассоциация - мантиқий боғлиқлик бўлиб, сезги, тасаввур, идрок қилиш, ғоя ва бошкалар орасида ҳосил қилинувчи мантиқий алоқадир.

Ранжирлаш (муайян тартиб) - аҳамияти, муҳимлиги, мазмуни даражасига қараб тартиблаш.

«Елпиғич» технологияси

Бу технология мураккаб ва кўптармоқли бўлиб, муаммоли мавзуларни ўрганишга қаратилган.

Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир йула ахборот берилади. Айни пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳада нуқталардан мухокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади.

Бу интерфаол технология талаба (ёки ўқувчи)ларга танқидий, таҳлилий ва аниқ мантиқий фикрлашларини муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўз ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этиш, шунингдек уни ҳимоя қилишга имконият яратади.

«Елпиғич» технологияси умумий мавзунинг айрим тармоқларини мухокама қилувчи кичик гуруҳларнинг, ҳар бир қанташчининг ва умуман гуруҳнинг фаол ишлашига қаратилган.

«Елпиғич» технологияси мавзуни ўрганишнинг турли босқичларида:
- бошида - ўз билимларини эркин фаоллаштириш;
- мавзуни ўрганиш жараёнида - унинг асосларини чуқур фаҳмлаш ва англаб етиш;
- якунлаш босқичида - олинган билимларни тартибга солишда қўлланилиши мумкин.

«Елпиғич» технологиясида учрайдиган асосий тушунчалар:

Аспект (нуқтаи назар) билан предмет, ҳодиса, тушунча текширилади.
Афзаллик - бирор нарса билан қиёслашда устунлик, имтиёз.
Фазилат - ижобий сифат.
Нуқсон - номукаммаллик, қоидаларга, мезонларга номувофиқлик.
Хулоса - муайян бир фикрга, мантиқий қоидалар бўйича далилдан натижага келиш.
Таълимдан ташқари **«Елпигич»** технологияси тарбиявий характердаги:
- жамоа, гуруҳларда ишлаш маҳорати;
- муаммолар, вазиятларни турли нуқтаи назардан муҳокама қилиш ма ҳо рати;
-муросали қарорларни топа олиш маҳорати;
-ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- хушмуомалалиқ
ишга ижодий ёндашув;
- фаоллик;
- муаммога диққатни жамлай олиш маҳорати каби қатор сифатларни шакллантириш имконини ҳам беради.

«Мулоқот» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларнинг дарс жараёнида мустақил фикрлашига, ўз фикрларини эркин баён этишига ҳамда уларда баҳслашиш маданиятини тарбиялашга қаратилган бўлиб, одатда, бундай машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни кичик гуруҳларга ажратган ҳолда ўтказилади.

Технологиянинг мақсади. Танланган мавзу, муаммо асосида талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фикрларини ҳамда ушбу мавзуга бўлган муносабатларини аниқлаш, мустақил ҳолда умумий бир фикрга келишларига ва тўғри хулоса чиқаришларига ёрҳам бериш, эркин ҳолда баҳслашишларига шароит яратиш, мулоқотга кириш ва мулоқот қила олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши. Амалий, лаборатория, факультатив машғулотларда ва дарсдан ташқари вақтда ўтказиладиган тарбиявий соатларда қўлланиши мумкин бўлиб, машғулот жамоа ва кичик гуруҳ шаклида ўқув аудиториясида ёки табиат қуйнида ўтказилиши мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Ватман қоғози фломастер, маркерлар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- ўқитувчи машғулотни бошлашдан аввал талаба (ёки ўқувчи)ларни мулоқот, баҳс-мунозарани ўтказишга қуйилган талаблар, қоидалар билан таништиради, сўнгра ушбу дарснинг босқичма-босқич ўтказилишини тушунтиради;
- ўқитувчи талаба (ёки ўқув)ларни мавзу йуналишлари бўйича, гуруҳларга ажратади;
- ҳар бир кичик гуруҳ жамоаси ўз йуналиши бўйича тайёргарлик бошлайди: бошқа кичик гуруҳлар билан мулоқотга кириша олиши учун ўз йуналиши бўйича турли материаллар, кўргазмали қуроллар, турли ривояг олим ва мутафаккирларнинг фикрлари ва ш.к. кабиларни тайёрлайди;
- кичик гуруҳлар ўртасида асосий мавзу ва унинг йўналишлари бўйича мулоқот бошланади;
- ўқитувчи гуруҳларнинг фикрларини мақсадли йўналтириб боради ва асосий мавзу кичик гуруҳлар томонидан ёритилгач, у айтилган фикрларга ўзининг муносабатини билдирган ҳолда мулоқотни якунлайди.

Технологиями ўтказиш алгоритм и:

1- босқ ич. Ўқитувчи машғулотни мулоқотнинг мавзусини аниқлашдан бошлайди. Масалан, «Сиз қайси маданият тарафдорисиз: Шарқ ёки Оврўпо?» Шу мавзуни ўртага ташлаб талаба (ёки ўқувчи)лардан Шарқ маданияти ва Европа маданияти тарафдорларини (кийиниш, муомала қилиш, муносабат (ўрнатиш ва ҳ.к.) аниқлаб олади. Уларни шу тартибда гуруҳларга ажратади ва уларга тайёргарлик кўришлари учун шароит ҳамда имкониятга қараб аниқ вақт белгилайди.

2- босқич. Ҳар бир кичик гуруҳдаги талаба (ёки ўқувчи)лар ўз мавзулари асосида керакли материаллар (далиллар, мисоллар, аниқ фикрлар, ўз фикрларини тасдиқловчи кўргазмали материаллар, имкон булса, видеофильм, мақолалар, мутафаккир ва олимларнинг сўзлари ва бошқалар)ни тайёрлайдилар. Кичик гуруҳдан бир кишини ҳимоя учун танлайдилар, қолганлар эса ўз фикрларини қўшимча қилишлари мумкин.

3-босқич. Кичик гуруҳлар ҳимояга тайёр булгач, ўқитувчи кичик гуруҳларнинг бирига ҳимоя учун сўз беради (ҳимояга чиқиш ихтиёрий равишда бўлиши мумкин). Кичик гуруҳ вакили жамоа номидан сўзга чиқиб, уларга берилган мавзу асосида тайёрланган материаллар ва далиллар асосида ҳимоя қилишга киришади. Кичик гуруҳ вакили сўзини тугатгач, жамоанинг қолган аъзолари ўз фикрлари билан қўшимча қилишлари мумкин.

4-босқич. Машғулотнинг 3-босқичидаги каби бу босқичда ҳам ўқитувчи ҳам ўқитувчи навбатдаги гуруҳ вакилига ҳимоя учун сўз беради. Иккинчи кичик гуруҳ ҳам биринчи кичик гуруҳ каби ўз мавзуси бўйича ҳамоя қилади. Ҳимоя тугагач, ўқитувчи машғулотнинг кейинги босқичига ўтади. Изоҳ: Ҳар иккала кичик гуруҳнинг ҳимояси вақтида ўқитувчи иложи борича уларга халақит бермасликка ўз фикр-мулоҳазасини билдирмасликка, ишонч бермасликка ҳаракат қилади. Хеч қайси кичик гуруҳга ён босмаган ҳолда, мулоқотни бошқаради. Кичик гуруҳлар ҳимояси вақтида тартиб сақланишига ва мулоқотни ўтказишга қуйилган талаб, қоидаларни тулиқ бажарилишига эришишга ҳаракат қилади. Бу босқичда, асосан, икки кичик гуруҳ эркин, мустақил фаолият кўрсатишлари керак бўлади.

5-босқич. Кичик гуруҳлар бир-бирларига саволлар беришни бошлайдилар. Кичик гуруҳлар томонидан бериладиган саволлар, уларнинг ҳимояси вақтида айтилган далиллар, мисоллар, фикрларни янада ойдинлаштириш мақсадида ўз гуруҳларининг фикрларини янада таъкидлаб, исботлаб, қолганларни ҳам шу фикрга қўшилишларига даъват қилиш учун берилиши мумкин. Талаба (ёки ўқувчи)лар эркин ҳолда ўзларининг чиқишлари билан барчага таъсир кўрсатишга, ўз фикрларини маъқуллашга ҳаракат қиладилар. Ўқитувчи бундай ҳолатга шароит, имконият яратган ҳолда баҳс-мунозарани самимийлик билан бошқаради.

6-боскич.Ўқитувчилар иккала томоннинг саволлари, фикрлари, мақуллайдиган сўзлари тугагач, улар томонидан айтилган фикрларни умумлаштиради ва ўзининг бу масала ҳақидаги фикр-мулоҳазасини баён эгади. Кичик гуруҳ иштирокчилари томонидан тушган саволларга керакли жавобни беришга ҳаракат қилади.

Машғулот охирида ўқитувчи ҳар иккала гуруҳнинг машғулот жараёнидаги фаолиятларини таҳлил этиб, уларга миннатдорчилик билдиради ва машғулотни якунлайди.

Ушбу машғулотнинг давомийлиги шароитга қараб белгиланади.

«Баҳслашув» технологияси

Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув гуруҳларида уларнинг ўзаро муносабатларини янада яхшилаш, бир-бирларига тезлик билан кўникишлари ёки ўзаро бир-бирлари билан яхши муносабатда бўлишлари учун баъзида улар ўртасида баҳслар ташкил этиб туриш мақсадга мувофикдир. Чунки бундай баҳслар талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрларини чархлаб олишга, ҳаётга ва турли муаммоларга бўлган муносабатларини аниқлаб олишга катта ёрҳам беради. Баҳс мавзуларини талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўзлари танлашлари ва таклиф этишлари мумкин. Бу мавзулар уларни баҳсга чорловчи, муаммоли, қизиқарли бўлиши керак, акс ҳолда баҳс давомида талаба (ёки ўқувчи)лар ўз фикларини баён эга олмайдилар ёки баҳсга қўшилиб ўз фикрларини исботлаб, ҳимоя қила олмайдилар. Баҳслар талаба (ёки ўқувчи)ларни баъзи янглиш фикрларга қарши курашишта ўргатади, атрофдати бўлаётган воқеаларни тушунган ҳолда тўғри шарҳлашга, ўз фикрларида туришга, ноўрин фикрларга ўз вақтида қаршилик кўрсатишга ҳамда ҳар бир

фикрни тўғри ёки нотўғри эканлигини аниқлаб олишга, шу билан бир қаторда уртоқлари билан суҳбат қилиш, баҳслашиш, ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш, таъсир эга олиш маданиятига ўргатади. Баҳсларни самарали ўтиши, албатта, уларнинг олдиндан қандай тайёрланганлигига боғлиқ. Биз қуйида баҳсларга тайёргарлик кўришда эътибор қаратилиши керак баъзи бир босқичларни ажратиб кўрсатмоқчимиз:

- баҳс мавзусини танлаш ва уни тасдиқлаб олиш;
- тарбиявий вазифаларни аниқлаб олиш;
- олдиндан баҳс мавзусини эълон қилиш ва баҳс давомида муҳокама қилинадиган саволларни белгилаб қуйиш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳс давомида муҳокама қиладигаи саволларини тўлароқ ёритишга ёрҳам берадиган қўшимча материалларни тўплаш;
- баҳсни ўтказиш учун масъул ва бошловчиларни тайинлаш;
- баҳс ўтказиладиган жойни жиҳозлаш;
- баҳслашиш қоидаларини рангли, кўргазмали этиб тайёрлаш.

Баҳс қатнашчилари баҳсни ўтказиш ва унда ўзларини тута билиш, бошқара олиш тўғрисидаги қоидалар билан олдиндан ёки баҳс мобайнида танишиб олишлари керак. Улар қуйидагича бўлиши мумкин:

- баҳслашишдан аввал нима демоқчи бўлганингни яхшилаб уйлаб олиш;
- гапираётганда фикрларни аниқ, содда, мантиқан ва кетма-кетлик билан баён қилиш;
- фақат ҳаяжонга солаётган, ишончи комил бўлган фикларни баён этишга ҳаракат қилиш, билмаган, ишонмаган фикрлар билан баҳслашмаслик;
- кимнингдир фикрига қўшилмаса, уни фикрини масхараламай, унинг устидан кулмай, хатосини айтмай хақгўйлик билан баҳслашиш;
- айтилган фикрларни иккинчи бор қайтармасдан, янги фикр бўлсагипа ўша фикрни баён этиш;
- бахслашув вақтида қўлларни ҳар томонга ўйнатмасдан, овозни баландлатмасдан, бақирмасдан гапириш. Агар бошқаларни ўз фикрингга ишонтирмоқчи бўлсанг, уларни сенинг фикрингга қўшилишларини истасанг унда сен ўз фикрингнинг исботига, албатта, аниқ далиллар, мисоллар келтириш;
- бахслашаётган суҳбатдошни хурмат қилиш, уни хафа қилмаслик унинг шахсига тегадиган гапларни, қилиқларни қилмасликка ҳаракат қилиш.

Агар шундай қилинса, баҳслашувда фақат кучли эканлигингни кўрсатибгина (он май, балки маданиятли эканлигини ҳам кўрсатган бўлади.

Юқорида кўрсатилган қоидалар чиройли ва рангли қилиб безатилган ҳолда ўзоқдан кўринадиган қилиб ёзилиб, баҳс ўтадиган жойга олдиндан илиб қўйилади ёки шунга ўхшаш қоидаларни баҳсни бошлашдан олдин баҳс иштирокчилари билан биргаликда уларнинг берган таклифлари асосида, шу ернинг ўзида қогозга (хона тахтасига, бирон тахтага) ёзиб қуйиш мумкин.

Баҳс ўтаётган жойни жиҳозлаш ва безашда буюк педагог олимлар, мутафаккир ва донишмандлар фикрларини ёзиб, кўринарли жойга илиб қўйиш мумкин. Масалан:

«Коидани унутма:
Маънодан ўзоқ кетма
Гапни чўзма, оз гапир
Кенг маъноли, сўз гапир».

Баҳсда муҳокама қилинадиган саволлар, муаммолар талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаяжонлантирадиган, куюнтирадиган, замонавий, уларнинг ҳаёт тарзига тегишли бўлгани маъқул. Шунда, таълим муассасаларида ўказиладиган уқув машғулотларида ва бошка жойларда гаииришдан қўрқадиган, уяладиган талаба (ёки ўқувчи)лар мана шундай баҳслар давомида бемалол ўз фикрларини баён эга олишлари мумкин.

Таълим муассасаларида кечки пайт уқишдан бўш вақтларда ётоқхонадаги «Маънавият ва маърифат» хонасида ёки бирон кичик талаба (ёки ўқувчи)лар чойхонасида, қолаверса, агар имкони бўлса гулҳан атрофидаги ҳам баҳслар ўтказса бўлади. Очиқ табиат қўйнида гулхан атрофидаги давраларда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг эркин ҳолдаги бахслари қизиқарлироқ ҳамда ишончлироқ ўтади. Бундай пайтларда талаба (ёки ўқувчи)лар ўзларини жуда эркин ҳис эгадилар ва ўз фикрларини бемалол тортинмасдан, қийналмасдан айта оладилар. Гулхан атрофидаги бундай бахсларни бир неча гуруҳлар билан ўтказиш мумкин.

Ўтказиладиган баҳсларнинг мавзуларини тузишга талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўзлари, уларнинг ҳаётий тажриба (ёки ёшлар ҳаётидаги муаммолар, турли болалар ва ёшлар ҳақидаги асарлар, газета ва журналлардаги мақола)лари ёрҳам бериши мумкин. Биз қуйида баҳслар учун баъзи бир мавзуларни эътиборингизга ҳавола эгамиз:

- Ҳозирги замон комил инсони деб кимни айтса бўлади?
- Маданиятли инсон деб кимни айтса бўлади?
- Сен қандай яшаяпсан? Ҳаётинг қизиқарлими?
- Ҳақиқий дўст қандай бўлиши керак?
- Менинг характерим шундай...
- Бепарволик қаердан келиб чиқади?

- Мода ва мен.
- Бепул нарсанинг баҳоси қанча?
- Нима савоб-у, нима гуноҳ?

ва бошқалар.

Баҳсларни ўтказиш учун талаба (ёки ўқувчи)лардан битта ёки иккита баҳс бошқарувчиси белгиланади, улар баҳсни мухокама қилиниши керак бўлган мавзу ҳақидаги кириш сўзи билан бошлайдилар. Баҳс давомида эса бошқарувчилар баҳслашувчилар, сўзга чиқувчиларнинг билдираётган фикрларини диққат билан эшитиб, фикрлар тўқнашувини ўз вақтида очиб борадилар ҳамда умумий хулоса қилишга ҳаракат қиладилар. Бахсни олиб борувчиларни танлаш ва уларни тайёрлашда ўқитувчи (мураббий)ларнииг хизматлари катта. Баҳсни талаба (ёки ўқувчи)лардан танлангаш бошқарувчилар олиб борсада, лекин ўқитувчи (мураббий)лар баҳс давомида уларга ёрҳам беришга тайёр туришлари керак, чунки баҳс давомида турли вазиятлар, қийинчиликлар туғилиши мумкин. Одатда баҳслар уқитувчилар томонидан муҳокама этилган ёки ечилган муаммоларни умумлаштириш ҳамда бирор керакли тавсиялар бериш ва келгусида ўтказиладиган баҳслар мавзусини аниқлаш билан тугалланади.

Баҳсларнинг самарали ўтиши танланган мавзуни муҳокама қилиш учун олдиндан тайёрланган саволларга боғлиқдир.

Баъзи бир мавзудаги баҳсларни ўтказиш учун **тахминий саволларни** келтирамиз:

Мавзу: **Маданиятли иисон деб кимни айтса бўлади?**

Саволлар:

- Инсон маданияти нималардан ташкил топади?
- Маданиятли инсонга тегишли қуйидаги фазилатлардан қайси бирини биринчи ўринга қуйган бўлардингиз (хушмуомалалик, топқирлик, маълумотлилик, нотиқлик)?
- Барча маълумотли инсонларни маданиятли деб атаса бўладими?
- Инсонларнинг сўзлашуви, нутқига қараб, уларнинг маданиятли эканликларини аниқласа бўладими?
- Маданиятли бўлиш учун нима қилиш керак?
- Кимларни маданиятли деса бўлади?
- Сиз ўзингизни маданиятли хисоблайсизми?

Мавзу: Менинг характерим шундай...

Саволлар:

- Характерли ва характерсиз - нима дегани?
- Нима учун характерни тарбиялаш керак? Умуман тарбиялащ керакми?
- Характерни тузатса бўладими? Бунинг учун нима қилиш керак?
- Инсон характерига у яшаётган, уьдиётган жамоанинг таъсири бўлиши мумкинми? Бўлса қандай?
- «Яхши», «ёмон» характер. Буни сиз қандай тушунасиз?

Мавзу: Бенул нарсанинг баҳоси қанча?

Саволлар:

1.«Бепул нарса», сиз бу иборани қандай тушунасиз?

2. Сиз учун бепул бўлган нарсаларнинг баҳоси борми? Бор бўлса қандай? Мисоллар келтиринг (ўқиш жойинггиздан, уйдан ва бошқалардан).

3. Бепул нарсани асраш — авайлаш керакми? Нима учун?

4. Нима купроқ бепул ҳисобланади «Меники»ми ёки «Бизники» ?

5. Сиз ўқиётган ўқув даргоҳи ўз баҳосига эгами? Сизнинг фикриггизча, у қанча туради? Бу ерда сиз бепул фойдаланаётган нарсалар: спорт жиҳозлари, кутубхона, компьютерлар ўз қийматига эгами?

6.Агар ҳамма сиз учун яратилган шароитдаги бепул нарсалар ўз қийматига эга бўлса, сиз уларни қандай асраган бўлардингиз?

КБ И (кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш) технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаётда фаол ўрнини топишларини, пешқаҳамлик ва сардорлик сифатларини, жамоада ишлаш кўникмаларини, шунингдек, ўзгалар фикрини ҳурмат қилган ҳолда далил келтира олиш, ўз фикрини исботлай олиш, асослаш, ишонтириш, мунозара олиб бориш маҳоратларини ҳамда муросага келиш, изланиш қобилиятларини шакллантириш ва ривожлантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Бу технология қўланиладиган машғулот талаба (ёки ўқувчи)лардан олдиндан бўладиган тайёргарликни талаб қилади. Машғулот мавзуси талаба (ёки ўқувчи)лар аудиториясига олдиндан маълум қилинади, вазифаларни бажариш учун тайёрланишга бериладиган аниқ вақт, мавзу мазмуни, унинг мураккаблиги ва даражасига қараб белгиланади.

Ушбу машғулот баҳс-мунозара услубига асосланган бўлиб, ўзининг аниқ ўтказилиш вақти ва тартибига эгадир. Ўқитувчи дастлаб талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулот ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради ва уларни кичик гуруҳларга ажратади. Мисол тариқасида, «Шахс ва маданий ахлоқ» мавзусидаги машғулотни ўтказиш тартибини кўриб чиқамиз.

Машғулотнинг бошида талаба (ёки ўқувчи)лар муҳокама қилишлари учун бир неча саволлар оладилар.

Масалан:

- Маданият нима?
- Ахлоқий маданият нима?
- Шахс сифати кўринишида ахлоқ-одобнинг ўрни қандай?
- Қандай қилиб маданиятли бўлиш мумкин?

Кичик гуруҳ қатнашчилари ўз хоҳишлари бўйича биттадан савол танлаб оладилар ва сўзга чиқишга тайёрланадилар. Улар ўзлари танлаган савол юзасидан ўз тушунчалари, мавзуга бўлган ёндошувлари, муносабатлари ҳамда ушбу саволларга жавобларини беришда ўзларининг танлаган ҳолатлари қанчалик тўғри эканлигига чиқишлари орқали талаба (ёки ўқувчи)ларни ишонтиришга ҳаракат қиладилар. Ўқитувчи кўрсатмасига биноан, бошқа кичик гуруҳ қатнашчилари айтилган фикр ва сўзга чиққан талаба (ёки ўқувчи)ларни эгаллаган ҳолатларига қарши фикрлар айтади, яъни сўзга чиққан кичик гуруҳ танлаган йулни рад эгадилар ва шу орқали уларни бахс- мунозара, тортишувга ундайдилар.

Баҳс-мунозара якунида ҳар бир сўзга чиққан кичик гуруҳ бошқа кичик гуруҳ аъзоларини ўзларининг тортишувдаги фикрлари, танлаган ҳолатлари далил ва исботлари қанчалик тўғри эканлигига уларни ишонтира олишлари ва ўз томонларига оғдира олишлари, иложи булса уларни ўз гуруҳларига қўша олишлари керак.

Машғулотнинг охирги босқичига ўқитувчи якун ясайди ва баҳс мунозара бўйича ўз фикрини билдиради.

КБИ технологияси **бир қанча вариантда ўтказилиши** мумкин.

Масалан, тингловчилардан (ўз хоҳишларига қараб) ташаббускорлар гуруҳини тузиб олиш мумкин ва бу гуруҳ баҳс-мунозара давомида айтилган қизиқарли фикрлар, далиллар, асосий тушунчалар, вазиятдан чиқувчи ҳолатлар, қизиқарли жавоблар, мулоҳаза, таклифлар ва бошқаларни ўқув хонасининг тахтасига ёки ватманга ёзиб боради. Ташаббускорлар гуруҳининг вазифалари қаторига: баҳс-мунозарани боришини назорат қилиш қатнашчиларни фаоллаштириш, керак бўлса, баъзиларга алоҳида танбеҳ ва тилаклар билдиришни ҳам киритиш мумкин. Бундай ташаббускорлар гуруҳи аудиториясида бир-бирига ўхшаш фикрлар билдирилиши, гуруҳларни фаоллаштиради, уларни эркин ҳолатда ўз фикрларини айтишларига керакли муҳит ва шароитни яратади. Шуниндек, бу гуруҳ машғулотнинг хулоса қисмида ҳам иштирок этиб, гуруҳларнинг танлаган ҳолатлари, билдирган фикрлари ва тортишувларига ўз муносабатларини билдиришлари мумкин.

Баҳс-мунораза ташкил этиш учун қуйидаги саволлардан фойдаланилиш мумкин:

- жамоат транспортидаги маданият одоби;
- таълим муассасаси (дарс жараёни, танаффус вақти)даги маданият одоби;
- стол атрофидаги (овқатланиш, суҳбат, учрашув) маданият одоби;
- оиладаги маданият одоби;
- жамоадаги маданият одоби;
- жамоат жойларидаги маданият одоби;
- ёшларнинг маданият одоби;
- сўзлашиш (телефонда, суҳбатда, учрашув вақтида) маданияти;
- анъаналар ва маданият;
- саломлашиш одоби ва бошқалар.

Юқоридаги баҳс-мунозараларни ўтказиш мавзулари одоб-аҳлоқ маданият йуналишида (масалан, «Менинг ҳаётда тутган ўрним», «Одоб аҳлоқли, маданиятли бўлишим учун нима қилишим керак?» ва ш.к.) бўлгани мақсадга мувофиқ, чунки бу мавзулар ёшларни купроқ қизиқтиради.

Ёзма баҳс (дебат)лар услуби

Услубнинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларга уқув хонасидаги тенгдошлари билан биргаликда шу оила жамоатчилик фикрини тулқинлантираётган мавзуларда мулоқотлар режалаштириш имконини бериш. Услуб талаба (ёки уқувчи)ларнинг берилган мавзу соҳасидаги билимларини чуқурлаштириш шароитини яратиш, мунозара маданиятини ўргатиш ва ўз фикрини асослаш қобилиятини ривожлантириш.

Бу услубдан фойдаланишда ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳолаш учун асос хизматини ўтовчи ажойиб материалга эга бўлади. Ёзма бахслар услубиёти бундай мулоқотларни ўқув хонасидати барча талаба (ёки ўқвучи)лар иштирокида ёзма шаклда ўтказиш имконини беради.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Талаба (ёки ўқувчи)лар баҳс мавзуси бўлиши керак бўлган мавзу билан уй (ёки олдин ўтказилган машғулотлар)да танишадилар. Баҳс арафасида ўқитувчи бўлажак мавзу тўғрисида уқувчиларга ахборот берар экан, бахслар қай йусинда утишини қисқача тушунтиради (бу, албатта, баҳслар биринчи марта ўтказилаётган бўлса, жуда муҳимдир).

Раҳбар гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларини иккига ажратади ва уларни ўқув хонасининг икки томонига қатор қуйилган столлар ёнига ўтказади ва ҳар бир гуруҳ қатнашчилари қайси нуқтаи

назарни ҳимоя қилишларини янгилайди (масалан, 1-гуруҳ - ижобий ҳолат жорий қилиниши тарафдорлари, 2-гуруҳ - бунга қаршилари).

Шундан сунг, раҳбар талаба (ёки ўқувчи)ларни жуфтлайди, ҳар бир жуфтда қарама - қарши қарашлар тарафдорлари бўлиши керак. Жуфтларни тартиб рақами ёки алифбо ҳарфлари билан белгилаймиз. Агар уқув хонасида талаба (ёки ўқувчи)лар сони тоқ бўлса, уқитувчи мунозарага етишмаган шерик хуқуқида қатнашиши мумкин. Ўқитувчи 1-гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларига (келтирилган мисолда - ижобий ҳалатни жорий қилиш та|рафдорлари) ҳар бири жуфт санаси (рамзи) билан билгиланган катак қоғоз варақларини тарқатади.

Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқув хонасининг икки томонида ўтириб, жуфтма - жуфт ёзма мулоқотни бошлайдилар. 1-гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларига ўзлари маъқуллаётган нуқтаи назар фойдасига битта очиқ далилни шакллантириш учун 5 дақиқа вақт берилади. Улар бу далилни қоғоз варағига пухта тахрир қилинган параграф шаклида ёзадилар. Бу вақтда 2-гуруҳ талаба (ёки уқувчи)лари ўзлари баҳс жараёнида баён қилишлари мумкин буган нуқтаи назарларини исботлашлари мумкин.

Ёзилган варақлар қарши гуруҳадаги шерикларга (ижобий ҳолатнинг жорий қилинишига қарши чиқувчиларга) берилади. Уларга жуфт бўйича шерикларининг далилларига қарши жавоб топиш ва ёзиш учун ҳамда ўз қарши далилларииии баён қилишлари учун 8 дақиқа вақт ажратилади.

Далиллар алмашишнинг бундай тартиби 2-3 марта такрорланади, бунда ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) шеригининг далил-исботига жавоб қайтариши ва ўзининг акс далилини келтириши шарт. Талаба (ёки ўқучи)ларнинг билимларини аниқлаш учун 3-4 раунд етарлидир. Охирги раундда талаба (ёки уқувчи)ларга якуний параграфни ёзиш имкони берилади. Шундан сўнг, ёзма иш йиғиб олинади.

Баҳсларга якун чиқаришнинг яхши шакли - иккала томонга ррнтилган саволдир: «Қарши томоннинг энг яхши далили - исботлари қайсилари бўлди?»

Ўқитувчи ишни яккама-якка ёки жуфти бўйича баҳолаши мумкин. Агар ўқитувчи ёзма ишни баҳолашни режалаштирган бўлса, у ҳақида талаба (ёки ўқувчи)ларни дарснинг бошидаёқ огоҳлантириши керак.

Таълим муассасаларининг машғулотларида ёзма баҳслар услубини фойдаланиш мобайнида қуйидаги жадвал кўринишида келтирилган тарқатма материалдан фойдаланиш мумкин:

Баҳс мавзуси
ҲА Жавоб Далил келтирмоқ
ЙЎҚ Жавоб Далил келтирмоқ
ҲА Жавоб Далил келтирмоқ
ЙЎҚ Жавоб Далил келтирмоқ
ҲА Жавоб Далил келтирмоқ
ЙЎҚ Жавоб Далил келтирмоқ
ҲА Жавоб Якуний фикр
ЙЎҚ Жавоб Якуний фикр

«Муносабат» технологияси
(«Мураббий ва жамоа» мавзуси мисолида)

Умумий тушунча:

Машғулот бошида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва унга қуйилган талаблар билан таништиради ва Яхши ташкил қилинган тарбия, ҳар бир инсонни ҳаётнинг асосий учта «миллига - фуқаролик, ишчи-ходим, оилапарвар бўлишга тайёрлайди» деган фикрни ўртага ташлайди.

Сўнгра ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар орасида «Ақлий хужум» ўтказади. «Ақлий хужум»ни ўтказиш вақтида талаба (ёки ўқувчи)лар юқоридаги фикрда келтирилган шахснинг учта омили бўйича ўз фикрларини эркин ва фаол баён эта бошлайдилар.

Ўқитувчи бу фикрларни ўқув хонаси тахтасига ёки унга илинган ватман қоғозига ёзиб боради:

Фуқаро	Ишчи-ходим	Оилапарвар

Машғулотнинг ушбу босқичи тугагач, ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни кичик гуруҳларга ажралишларини таклиф қилади. Сўнгра ўқитувчи кичик гуруҳларга ватман қоғозларига ёзилган чизма-топшириқларни тарқатади (ёки гуруҳлардан биттадан вакил уларни танлаб олишини сўрайди) ҳамда қуйилган вазифаларни бажариш, ватман қоғозлардаги бўш майдонларни қандай тўлдириш кераклиги ҳақида тушунча беради. Сўнгра талаба (ёки ўқувчи)лар ватман коғознинг юқори қисмига ёзилган асосий мавзудан келиб чиққан ҳолда ҳаётий фаолиятларида учраши мумкин бўлган муаммолардан бирини танлаб, тарқатма материалнинг “Муаммо” бўлимига ёзадилар ва у асосида қолган вазифаларни бажарадилар. Ҳар бир кичик гуруҳ қуйидаги кўринишдаги тарқатма материаллар билан ишлайдилар:

Мураббий жамоани буйсундиради

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони қал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз
Мураббий жамоага буйсунади			
Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз

Мураббий жамоа билан хамкорликда

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз

Кичик гуруҳлар педагогик жараёнда учрайдиган (ёки тренер томонидан олдиндан танлаб қуйилган) муаммолардан бирини танлайдилар, жамоа иштирокчилари билан биргаликда муаммони муҳокама қиладилар ва тарқатма материалнинг (чизма-топшириқнинг) биринчи устунига карточкада берилган мавзуга мос келиб чиқадиган муаммоларни ёзадилар. Кейин ўқитувчи берилган муаммони биргаликда муҳокама қилиш ва қуйилган вазифаларни ҳал қилиш усулларини аниқлаш учун ишчи коғозларни бошқа кичик гуруҳларга беради (масалан, соат мили кўрсаткичи буйлаб). Ҳар бир кичик гуруҳ ўз| жамоаси билан биргаликда муаммони муҳокама қилиб, уларни ҳал қилиш йўлларини аниқлайди. Ҳар бир кейинги кичик гуруҳ ўз вариантидаги натижаларни ватман қоғозидаги тегишли устунларга ёзиб боради.

Тарқатилган ишчи қоғозлар кичик гуруҳларни навбатма-навбат айланиб, дастлабки кичик гуруҳига етиб келгач, талаба (ёки ўқувчи)лар бошқа гуруҳ аъзоларининг фикрлари билан танишадилар ва уларни муҳокама қилиб, муаммони ҳал этиш бўйича ёзилган фикрлардан энг яхши фикрни танлаб оладилар. Қўйилган муаммони қандай ечилганлигига ўз муносабатларини билдирадилар ҳамда муаммони ҳал қилиш учун вариант сифатида ўз фикрларини таклиф эгадилар.

Машғулотнинг кейинги босқичида кичик гуруҳлар ўз ишларини ҳимоя қиладилар, иш жараёнидаги ютуқ ва камчиликларни, ижобий ва салбий ҳолатларни муҳокама қилиб, ўқитувчи билан ҳамкорликда машғулотга якун ясайдилар.

Ўқув жараёнида «Муносабат» технологиясидан фойдаланиб ўрганилаётган фанда турли муаммоларни ҳал этишга, уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва бартараф этиш йулларини топишга, ўқувчиларни эса мустақил изланишга, фикрлашга, ўз фикрларини исботлаш ҳамда турли вазиятлардан чиқишга ўргатишда «Муаммоли вазият» шаклини мақуллаш мумкин.

«Муаммоли вазият»

Вазият тури	Вазиятнинг сабаблари	Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатлари
Интизомнинг йуқлиги	• дарсга қизиқмаслик; • дарсга кеч келиш; • тарбиясизлик • дарсга тайёрмаслик • дарсни бузиш; • ўқитувчининг аудиторияни бошқара олмаслиги.	Ўқитувчининг яккама-якка ёндашуви, касбий даражаси талаба (ёки ўқувчи) нинг оилавий шароитини ўрганиши; тушунтира билиши ва бошқалар.
Ёки Табиатнинг ифлосланиши; Автомобилнинг бўзилиши; Мулоқотнинг йуқлиги; Кимёвий ҳадисалар ва бошқалар		

«Ташвиқот гуруҳи» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда муаммонинг моҳиятини аниқлаш, ўз фикрларини аниқ ва қисқа далиллар асосида баён қилиш орқали уларда ишонтириш, шунингдек, тарғибот-ташвиқот қилиш ва уни амалга ошириш кўникмаларини шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулотнинг бошланишида ўқитувчи. Талаба (ёки ўқувчи)лар аудиторияси олдига бир неча муаммоли мавзуларни ташлайди. талаба (ёки ўқувчи)лар бу муаммоли мавзулар орасидан ихтиёрий биттасини ишлайдилар. Ўртага ташланаётган муаммоли мавзу ўқув предмети ёки тарбия йуналишида бўлгани мақсадга мувофиқ. Масалан, «Алкоголь-офат», “Гиёҳвандлик - ўлимга олиб борувчи йўл», «СПИД»-келажакка хавф солувчи вабодир», «Ўқитувчи - келажак бунёдкори», «Баркамол авлод - Ўзбекистан тараққиётининг пойдевори» каби мавзулар танланиши мумкин. Сўнгра ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради ҳамда кичик гуруҳларнинг чиқишлари улар томонидан танланган муаммоли мавзулари ташвиқот-тарғибот шаклида бўлиши кераклигини тушунтиради ва вазифаларга тайёргарлик учун аниқ вақт беради. Кичик гуруҳлар томонидан тайёрланган чиқишлар ҳар томонлама қизиқарли, адабий-мусиқий, кўргазмали, плакат, жиҳозларга бой бўлиши талаб этилади. Кичик гуруҳларнинг чиқишлари видеофильм, слайд ёки клиплар ёрҳамида намойиш этилиши мумкин.

Ўқитувчининг кўрсатмаси билан бу жараён якка тартибда ёки жуфт бўлиб амалга оширилади. Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан биргаликда гуруҳларнинг чиқишлари ва уларнинг ижодий фаолиятини мухокама қилади, якуний хулоса чиқаради ва керакли тавсиялар беради.

Изоҳ: *Ташкил этилган таргибот-ташвиқот ижодий гурухларининг чиқишларини мухокама қилишда эътиборни:*

- танланган мавзунинг долзарблиги;

- мавзунинг мазмуни ва уни ёритилиши (сўз, сахна кўрсатуви, расмлар ёки видео, мимика ёки пантомимика ва б.);

- мавзунинг ёритилишига ижодий ёндашув (оригиналлиги);

- мавзуни ёритишда ишлатилган жихолар ва ёрҳамчи воситалар;

- мавзу мазмунининг таьсирчанлиги, тарғибот-ташвиқотга бойлиги;

- мавзу мазмунининг тарбиявийлиги ва таьсирчанлигига қаратиш мақсадга мувофиқ бўлади.

«АЖИЛ» *(амалиётда жамоавий ижодий ишлар)* **технологияси**

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда ижодий фаолият малакаларини ва жамоавий ижодий ишни ташкил этиш кўникмаларини шакллантириш, жамоавий ижодий ишнинг турли шаклларини билишга кумаклашиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Бу технология «Жамоавий ижодий ишни ташкил қилиш» мавзусидаги назарий материал ўзлаштирилгандан сунг ёки шу мавзудаги суҳбат ёки «Мен - жамоавий иш ташкилотчиси» номли блиц - уйин ўтказилгандан сунг уқув жараёнида ишлатилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

1. Техологияни уқув жараёнида фойдаланиш учун уқитувчи машғулотни бошида талаба (ёки уқувчи)лар гурухи билан олдиндан тайёрланган мавзу бўйича сухбатлашиб, уларга таклиф этилган мавзулардан бирини танлашга имконият беради. Масалан, «Ўзбекистон-менинг ватаним», «Жонажон ўлкам табиати», «Миллий анъана ва урф-одатлар», «Менинг факультетим»,

«Менинг мактабим», «Менинг синфим», «Билимлар маскани - университетим», «Талабалик - олтин даврим» каби мавзулар олиниши мумкин.

2. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқитувчи томонидан таклиф этилган мавзулардан бирини танлашга ҳаракат қиладилар. Агар улар мавзулардан бирини танлай олмасалар, у ҳолда ўқитувчининг ўзи уларга мавзулардаи бирини таклиф эгади.

3. Ўқитувчи гурухга топширик бериш учун, уларга қарата қуйидаги фикрни ташлайди ва бу фикрни уйлаб кўришларини таклиф этади:

«Фараз қилинг, факультетингиз (ёки мактабингиз, университетингиз)| фаолияти билан таниш булмаганларга шундай маълумот беришингиз керакки, бу маълумот факультетингиз (ёки мактабингиз, университетингиз) ва унинг фаолиятини энг муҳим ва қизиқ жойларини қамраб олсин. Албатта, Сиз бундай суҳбат ўтказишингиз учун ва уларда ўз факультетингизга (ёки мактабингиз, университетингиз) қизиқиш ва ҳавас уйготишингиз учун аввало, суҳбатнинг мантиқий кетма-кетлигини, яъни режасини тузиб оласиз, Шундайми?

Шундай экан, келинг, биз ҳам машғулотимиз бошида оғзаки ҳикоямизнинг умумий режасини тузиб оламиз. Сўзлаб бермоқчи булган ҳикоямизни нимадан бошлаш керак? У қандай кетма-кетлик (ёки қандай бўлимлар)дан иборат бўлиши керак? деган саволларга жавоб топиб олайлик.

4. Ўқитувчи кириш сўзидан сунг «Ақлий ҳужум» услубидаи фойдаланган ҳолда, машғулотнинг қатнашчилари томонидан айтилган барча эркин фикрларни, мулохаза ва ғояларни ватман қогозга ёки ўқув хонасининг тахтасига ёзиб боради. Биргаликдаги муҳокамадан сунг талаба (ёки ўқувчи)лар суҳбатнинг ягона режа-лойиҳасини тасдиқлайдилар. Ушбу тузилган режа-лойиҳа кичик журнал, яъни ўзига хос оғзаки журнал саҳифаларига ухшашлиги учун ўқитувчи ушбу суҳбатни - «оғзаки журнал» деб номлашни таклиф эгади ва талаба (ёки уқувчи)лардан ушбу оғзаки журналга ва унинг ҳар бир сахифасига ном беришларини сурайди.

5. Ишнинг кейинги босқичини бошлаш учун, қатнашчилар кичик гуруҳларга бўлинади.

6. Ўқитувчи гуруҳларга бу ўзига хос журнални кўриб чиқишни, ҳар бир сахифага ва журналга умумий ном берилиши кераклигини таклиф эгади.

7. Кейин гуруҳларга битта саҳифани (қуръа ташлаш ёки ўз хоҳишлари бўйича) танлаш имконияти берилади, ҳар бир гуруҳ ўзлари танлаган сахифанинг мазмунини очиб бериш учун тайёргарликни бошлайди.

8. Тайёргарлик учун аниқ вақт белгиланади. Тайёргарлик вақтида гуруҳлар ўзлари танлаган саҳифа мазмунини ёритиш усуллари, шакллари, ижросини ва қандай қилиб тақдимот қилиш йулларини аниқлайдилар, вазифаларни бажариш учун тайёргарликни бошлайдилар.

“Бизнинг факультет» мавзусидаги оғзаки журнал саҳифалари қуйидагича номланиши (гуруҳлар томонидан умумий муҳокамада келишилган ҳолда тузилган режа-лойиҳа тахминан шундай бўлиши) мумкин:

1. Саҳифа. Факультет (мактаб)имиз визиткаси (тавсифномаси, эмблемаси, шиори, касб йуналиши, қисқача тарихи ва бошқаларни - адабий- мусиқий композиция шаклида намойиш этиш).

2. Саҳифа. «Ўқиш ва меҳнат биргаликда яшайди» (кўргазма) талаба (ёки ўқувчи)лар ҳаёти ва фаолияти ҳақида.

3. Саҳифа. «Бу мен, булар эса менинг дустларим» (саҳналаштириш, шаржлар, юмор, пародия ва бошқалар)

4. Саҳифа. «Гўзаллик ва мода» талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кийиниш маданиятини (намойиш қилиш) кўрсатиш.

5. Саҳифа. «Бизнинг факультет (ёки мактаб)имиз келажакда» (фантастик лойиҳа шаклида келажак кўринишлари).

Гуруҳаар томонидан тайёрланган чиқишлар ва намойиш этишлар юқорида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Гуруҳларнинг чиқишлари кетма-кетлик билан бир-бирига боглганган ҳолда амалга оширилади, иложи борича гуруҳларнинг намойишида барча гурух аъзоларининг иштироки таъминланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Гуруҳлар намойишидан сунг, уқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан биргаликда гуруҳлар томонидан намойиш этилган саҳифаларнинг ижобий ва салбий томонларини муҳокама қиладилар, ушбу машғулот уларни нималарга ўргатгани ва улар нималарни билиб олишгани билан қизиқади. Ўқитувчи керакли тавсиялар ва тушунчалар беради, сунгра машғулотни якунлайди.

«Сценарий» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда якка ва жамоавий ижодий фаолият куникмаларини, шунингдек, ижодий қобилиятларни шакллантириш, турли шаклдаги якка ва жамоавий ижодий фаолиятни эгаллаш, ўтказиладиган тадбирларни олдиндан режалаштириш, сценарийсини тузиш, ташкил этиш ва ўтказиш бўйича куникма, малака ҳосил килиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулотнинг ҳар бир қатнашчиси якка ҳолда ишлаш учун тайёрлаб келган тарқатма материал (карточка)лардан биттасини танлаб олади. Карточкаларда талаба (ёки уқувчи)лар учун турли хил тадбирларнинг мавзуси берилган бўлиб, улар шу мавзуда ўтказилиши мумкин бўлган тадбир ҳақида якка ҳолда бош қотиришлари, унинг мазмуни, ўтказилиш тартибининг турли шаклларини аниқлашлари ҳамда шу тадбирнинг режа сценарийсини ишлаб чиқишлари керак.

Машғулотнинг кейинги босқичида талаба (ёки ўқувчи)лар ўзлари якка ҳолда тузган режа-сценарийлари билан кичик гуруҳларга ажраладилар.

Улар ўз ишларининг натижаси билан гуруҳ аъзоларини бирма-бир таништирадилар, ишлаб чиқилган режа-сценарийларга баҳо берадилар, берилган режа-сценарийларни тўлдириб, тўғрилаб, улар ичидан битта вариантни танлаб оладилар. Кейин кичик гуруҳлар биргаликда танланган тадбирнинг режа-сценарийсини ишлаб чиқадилар.

Вазифаларни бажариш мобайнида гуруҳ аъзолари, якка тартибда ижодий ёндашиб, тайёрланган режа-сценарийларни эътиборга олган ҳолда ҳамда улар ичидан танлаб олинган сенарий бўйича такдимоти тайёрланадилар.

Ҳар бир гуруҳ биргаликда тайёрлаган сценарийларини ҳимоя қилади. Ҳимоя вақтида гуруҳ аъзолари (ёки гуруҳ вакили) талаба (ёки ўқув)лар аудиториясининг саволларига жавоб бериши ёки ўз вариантларида қолишлари мумкин. Режа-сценарий лойиҳасининг намойиши схема (ёки томоша) шаклида бўлиши мумкин.

Такдимот тугагач, талаба (ёки ўқувчи)лар ҳимоя қилинган лойиҳаларни биргаликда муҳокама қиладилар ва якунлайдилар. Ўқитувчи ҳар томонлам яхши, қизиқарли тузилган сценарийларни кейинчалик амалга ошириш учун ташкилотчиларга тавсия эгади. Ўқитувчи бажарилган ишлар учун миннатдорчилик билдиради.

«ИМАК» (ишонтириш мактаби) технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқув)ларнинг ишонтириш (далиллар топиш ва уларни асослашни билиш) ва бошқара олиш малакасиин ҳамда ташкилотчилик қобилиятларини шакллантириш, шунингдек, жамоада ва турли хил вазиятларда ўзини тута олишга ўргатиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Ўқув жараёни бошланишида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради. Талаба (ёки ўқувчи)дан бири машғулот шартларига биноан хонадан чиқади. Қолган иштирокчилар эса ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасидаги зиддиятни назарда тутувчи муаммоли ҳолатни уйлаб чиқадилар, муҳокама қиладилар ва тайёрлайдилар. Бошқача айтганда, муаммоли ҳолатни ролларга бўлинган ҳолда ижро этишга тайёргарлик кўрадилар. Масалан, талабалар муҳим укув машғулотига тайёргарлик кўриб келганлар, уларнинг ҳаммаси машгулогда иштирок этишга тайёр ва қизиқиш катта, лекин таълим муассасаси рабарияти машғулот урнига барча талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳовли, кўчаларни, гулзор ва боғларни тозалаш, тартибга келтириш ёки таълим п муассасасида (ёки стадионда, театрда, мажлислар залида) утказилаётган тадбирда зални тулдириш учун боришга кўрсатма бериши мумкин ёки талаба (ёки уқувчи)лар ўзларининг шахсий тажрибаларидан, талаба (ёки ўқувчи)лик фаолиятларидан келиб чиқиб, саҳналаштириш учун ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)лар ўртасида зиддиятга олиб келувчи турли ҳолатлар, вазиятларни ўйлаб топишлари мумкин. Талаба (ёки ўқувчи)лар танланган муаммони тайёрлаётган вақтда ташқарига чиққан кунгилли қатнашчига ўқитувчи, декан муовини (ёки ўқув бўлимининг мудири) ролини уйнаши кераклиги тушунтирилади, уни алоҳада бўладиган муаммо ёки вазият билан таништирилади. Тайёргарлик учун аниқ вақт ажратилади. Бир оздан сунг, ташқарига чиқиб кетган талаба (ёки ўқувчи) аудиторияга таклиф этилади. Сўнгра талаба (ёки уқувчи)лар уйлаб топган ва улар томонидан сахналаштирилган зиддиятни келтириб чиқарувчи вазият ижро этилади. Талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан тайёрланган вазиятни ижро этиш вақтида, улар ҳар хил характердаги талаба (ёки ўқув)лар ролида бўлиб, зиддиятни келтириб чиқариш учун уларнинг қилиқлари, одатлари, сўзлари, харакатларини ишлатадилар.

Гуруҳ мураббийси (ёки декан муовини, уқув бўлимининг мудири)ри ролидаги тингловчи ушбу ижро этилаётган саҳна кўринишида ўзининг ташкилотчилик қобилияти, ишонтира олиш малакаси, ҳолатни назорат қилиб туриши, турли вазиятлар ва шароитларда ўзини тута билиши, бошқара олиши мазкур ҳолатдан тарбиявий усуллардан фойдаланган ҳолда вазиятнинг, зиддиятнинг ижобий ечимига эриша олишини намойиш эта олиши керак. Яъни талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрига ишонтира олиши зарур, акс ҳолда улар ўқитувчига ўз таъсирларини кўрсатишлари мумкин.

Машғулотнинг кейинги босқичида ўқитувчи гуруҳ билан биргаликда мураббий (ёки декан муовини, ўқув бўлимининг мудири) нинг ўзини тутиши, ўз фикрига қай даражада ишонтира олиши, унинг маданияти ва ҳаракатларидаги ижобий ва салбий томонларини мухқокама қилади, берилган муаммоли холатдан чиқишнинг қулай усулларини аниқлайди, шунингдек, учраб туриши мумкин бўлган муаммоли ҳолатлар ва уларни ечиш усулларини башорат қилади.

Машғулотнинг охирида ўқувлар «Мураббийнинг ташкилотчилик қобилияти» мавзусида мустақил уқиш учун тарқатма материаллар оладилар.

Изоҳ: ушбу машғулотнинг 1-ярмида видеокамера ёрҳамида машғулотни тулиқ, яъни талаба (ёки ўқувчи)ларнинг саҳналаштирилган муаммоларини кўрсатишлари ва уни жамоа билан ечишда мураббийнинг ҳатти-ҳаракатлари, қўллаган усулларини ҳаммаси видеокассетага кўчирилади. Машғулотнинг 2-ярмида видеокассета телевизор (ёки компьютер) орқали намойиш этилади. Видеолавҳани томоша қилиш мобайнида унинг мазмуни жамоавий муҳокама этилиши мумкин. Бундай таҳлил ҳар бир қатнашчининг ўзини кўра билиши, керакли ҳулоса чиқара олишига катта ёрҳам беради.

«САН» технологияси

(учлик - самарали, аҳлоқий, назокатли)

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда якка, жамоавий, гуруҳ билан ишлаш, ижодий ва ташкилотчилик фаолияти куникмаларини, ишга масъулият билан ёндашувни шакллантириш, безаш ишлари куникмаларини ривожлантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар аудиториясини ўтказиладиган машғулотнинг тартиб-қоидалари билан таништиради ва талаба (ёки ўқувчи)ларни 3 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажралишларини илтимос; қилади;

кичик гуруҳларда талаба (ёки ўқувчи)лар қуйидаги ролларга бўлинади рассом, адабий ва бадиий муҳаррир, дизайнер (безакчи). Кейин ҳар бир гуруҳ вакили ўқитувчи столидан топшириқлар ёзилган карточкалар ичидан биттасини танлаб олади.

Топшириқлар қуйидагича бўлиши мумкин:

-деворий газета (бирон мавзуга, байрамга ёки юбилейга багишлангаи ёки ҳазил-мутойибали, сатирик ёки уқув фани ёки гуруҳ фаолиятига багишланган ёки мониторинг экрани каби) эскизини тайёрлаш;

-байрам (ёки бирор-бир тадбир)га чорловчи афишанинг (масалан, эълон, ташвиқот, таклифнома) эскизини тайёрлаш;

-турли тадбирлар (масалан, байрам)га бағишланган таклифнома патталарининг эскизи ва макетини тайёрлаш;

-табрик откриткаларининг макетларини тайёрлаш;

-бирор тадбир ўтказиладиган жойни безатиш эскизларини тайёрлаш;

-икэбана тайёрлаш.

Кичик гуруҳларга топшириқни бажариб такдимот қилишлари учун тайёрланишларига 30 дақиқа вақт берилади. Тайёргарлик вақти тугагач такдимот бошланади. Такдимот вақтида гуруҳлар ўзлари тайёрлаган эскиз т макетлари билан барчани таништирадилар, намойиш этадилар ва асослайдилар, жамоавий ижодий фаолиятдаги ўз вариантларини ҳимоя қиладилар. Такдимот тугагач, умумий муҳокама бошланади. Муҳокама жараёнида талаба (ёки ўқувчи)лар безатилган, тайёрланган ишларга тегишли талабларни аниқлайдилар, ўқитувчининг ўзи ёки алоҳада тузилган ижодий гуруҳ эса талабалар томонидан билдирилган фикр ва таклифларни махсус хона тахтасига ёки ватман қогозига ёзиб боради.

Машғулот охирида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларга юқоридаги берилган турли тоишириқлар бўйича бир неча намунавий эскизлардан тарқатади.

«Консенсус и конфронтация» ролли-ишчан уйини

(«Келишув ва зиддият»)

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки уқувчи)ларда мантиқий ва танқидий фикрлаш ҳамда муросага келиш маҳоратини шакллантириш ва болалар хуқуқлари муаммолари билан боглиқ бўлган тушунчаларини аниклаш.

Машғулотни ўтказиш кетма-кетлиги:

1. Ўйинни бошлаш.

Мазкур босқичнинг вазифаси: у ёки бу фикрни тўғри эканлигини исботлаш орқали оппонентларни ўз томонига оғдириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Талаба (ёки ўқувчи)ларга бирин-кетин тасдиқловчи фикр ёзилган тарқатма материаллар кўрсатилади. Уларга тарқатма материалларда берилган фикрларни қабул қилиш ёки қилмаслик таклиф қилинади. Тарқатма материаллардаги фикрларни қабул қилиш талаба (ёки ўқувчи)лар бир томондан, қолганлари иккинчи томондан жой эгаллайдилар. Шундай қилиб 2 та кичик гуруҳларга ажралади. Улардан бири тасдиқланган фикрни қабул қилади ва унинг тўғрилигини исботлайди, бошқа гуруҳ эса, оппонент бўлади. Гуруҳларнинг вазифалари - ўз гуруҳларига бошқа гуруҳ аъзоларидан кўпрок кишини жалб этиш, яъни уларни ўз фикрларини ўзгартиришга олиб келишдан иборатдир. Ҳар бир таедиқланган фикр устида 5 дақиқа ишланади.

Тарқатма материалдаги тасдиқланган фикрлар қуйидагича бўлиши мумкин:

-болалар хуқуқлари ҳеч қачон етарлича ҳимоя қилинмайди;

-ўзининг хуқуқларини билиш ва уни ҳамоя қилиш шарафли ишдир;

-«Болалар шахсий ҳаёт кечириш ҳуқуқига эгадирлар». Бу ҳақиқатни катталар ҳеч қачон қабул қилолмайдилар;

-ўз ҳуқуқларини ҳимоя қила туриб, баъзида ўзаро зиддиятларга ҳам дучор бўлишга тўғри келади;

-ўз ҳуқуқларимни ҳимоя қила оламан, турли услубларни маъқуллай оламам;

-ҳар бир бола учун ўз ҳуқуқларини билиш ута муҳимдир;

-масъулият ҳақида эса болага катталар эслатиб туришади;

-ҳамма вақт менинг ҳуқуқларим бошқалар ҳуқуқларини чегаралаб туради;

-ҳуқуқ доимо жавобгарликни ёзишни тақозо этади;

-болалар ҳуқуқларини фақат катталар ҳимоя қила оладилар;

-ҳар бир инсон ўз қарашларини ўзгартириш ҳуқуқига эга;

-катталар ҳуқуқлари болаларнинг ҳуқуқларини чегаралайди;

-кучли оҳам ҳамиша ҳақдир;

-эркаклар ва аёллар ҳеч қачон тенг бўлмайдилар.

2. Тохлил:

Мазкур босқичнинг вазифаси: уйинни ўтказиш вақтида ўз ҳолатини таҳлил қила олиш ва қуйидаги саволларга жавоб бериш:

-Ўйин шартларини бажариш қийин бўлдими?

-Мазкур ишни бажариш вақтида нималарни ҳас этдингиз?

-Баҳс - мунозара натижасидан қоникдингизми?

-Натижага эришишингизда Сизга нима ёрҳам берди ва нима ҳалақит берди?

Бу фаолият ҳамкорликда, кўтаринки руҳда ўтиши, яхши натижа билан тугаши ва суҳбатдош чарчамаслиги керак.

Баҳс-мунозараларнинт натижасини албатта таҳлил қилиш ва бахолаш керак. Унинг муваффақияти: биринчидан, гуруҳлар ва уларнинг иштирокчи (ҳамкор)ларини бир-бирларига ўзларининг вазиятлари ва ҳолатларини тушунтириб, янги ахборотлар олишларига, *иккинчидан*, ўзаро муносабат вақтидаги зиддият (ёки салбий ҳолат)нинг бир қисмини йуқ қилинишига эришишларига, учинчидан, қуйилган муаммони ечиб, ўзаро бир-бирларини тушунишларига боғлиқ.

3. Муросага келишининг кичик гуруҳда (жуфтликда) ташкил этилиши.

Мазкур босқичнинг вазифаси: икки оппонент ўртасидаги у ёки бу фикрни тасдиқланиш розилигига эришиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Талаба (ёки ўқувчи)ларга бирон-бир таедиқланган фикрни танлаш таклиф этилади. Бу биргаликдаги иш қуйидаги кўринишда: бир киши тасдиқловчи, иккинчи киши эса, инкор этувчи бўлади. Бу фаолият якунида маълум бир жуфтликлар аниқланади (ёки агар кичик гуруҳда уч киши булса учта қатнашчи). 10 дақиқа мобайнида конструктив баҳс-мунозара кўникмаси ёрҳамида муроса (консенсус)га эришиш керак.

Муҳокама қилиш учун тахминий саволлар қуйидагича бўлиши мумкин:

-Сизга уйин шартларини бажариш қийин булмадими?

-Уйин давомида Сиз нималарни ҳис этдингиз?

-Баҳс - мунозара натижасидан қоникдингизми?

-Натижага эришишда Сизга нима ёрҳам берди ва нима халақит берди?

Машғулот охирида уқитувчи талаба (ёки уқувчи)ларнинг фаолиятларига баҳо беради ва машғулотни якунлайди.

Юқорида мисол тариқасида келтирилган 24 та педагогик технологияларни ўқув жараёнида тўлалигича ёки қисман ишлатилиши талаба (ёки ўқувчи)ларда мантиқий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантириш ва ривожлантиришга ҳамда ҳаётда учрайдиган турли хил вазиятлардан оқилона чиқа олиш, муаммоларни еча олишга ёрҳам беради.

Ушбу қўлланмага «Тарбиявий технологиялар» дастури асосида тайёрланган “Миллий маросим ва уларнинг тарбиявий аҳамияти” мавзусидаги махсус бобнинг киритилиши таълим муассасаларида олиб борилаётган тарбиявий ишлар ва тадбирларда ҳам ҳозирги кун талаби асосида янги шакллар, услублар ва усулларни қуллаш талаб этилиш сабабидир. Тарбиявий ишларга янгича ёндашув қўшимча маълумотлардан тавсиялардан, технологик усуллардан фойдаланишни кўрсатиш учун ушбу материалларни Сизнинг эътиборингизга ҳавола этмоқҳамиз. Бу тавсиялардан ҳар бир ўқитувчи ўқув-тарбия жараёнида фойдаланиши мумкин.

Ёмон ўқитувчи ҳақиқатни беради,
Яхшиси - уни топишни ўргатади.

А. Дистервег

IV БОБ. МИЛЛИЙ МАРОСИМ ВА УЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

Асосий тушунчалар ва уларнинг маьнолари

Ўзбекистан Республикаси таълим тизимида мустаққиллик йиллари давомида туб ўзгаришлар вужудга келмокда. Миллий қадриятларни тиклаш, миллий маънавиятни юксалтириш, айниқса, шарқона одоб-аҳлоқ аньаналарига эътиборни кучайтириш шулар жумласидандир. Ўлкамизда юк режалар ва бунёдкорлик ишлари тарихий анъана ва тажрибаларга асосланиб ақл-идрок ва сабр-қаноат ҳамда собитқаҳамлик билан амалга оширилмокда.

Шу ўринда юртбошимиз И. Каримовнинг: «Шуни айтишимиз лозимки, халқимиз маънавиятини юксалтиришда **миллий урф-одатларимиз** ва уларнинг замирида мужассам бўлган мехр-оқибат, инсонни улуғлаш, тинч ва осойишта ҳаёт, дустлик ва тотувликни қадрлаш, турли муаммоларни биргалашиб ҳал қилиш каби ибратли қадриятлар тобора мухим аҳамият касб этмокда» [2, 96 б.] деган фикрларини эслатишни уринли деб ҳасоблаймиз.

Олий, ўрта-махус, касб-ҳунар ва умумий ўрта таълим тизимида таҳсил олаётган ёшларнинг маънавий дунёсини бойитиш, уларни ватанга садоқати рухида тарбиялаш, қолаверса, ўзимизга хос бўлган миллий урф-одатларни, маросимлар (ритуаллар)ни ёшларга сингдириш орқали маънавий жиҳатдан етук инсонни тарбиялаш, таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш, такомиллаштириш, миллий уйгониш ғоясини руёбга чиқарадиган янги авлодни вояга етказиш-шу куннинг долзарб масалаларидан бири десак, муболага булмайди.

Қўлланманинг ушбу бўлимида шарқона анъаналар, урф-одат, маросимлар, шунингдек, уларнинг келиб чиқиш тарихи ва тарбиявий ишлардаги аҳамияти тўғрисида ахборот берилади.

Ритуаллар энг қадимий даврлардан бошлаб шакллана бошлаган. Асрлар давомида авлоддан-авлодга утиб, жуда кенг тус олган ва бебахо проста айланган ритуаллар куп. Ритуаллар дин пайдо булгунга қадар пайдо бўлган.

Лекин ритуалларнинг маълум қисми тарихнинг «совуқ шамоллари»-босқинчилар ва турли тарихий шахслар - хукмдорлар тазийқига учраб, уларни ноҳақ равишда йуқотишга уринишлар бўлган. Лекин улар айрим қарама-қаршиликларни енгиб, купгина фазилатлардан ажралса-да, бутунлай йўқолиб кетмаган, баъзилари эса халқ ҳаётидан мустаҳаам урин олиб, бизнинг замонамизгача етиб келган.

Хуллас, энг қадимий даврлардан халқ оммаси эҳтиёжи билан шакллана борган, ижтимоий зарурат асосида ривожланган, муайян вақтларда тақиқланган, катта қарама-қаршиликлар, тусиқларни енгиб, бошқа ҳалқлар тажрибаси билан бойиб келган ритуаллар узоқ ва бой тарихга эга.

Ибтидоий жамоа давридан бошлаб пайдо бўлган ритуаллар уша давр оҳамлари томонидан ўз даврининг нафасини, дунёқарашини, меҳнат фаолиятини, маданиятини, турли одатларини, маросимларини, ижтимоий муносабатларини сақлаб қолиш ва кейинги авлодга етказиш мақсадида ёшларга ургатилган ва улар бизгача турли куй, қушиқ, қикоя, афсона, шеър ва уйинлар орқали етиб келган.

Кадимий ритуаллар асосан икки турга бўлинган: *тантанали ва мотам* ёки тантанали-мотам юришлари, тантанали расмий кузатиш ва кутиб олишлар. Кейинчалик улар такомиллашиб; ижтимоий, оилавий, миллий, диний, ҳарбий, меҳнат, кундалик-ҳаётий, ўқув - тарбиявий ва бошқа шу каби турларга бўлинган.

Тарихий маълумотларга қараганда, ибтидоий даврда овчилар уйинлари, ҳарбий уйинлар, диний ва илоҳий уйинлар, айиқ ва турли бошқа ҳайвонлар ови уйинлари куплаб қулланилган. Бундай уйинларни амалга оширишнинг ўзига яраша тартиб-қоидалари ишлаб чиқилган. Такомиллашуви натижасида билан улардан ортиқча харакатлар олиб ташланган ва оқибатда) ушбу уйинларнинг ўзига яраша маросим (тартиб, ритуал)лари пайдо бўлган. Кейинроқ, яъни ибтидоий даврда дехқончиликка утилгач, ушбу фаолиятга боглиқ бўлган маросимлар пайдо була бошлаган. Жумладан, меҳнат уйинлари, ёмгир чақириш, бевақт совуқ тушса «Куёшга сигиниш», омад келмаганда «қурбонлик қилиш» ва бошқа маросимлар.

Секин-асталик билан ёшларни соглом, бақувват, ватанпарвар бўлишлари учун «эркакликка утиш», яъни турли синовлардан, қийноқлардан утиш, ўзининг ҳаётга тайёрлигини, кучини намойиш этиш каби маросимлар пайдо була бошлаган. Ҳар бир маросим ўзининг тарбиявий ва таълимий аҳамиятига эга бўлган. Уларнинг ҳар бири оҳамлар тарбияси, билими, ҳаётий тажрибаларининг ортишига ёрҳам берган. Ритуаллар йиллар давомида халк орқали таккомиллашиб борган ва аниқ ҳатти-ҳаракатлар билан белгиланган маросимларга айланган.

Ритуал (лотин сўзидан «маросим») *- хулқ-атворнинг тарихий шакли бўлиб, ўзаро ижтимоий ва маданий муносабатларни, қадр-қимматни англатувчи бир маромга келтирилган харакатлар тизимидир.*

Бу тушунча билан бирга, ритуалга яқин бўлган анъана, одат, маросим тушунчалари ҳақида ҳам бир оз тухталиб утамиз.

Анъана - ўзига хос ижтимоий ҳодиса бўлиб, кишиларнинг онгида, ҳаётида ўз урнини топган, авлоддан-авлодга утадиган, такрорланадиган, ҳаётнинг барча соҳаларида (умуман ёки маълум гуруҳ томонидан) қабул қилинган тартиб ва қоидалар.

Одат *("урф-одат")* - кишиларнинг турмушига сингиб кетган маълум муддатда такрорланиб турувчи ҳатти-ҳаракат, купчилик томонидан қабул қилинган ҳулқ-атвор қоидалари, куникма.

Масалан:

-кичикларнинг катталарга салом бериши;

-эрта туриб уй-ҳовлини тартибга келтириб қуйиш;

-мехмонларга алохида хурмат кўрсатиш;

-байрам арафасида касал, ожиз ва қийналганлардан ҳабар олиш;

-ёрҳамга муҳтожларникига ҳашарга бориш кабилар ўзбек ҳалқининг яхши одатлари ҳамон мавжуд.

Агар анъана ижтимоий ҳаёт, меҳнат, маданиятнинг ҳамма сохаларига ҳос бўлиб, ҳодисаларнинг жуда кенг доирасини қамраса, одат ижтимоий ҳаётнинг:

-кишилар турмуши;

-меҳнати;

-хулқ-атвори;

-мулоқоти;

-оилавий муносабат соҳаларида купроқ мавжуд бўлади.

Маросим -купинча анъана ва урф-одатнинг таркибий қисми бўлиб, инсон ҳаётидаги муҳим воқеаларни нишонлашга қаратилган расмий ва руҳий кўтаринкилик, тантанавор вазиятда утадиган, шу билан бирга ўзининг умумий қабул қилинган рамзий ҳаракатларига эга бўлган ҳаётий тадбир.

Масалан:

-исм қуйиш;

-никоҳдан утиш;

-дафн қилиш;

-хотиралаш;

-уруг қадаш;

-уримга кириш ва бошқа шу кабилар маросимлар қаторидан урин олиши мумкин.

Одат кундалик ҳаётнинг турли вақтида учраши мумкин бўлса, маросим инсон ҳаётидаги муҳим ҳодисалар содир бўлганда вужудга келади ва унинг асосий бурилиш дақиқалари (масалан: тугилиш, уйланиш, улим кабилар)ни қайд этади, расмийлаштиради.

Маросимнинг авлоддан-авлодга утадиган ўзига хос рамзий ва расмий ҳаракатлари, қоидалари мавжуд.

Маросимда булаётган воқеага, «гувоҳ» сифатида оҳамлар чақирилган, улар дардга ёки қувончга шерик бўлишган, келажак учун яхши ниятлар қилишган.

Ҳар бир маросимнинг ўзига хос умумий қабул қилинган тузилиши (бошланиши, ўртаси, охири) бўлади.

Купинча анъананинг таркибий булаги одат, одатнинг муҳим бир қисми маросим бўлади. Шу сабабли, инсон ҳаётида бўлиб утадиган ёки бўлиб ўтаётган муҳим воқеанинг турмушда бурилиш ясайдиган «нуқталари»ни нишонлаш жараёнида ҳам анъана, ҳам одат, ҳам маросим содир бўлиши мумкин.

Масалан, ёшлар вояга етганда, йигитлар уйланиши, қизлар турмушга чикишлари керак. Буни авлоддан-авлодга утиб келадиган анъана десак бўлади.

Бир-бирини севган йигит-қизнинг оила қуриши учун никоҳ туйи ўтказилади. Бу, ўз навбатида, инсоният ҳаётига сингган, муайян қоидага ва маълум тартибга эга бўлган урф-одат (лекин, ҳар бир миллатда бу урф- одатлар ҳар хил) ҳасобланади.

Никоҳ туйларининг асосий шартларидан бири куёв ва келинни никоҳдан утишларидир. Никонаинг замонавий шаклига кўра - машинада юриш, гувоҳлар билан никоҳ руйхатидан утиш, ўзук тақиш, никоҳловчи ходимларнинг саволларига жавоб бериш, хужжатларга имзо чекишлар бажарилади. Никоҳ- расмий ва тантанали равишда утадиган маросим.

Юқорида акс эттирилган жараёнлар - келин-куёв, уларнинг қариндош уруглари ёки дустлари учун байрамга айланиши мумкин. Туй кечасининг ўтказилиши, барча танишлар ва кариндошларнинг таклиф этилиши бу байрамга янада тантанали тус беради.

«Анъана», «одат», «маросим» тушунчаларининг изоҳи бир-бирларига боглиқ бўлиши билан бир қаторда, анъаналарнинг таркибий қисми – маросим бўлиши мумкин.

Масалан:

-таълим муассасасини битирган ёш мутахасисларнинг ишлаб - чиқаришга бориб, иш бошлаши, одат тусига кириб қолган;

-ҳар йили бу муҳим воқеага багишланган аньанавий тадбирдар ташкил этиш мумкин;

-бу одатнинг таркибий қисми - ёшларни тантанали равишда ишчилар сафига қабул қилиш ўз-ўзидан маросимга айланади.

Маросимлар:
-чигит қадаш;
-ишчилар синфига қабул қилиш;
-янги корхона, фирма, марказнинг очилиши (такдимот);
-дипломни топшириш;
-паспортни топшириш;
-дафн қилиш ва ш.к.

«Анъана», «маросим» каби байрам билан боглиқ атамалар «стандарт» тушунча эмас, уларнинг мазмунига ҳаёт ривожланиши ва турмуш эҳтиёжлари таъсир этиши мумкин.

Ижтимоий ҳаёт тараққий этиш билан унинг талабига жавоб бермайдиган анъаналар ва байрамлар, маросимлар аста-секин унутила бошланади.

Маросим инсон ҳаётидаги муҳим ходисалар содир бўлганда вужудга келади. Маросимнинг авлоддан-авлодга утадиган рамзий ва расмий ҳаракатлари, қоидалари мавжуд.

Бу ҳаракатлар ва қоидаларнинг ихчамлиги, аниқ бир мақсадга йуналтирилганлиги, ҳатти-ҳаракатларнинг бир маромга келтирилганлиги юқорида айтиб утган ритуал тушунчасига тўғри келади.

Ритуаллар ҳақида гап бораркан, дастлаб кўз олдимизга Ўзбекистон Республикаси рамзларига бўлган хурмат ҳақидаги фикрлар келади.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси давлат байроги, мадҳияси, герби - бизнинг асосий рамзларимиз ҳисобланади. Республика рамзлари бўйича купгина хужжатлар қабул қилинган. Ушбу ҳужжатларда давлат рамзларига бўлган ҳурмат ва муносабат, улардан фойдаланиш, сақлаш усуллари ҳақида тавсиялар берилган. Лекин ҳаётимизда баъзи раҳбарлар ва таълим-тарбия билан шугулланувчи кишилар, бу хужжатлардан бехабар бўлганликлари ёки эътиборсизликлари туфайли давлат рамзларига, жумладан, Давлат байрогини кўтариш ва тушуришда, уни деворга урнатишда, Давлат мадҳияси ижро этилганда, унга хурмат юзасидан урнидан туришда, рамзларни жиҳозлаш ишларига бўлган муносабатларда купгина сиёсий ва купол маънавий хатоларга йул қуймоқдалар.

Бундай хатоларга йул қуймаслик учун, раҳбар ва профессор-ўқитувчилар, албатта, Вазирлар Маҳкамасининг Давлат рамзлари тўғрисидаги хужжатлари билан таниш бўлишлари керак ва укувчи-ёшлар ўртасида доимий равишда Давлат рамзларига бўлган хурмат ва муносабат ҳақида сухбатлар, Давлат рамзларига багишланган дарслар ёки ритуал дарсларни ташкил этиб туришлари лозим.

Маросимларнинг гуруҳлари

Ўқув муассасаларида ўтказиладиган ритуаллар (маросимлар), маьнавий-маърифий, тарбиявий тадбирларни ташкил этиш ва уларнинг тизимини куйидаги турт гуруҳга ажратиш мумкин.

Биринчи гуруҳ. Ёшларни Ватанга, ўз халқига мухаббат руҳида тарбиялашни шакллантиришга қаратилган ритуаллар тизими. Бунга қуйидагилар киради:

умумхалқ байрамлари: Мустақиллик байрами, Ўқитувчи ва мураббийлар куни, Конституция куни, Янги йил, Халқаро хотин-қизлар куни, Наврўз, Хотира ва қадрлаш куни, шунингдек, Рамазон ва Курбон ҳайитлари каби байрамлар.

Ёш фуқаролар байрами (паспорт топшириш).

«Ватанни севмоқ иймондандир» байрам ритуали.

Давлат рамзларига хурмат қурсатиш ритуали.

Ритуаллар дарси.

Давлат тилига багишланган байрам ритуали.

«Аждодларимиз мероси - қадриятларимиз асоси» мавзусидаги ритуаллар.

Хотира куни (тантанали йигилиш, гулчамбар қуйиш ритуаллари).

Иккинчи гурух. Ёшларни фуқаролик бурчи, танлаган касбига масьулият ҳиссини шакллантирувчи ритуаллар тизими. Бунга қуйидагилар киради:

1)Талаба (ёки ўқувчи)ликка багишлов ритуали.

2)Талаба (ёки ўқувчи)ларни босқичдан босқич (ёки синфдан-синф, гуруҳдан-гурух)га ўтказиш ритуали.

Битирувчилар тантанаси.

1)Касб-ҳунар байрами.

2)Таълим муассасасининг ташкил этилган кунига багишланган анъанавий байрам ритуали.

Ҳафта навбатчилигини қабул қилиш, якунлаш ва топшириш ритуаллари.

Кундалик фаолиятни бошлашга багишланган ритуал (сафланиш).

Касб сулоласини улуглаш байрами ритуали.

Битирувчиларни ўз илм даргоҳларига ўзлари тайёрлаган касбий совгаларини такдим этиш ритуали.

«Хомийларга балли» кечасини ўтказиш ритуали.

«Биринчи қунгироқ», «Охирги қунгироқ» ритуаллари.

Устозларга багишланган «Чин дилдан» байрами ритуали.

«Кувноқ усталар улкаси» кўрик - танлов ритуали.

«Алпомиш - авлодимиз» угил болалар беллашуви ва ш.к.

Учинчи гуруҳ. Ёшларнинг ахлоқий фазилатларини такомиллаштиришга қаратилган ритуаллар. Ритуалларнинг бундай тизими қуйидагиларни киритиш мумкин:

«Миллий-маданий, одоб-аҳлоқ дарслари» (масалан, ташқи қиёфа, саломлашиш одоби, ўзини тута билиш ва бошқара олиш, сўзлашув маданияти).

Мавсумий спорт байрамлари.

Мавсумий ҳашарлар.

Ўқувчилар ўртасида баҳс-мунозара (масалан, «Ота-онанг – тожи-тахтинг», «Нима савобу, нима гуноҳ», «Нонни эъзозланг», «Йигит киши учун етмиш ҳунар оз», «Бепул нарсанинг бахоси қанча», «Йулбарс изидан, йигит сўзидан қайтмас» ва ш.к.).

«Фарзанд бурчи» кўриги.

«Одобнома» чойхонасини ўтказиш ритуали.

Нотиқлик турнири.

«Мехмоннома» давраси.

Топишмоқлар (халқ топишмоқлари) кечаси.

Кулгу кечаси.

Тўртинчи гурух. Келгусида ритуалга айланиши мумкин булган тарбиявий тадбирлар тизими. Булар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1) Касбий маҳорат танловларини (этафета шаклида) ўтказиш.
2)Мусиқавий дискотека.
3)Таълим муассасасиининг «Фахрий аъзолигига» қабул қилиш ритуали.
4)Халқаро талаба (ёки ўқувчи)лар кунига бағишланган фестивал.
5)Мавсумий сайллар ритуаллари.
6)Китоб ва ўқув предметлари ҳафталикларини ўтказиш тартиблари.

Юқорида берилган маросим (ритуаллар)дан ташқари, ҳар бир ўқув юртининг ўзига хос (шароитдан келиб чиққан ҳолда) турли ҳил ташкилиш тадбирлари ҳам бўлиши мумкин, уларга қуйидагиларни киритса бўлади:

- таълим мутахассислиги йўналиши, хусусиятидан келиб чиққан ҳолда таълим муассасасининг мадҳияси, эмблемаси, қасамёди, шаклини тайёрлаш;
- таълим муассасасининг ўзига хос мусиқавий қунғироғини тайёрлаш;
- иқтисодиёт, тадбиркорлик, тежамкорлик ва ҳунармандлик руҳда тарбиялашга бағишланган тадбирлар;
- таълим муассасасида талаба (ёки ўқувчи)лар учун танаффус маданиятини ташкил этиш ритуали.

Юқорида санаб ўтилган барча маросимлар ўқув муассасаларида ўтказилиши шарт деб бўлмайди, чунки уларнинг тайёргарлиги, ўтказилиши, тарбиявий таъсири таълим муассасасининг шароити, ташкилотчиларнинг умумий ва махсус тайёргарлиги, билими, тажрибасига боғлиқдир.

Таълим муассасасида Ўрта Осиё ҳалқларининг қадимги календар байрамларини (У.Қорабоевнинг «Ўзбекистон байрамлари» китоби асосида) ўрганиш, уларни ташкил этиш ва ўтказиш талаба (ёки ўқувчи)лар тарбиясига ижобий таъсир кўрсатган буларди.

Бу байрам - маросимлар қуйидагилар:

Баҳорий тенг кунликда - « Наврўз» байрами (21-22 март).

Кўзги тенг кунликда - « Мехржон» байрами (22 сентябрь).

Қишнинг энг узун туни - « Сада» (Олов) байрами (22 декабрь).

Ёзнинг энг узун куни - «Ангом ҳайит» (сув сайли) байрами (22 июнь).

Юқорида кўрсатилган байрамлар ўзбек ҳалқининг қадимий байрамлари ҳисобланади. Уларнинг жадвал йилномаси қуйидагича:

Ўзбек халқ байрамларининг жадвал-йилномаси

1. 21-22 март - Наврўз

Эски маҳаллий номларидан бири - «Йил боши»

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимги баҳор байрамлари асосида тахминан 28-30 аср муқадҳам пайдо бўлган.

Табиат уйғониши, кундуз ва тун тенглиги, дала ишларининг бошланиши каби ҳодисаларни акс эттириб келган. «Йил боши» - янги йил (байрами сифатида ҳам машҳур бўлган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Табиат жонланиши, баҳор келиши, далаларда янги меҳнат мавсуми (бошланишига бағишланган сайллар, томошалар, уйинлар, мусобақалар, халқ ижоди кўрикларини ўтказиш, маҳсус таомлар тайёрланиши ва ш.к.

2. Гул сайллар и (лола сайли, қизил гул сайли, сунбула сайли)

Апрель ойининг боши - май ойининг охири.

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимий даврлардан бошлаб, далалар, қир-адирлар, тоғ ён бағрида турли табиий гуллар (бойчечак, лола, сунбула, бинафша) очилиши муносабати билан ўтказиладиган сайллар сифатида вужудга келган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Табиий гўзалликни, гулларни, ўсимликларни эъзозлаш, сақлаш ва купайтиришга бағишланган тадбирлар, сайллар, табиий сайлгоҳларда ҳам олишни уюштириш.

3. 22 июнь - Сув сайли (ёз байрами)

Қадимий номи «Ангом».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Ўрта Осиё иқлими шароитида сувга бўлган табиий эҳатиёж асосида шаклланган, сув ҳавзалари бор шароитда тараққий этган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Сувнинг қадрига етиш, эъзозлаш тадбирлари, сув ҳавзалари ёнида турли ҳам олиш, соғломлаштириш ва чўмилиш тадбирларини ўтказиш.

4. Қовун сайли, узум сайли, анор, анжир сайллари, табиат ва меҳнат байрамлари.

Августнинг охири.

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимги ҳосил йиғиш одатлари асосида шаклланган. Дала ва боғ турли маҳсулотлари пишганда, дехқонлар ўз яқинлари, қушнилар-қариндошларини чақириб, уларни ўз хосиллари билан сийлаганлар ва қарияларнинг дуосини олганлар.

Қовун экканлар - «Қовун сайли», узум экканлар - «Узум сайли»ларни ўтказиб келишган. Пишиқчилик мавсумида ҳашар ва боғ сайллари ҳам уюштирилган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Пишиқчилик даврида қишлоқ, дала-боғлардан бошланиб, шаҳар бозорлари, майдонлари ва маданий боғларида содир бўладиган мева кўргазма-савдолари, томошалар, сайллар, «Кимнинг меваси ширин» номли кўрик- конкурслар.

5. 22 сентябрь - Мехржон - (Кўз байрами)

Бу байрамнинг қадимий номлари:

Хоразмда «Чири-руж», Самарқандда - «Ним-сарда».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Энг қадимги мехр (қуёш)га сиғиниш одатлари ва куз (ҳосил) маросимлари асосида тахминан 2-3 минг йил муқадҳам вужудга келган. У кузги кун ва тун тенглиги, ҳосил йиғиш якуни, қишга тайёргарликни бошлаш каби ходисаларни акс эттирган байрамдан иборат. Тарихда 10-15 аср мобайнида Наврўздан сўнгги иккинчи катта байрам хисобланган, йил ярми вазифасини хам ўтаган. Ўрта асрларда бу байрам бир неча байрамларга бўлиниб кетган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Хозирги кунда куз байрами, кузги тун ва кун тенглиги, анъанавий (эски) «йил ярми» меҳр-шавқат тадбирлари сифатида табиий сайлгохларда, маданий боғларда, уйингохларда, майдонларда турли кўргазмалар, кўриклар, томошалар, мусобақалар, сайллар каби шакллардан фойдаланиб ўтказилиши мумкин.

6. 22 декабрь - САДА - (олов байрами)

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Бу байрам қадимдан олов кашф этилган кун деб қабул қилинган. У қадимий аждодларимизнинг қишда олов (исиниш)га бўлган эхтиёжлари асосида тараққий этган.

Оташпарастлик даврида «Сада» энг катта байрамларнинг бири ҳисобланган. Араб истилосидан сўнг (ўрта асрларда) бу байрам йўқола борган. Бироқ, унинг кўпгина қолдиқлари сақланиб қолган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Ҳозирги кунда уни қиш байрами сифатида хамда дунёдаги энг катта кашфиётлардан бири - олов муъжизаларига, йилдаги энг ўзоқ тун («Ялдо кечаси») ва қисқа кунга, қишки чилла

бошланишига бағишлаб, турли очиқ майдонларда, залларда гулханлар ёқиб, томоша - сайллар қилиб, ранг-баранг мусобақалар билан уюштирса бўлади.

Биз таклиф этган маросим (ритуал)ларнинг барчаси катта тайёргарлик, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг қизиқиши хамда уларни ташкил этишга боғлиқ бўлиб, уларнинг ҳар бири устида алоҳида фикр юритиш, уйлаш, шунингдек, маросимларни ўтказиш учун ишчи ёки ижодий гурухлар тузиш лозим. Шу билан бирга маросимларни тайёрлаш ва ўтказиш вақтида кўпроқ талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ташаббусига, уларнинг қизиқишига ҳамда фикрларига диққат-эътиборди қаратиш мақсадга мувофиқ.

Ҳар бир ўтказилган маросим тарбиявий аҳамиятга эга ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг тарбиясига таъсир этадиган бўлиши керак.

Ҳаётимизда кўп учраб турадиган маросим (ритуал)лар руйхати

Замонавий байрамлар таснифи

1.Табиат байрамлари:
-Наврўз;
-Янги йил;
-Табиатсеварлар байрами;
-Гул ва куш байрамлари;
-Меҳржон;
-Мустақиллик куни ва ш.к.

2. Меҳнат байрамлари:
А). Қишлоқ хўжалик ходимларининг меҳнат байрамлари.
- «Уруғ қадаш» ва «Биринчи гул» тантаналари.
-Хосил байрами, сабзавот ва мевалар сайллари.
Б). Саноат ишчиларининг меҳнат байрамлари.

3. Маданият байрамлари:
-Маърифий байрамлар;
-Санъат байрами;
-Фольклор байрамлари;
-Бадиий спорт байрамлари;
-Халқаро дўстлик байрамлари.

4. Оилавий - хусусий байрамлар:
-Исм қуйиш маросими;
-Туғилган кун ва мучал ёшини нишонлаш маросимлари;
-Бешик ва ақиқа туйлари;
-«Биринчи қаҳам» байрами;
-Суннат туйи;
-Мактаб ёшидаги болалар байрамлари;
-Ўзбек туйлари. Никоҳ туйлари.
-Кумуш, олтин ва олмос туйлар.
-Нафақага кузатиш ва қариялар байрамлари.

5. Ижтимоий - сиёсий байрамлар:
Умумхалқ байрамлари (Мустақиллик, Ўқитувчи ва мураббийлар куни, Конституция куни, Хотира ва қадрлаш куни, Хотин-қизлар байрами) ва касб байрамлари.

Диний байрамлар:
-Рўза ва бурбон ҳайитлари.

Ҳар хил шакл, мавзу ва кўринишдаги маросимлар:
Чойхона «ОДОБНОМА», Топишмоқлар кечаси (Халқ топишмоқлари), «МЕҲМОННОМА» давраси, Оғзаки журнал (Ўзбекситон, Наврўз, Меҳржон, Бахор мавзуларида), «Оҳам кўрки - либос» конкурс-кеча, «Отангга рахмат! суҳбат-манозара, миллий уйинлар кечаси (рақслар ва болалар уйинлари) ва ш.к.

Таълим муассасаларида ташкил этилиши ва ўтказилиши мумкин бўлган жамоавий ижодий тадбирлар

1.Фестиваллар: дўстлик, халқ ижодиёти, байналмилал маданият, ўзбек қўшиқлари, сайёҳлар қушиғи; «Ватандошларимиз дунё буйлаб», “Истеъдодлар бизнинг орамизда», «Замонавий оҳангларда» театрлаштирилган чиқишлар; «Келинг, кулишайлик» ва бошқалар.

2.Эстафеталар: севимли машғулотлар, меҳнат соҳалари, хотира кунлари, спорт йўналишлари бўйича.

3.Тренинглар: баҳслар, ёшлар шоуси: «Хушфеъллик ва яхши одатлар», «Соғлом турмуш тарзи», «Биз ва қонун», «Жиноят, гиёҳванд модда, ОИТС қурбони бўлмаслик йўли», «Мен ва жамоа», «Оилавий клуб» ва бошқалар.

4.Биргаликда ўтказиладиган байрамлар: халқ тақвими (удум ва анъаналарга мувофиқ), туғилган кун, жамоанинг туғилган куни, ўқитувчилар на мураббийлар куни, ота-оналар, дўстлар, ўқитувчилар билан биргаликда ўтказиладиган учрашувлар, йил фасллари, сайллари байрамлари ва ш.к.

5. Мавзули кечалар:

-кечалар-портретлар (оилалар, устозлар, гуруҳлар, ўқитувчилар), “Ветеранлар - орамизда», «Ажойиб кишилар» билан учрашувлар, «Чин дилдан», «Мушоарат одоби» кечаси;

-адабий, мусиқий, шеърият кечалари, концертлар;

-оғзаки журналлар (шу жумладан, ахборот журналлари) халқ байрамлари ва удумлари бўйича. Жонли газеталар, аҳлоқ-одоб ҳақидаги суҳбатлар, очиқ суҳбатлар;

-касбий танловлар: «Мен севган касб»;

-танлов дастурлари: ҚЗК (КВН), «Ёш уй бекаси», «Мавсум моделлари», биз ва бизнинг истиқболдаги ихтисослигимиз», «Билимдонлар»;

-савол-жавоб кечалари, матбуот анжуманлари, очиқ мунозаралар, доира столлари (жамоа ва жамиятнинг турли ҳаётий масалалари бўйича), ректорат, деканат ва мактаб раҳбарлари, кутубхона ходимлари билан учрашувлар ва бошқалар;

-очиқ тортишувлар, сиёсий баҳслар, амалий ва ролли уйинлар;

-турли мавзулардаги олимпиада ва викториналар.

6. Танловлар: касбнинг моҳир устаси, адабий-бадиий, фантастик лойиҳалар, истеъдодлар турнири. «Мисс ва мистер» (халқ мотивлари ва касбий далилларга асосланган ҳолда), «Бек ва бегойим» кабилар.

Ҳаётин ўтказса, ўрганиб сабоқ
устоз ҳам, шогирд ҳам ҳеч бўлмас нўноқ.
Абу Шукур Балхий

V БОБ. ДАРСГА КИРИШ ВА ТАҲЛИЛ ЭТИШ ТЕХНИКАСИ

Дарсга кириш ва уни таҳлил этиш зарурати

Бозор иқтисодиёти шароитида таълим мазмунига қуйиладиган талабларн янада кучайди. Ўтказилаётган ижтимоий тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатмокдаки, бугунги талаба (ёки ўқувчи)ларнинг аксарияти (масалан, юқори синф ўқувларининг тахминан 70-75 фоизи) ўқишга қизиқмай куйишди. Бунинг сабабларидан бири дарс мобайнида ўқитувчи билан талаба (ёки ўқувчи) ўртасида мулоқотнинг умуман йуқлигидир. Шунингдек, у мумия ўрта мактабда, ўрта-махсус, касб-хунар таълим муассасаларида ҳамкорлик педагогикаси, халқ тарбияшунослиги ва педагогик рухшунослар хизматм тўғри йулга қуйилмаган. Умуман олганда, ўқитувчи ўзининг кучли ва заиф томонларини хар доим англаши керак. Айрим ўқитувчилар ўзларининг заиф томонларини, айниқса, ўз соҳалари бўйича етарлича билимга эга эмасликларини ёпиш учун талаба (ёки ўқувчи)га ортиқча талаблар қуядилар Талаба (ёки уқувчи)лар ўқитувчининг буш томонини тез англайдилар! Шунинг учун, у ҳадиксираб эмас, балки ўқитувчи ҳурматини жойига қуйиб муносабатга киришиши мумкин. Бундай муҳитни ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг рухий кайфиятини ўқитувчи баъзан сезмайди. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқитувчини хар доим кузатиб боради. Улар ундан илиқ сўз, мехр) - мухаббат ва мурувват кутадилар.

Хозир педагогика фани олдида таълимнинг тарбиявий аҳамиятини очиб бериш муаммоси турибди. Шундай шароитда, баъзан ўқитувчининг ташқи қиёфаси хам тарбиявий аҳамият касб этади. Лекин буларнинг ичида энг муҳими ва талаба (ёки ўқувчи) учун энг аҳамиятлиси - ўқитувчининг билимдонлиги, янгилик ва дунёвий билимларга чанқоқлиги, унинг сўзи билан ишининг мувофиқ келиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни изланишга билимларни мустақил эгаллашга, хар бир фаннинг моҳиятини тушунишга ишга ижодий ёндашишга ундаши ва эркин фикрлаши хамда мустақил ишлаш учун шароит яратиши билан белгиланади.

Педагогик фаолиятда амалга оширилган куп йиллик иш тажрибалари ва кузатишлар, ўқитувчи хамиша ўз устида ишлаши, билим, куникма на малакаларни такомиллаштириб бориши кераклигини кўрсатмоқда. Уқитувчи педагогик махоратининг кундан-кунга ўсиб бориши, ўқув жараёнида янги педагогик ва ахборот технологияларини қуллай олишини кучайиши, унинг педагогик фаолиятида амалга ошади. Ўқитувчи фаолиятининг қанчалик самарали эканлигини, одатда, унинг махоратини кузатиш, ўтаётган дарсларини тахлил қилиш орқали билиш мумкин. Бундай ишларни кўпинча вазирликнинг масъул ходими, таълим муассасаси раҳбари ёки услубчилар ўқитувчи ва услубий бирлашма бошлиқлари амалга оширадилар. Бирор ўқитувчининг дарсига кириш мўлжалланган бўлса, ўқитувчилик касби одобига кўра шахсларни дарсга киритиш олдидан (айниқса, ташқаридан келган шахсларни) қайси аудитория (синф)га ва қайси дарсга кириш керак эканликлари бўйича огохлантирилишлари лозим. Аввало, услуб бирлашма раиси, имконият булмай қолган такдирда маъмурият аъзоларидан бири, ташқаридан келган кузатувчини бирга олиб кириши мақсадга мувофиқ. Бу, ўз навбатида, баъзи-бир англашилмовчиликлар ва психологик тўсиқларнинг олдини олишга ёрҳам беради.

Кузатувчилар биргаликда дарсга кириб келиб, орқа ўриндиқлардан бирини эгаллагач, дарс бошланади. Ўқитувчи дарсга кирганда қўли (ёки ўқув хонаси)да гуруҳ журнали, ўқув дастури, календар-мавзу режаси, дарснинг технологик харитаси бўлиши керак.

Дарс тахлилининг асосий таркибий қисмлари

Мутахассис сифатида ўқитувчининг дарснии кузатиб, уни таҳлил этишни мўлжаллаган шахслар қуйидагиларга эътибор беришлари мақсадга мувофиқ:

- **Ўқитувчининг дарсга қандай тайёргарлик кўрганлиги?**

Ўқитувчида дарснинг ўқув режаси ва мавзу бўйича турли ишланмаларнинг борлиги, турли дидактик тарқатма материал ва кўргазмали қуролларнинг тайёрлиги. Ўқитувчининг дарсга тайёргарлиги билан юзаки (ёки дарснинг бир қисмида) танишиб чиқилмайди. Унинг дасрга таёргарлигини бутун машғулот мобайнида кузатиш ва тахлил этиш лозим.

- **Дарс мақсад ва вазифаларининг қуйилиши.**

Ўқитувчи хар бир дарсга аниқ мақсад куядими? Мақсадни қанчалик тўғри қўяди? Вазифалар белгиланадими?

- **Ташкилий ишлар таҳлили.**

Машғулот ўтказиладиган хонанинг дарсга тайёрлиги, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кайфияти ва соғлиги, ўқув хонаси ва столининг тозалиги, бур ва намланган латтанинг борлиги, айрим сабабларга кўра дарсда қатнашмаётган талаба (ёки ўқувчи)ларнинг исми ва шарифлари ёзилган илракчанинг ўқитувчи столига қуйилишига, шунингдек ўқитувчининг дарсга ҳозирлигига ва унинг ташқи қиёфасига хам эътибор берилади.

- **Дидактик (ёки таълимий) таҳлил.**

Таҳлилнинг бу турида мавзунинг илмийлиги ва изчиллиги, оддийдан мураккабга томон йўналиши, кўргазмалилиги ва берилаётган билим, янги ахборотларнинг хаётийлиги, уларнинг жонли ва равон тилда очиб берилиши назарда тутилади.

- **Услубий таҳлил.**

Бунда ўқитувчи фаолиятининг икки томони: биринчидан, ўрганилаётган мавзуга дастурда мўлжалланган соатда, уни қандай усуллар ёрҳамида, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ёши ва шахсий-психологик хусусиятларини хисобга олган ҳолда етказиб бера олиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни уйлашга, изланишга мажбур этиши ва унга шароит яратиши; иккинчидан, ўқитувчи сифатидаги тажрибалари қай даражада эканлигини намойиш эта олиши назарда тутилади. Ўқитувчининг иккинчи томони таҳлил этилаётганда, унинг ижодкорлиги, услубий маҳорати кўзга ташланиши лозим. Ўқитувчининп илғор педагогик ва новаторлик тажрибалари мана шу ердан бошланади.

- **Методологик таҳлил**

Ушбу таҳлил мобайнида таълим йуналишидаги хукумат қарорлари, талаблар, давлат тили, миллий руҳ маданиятнинг гўзал дурдоналари, шу соха бўйича буюк аллома ва олимларнинг қилган ишлари, фикрлари, республикадаги охирги ўзгаришларнинг машғулот давомида фойдаланилиши асос қилиб олиниши мумкин.

- **Психологик таҳлил.**

Бу таҳлилда, аввало, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кайфияти, уларнинг соғлиги, жамоадаги соғлом муҳит, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳушёрлиги, фанга бўлган қизиқишлари, дарс бераётган ўқитувчисига муносабати, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг хозиржавоблиги, сезгир ва топқирлиги, идроки, янги ва аввалги материалларни эсда сақлашлари, образли ва мантиқий тафаккурлари, талаба (ёки ўқувчи)лар фантазияси, олдида турган масъулиятларига нисбатан талаба (ёки ўқувчи)ларнинг иродали ёки иродасизлиги, улардаги қобилият билим, кўникма ва малакалар кўлами каби томонлар киради. Ўқитувчининг фавқулодда вужудга келган вазиятдан ўз обрусини сақлаган холда чиқа олиши, ўзини бошқара олиши хам инобатга олинади.

- **Педагогик таҳлил.**

Таҳлилнинг бу тури анча мураккаб ва масъулиятли бўлиб, ўқитувчининг ташқи қиёфаси, талаба (ёки ўқувчи)лар билан тил топа олиш махорати, маданияти, одоби билан биргаликда дарс жараёнида умуминсоний тарбиянинг таркибий қисмларини талаба (ёки ўқувчи)ларга бера олиши ва унинг нутқ маданияти хам назарда тутилади.

Машғулот мобайнида хозирги кунда долзарб бўлиб турган миллий тарбия (экологик, иқтисодий, ахлоқий, жинсий, мехнат, нафосат ва миллий истиқлол ғоясини сингдириш) элементлари қандай амалга оширилди?

Бу тарбия турларидан қай бирига айнан шу дарсда купроқ эътибор берилди?

Дарс тарбиявий таъсирининг самараси қандай булди?

Бу масалалар педагогик тахлилнинг асосини ташкил этади. Шуни таъкидлаш керакки, ўқитувчининг маъноли нутқини хеч қачон бошқа нарсага қиёслаш (ёки алмаштириш) мумкин эмаслиги маълум.

- **Ўқитувчининг хамкорликдаги вазифаси тахлил и:**
    - талаба (ёки ўқувчи)ларни фикрлашга ургатиши;
    - аниқ фикр ва материалларни урганиб, мулохаза юритиш, фикр билдиришни таъминлаши;
    - талаба (ёки ўқувчи)ларни изланишга, қидириб топишга ургатиши;
    - талаба (ёки ўқувчи)ни ўзи мустақил фикрга эга була олиши.
- **Якуний тахлил** (ёки хулоса). Ўқитувчининг қандай мутахасис эканлиги бўйича фикрлар ва турли таклифлар, йул-йуриқлар баён этилади.

Дарсни тахлил этиш жараёнида, аввало, машғулот олиб бораётган ўқитувчи гапириши, сунгра тахлилда иштирок этувчилар гапириши мақсадга мувофиқ.

Эслатма: *ўқитувчининг дарси ва унинг фаолиятига бир дарс таҳлили бўйича хулоса чиқариб булмайди. Унинг фаолиятига танқидий фикр бериш учун унинг турли шаклдаги бир неча дарсларини кузатиш керак*.

Дарсни кузатувчилар анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи таълимнинг мақсади ва мазмунига қараб, дарсни таҳлил қилишларига қуйидаги қушимча материаллар ёрҳам бериши мумкин.

Таълим шакллари ва услубларига қуйиладиган замонавий талаблар

Замонавий педагогикада **таълимнинг умумий шакллари** (жамоавий, гурух бўлиб, якка тартибда) ва **ўқув-тарбиявий жараённи ташкил этиш шакллари** (дарс, фан, техника тугараклари, ўқувлар илмий уюшмалари, саёхатчилар) фарқланади.

Таълимни ташкил этиш шакллари педагогик жараённи ташкил этишнинг тарихан мавжуд бўлган, барқарор ва мантиқан тугалланган куриниши бўлиб, унга мунтазамлик ва яхлитлик, ўз-ўзини ривожлантириш, шахсийлик ва фаолиятли характер, иштирокчилар таркибининг доимийлиги, ўтказишнинг муайян тартиби мавжудлиги хосдир.

Дарснинг асосий **таркибий элементларига** қуйидагиларни киритиш мумкин:
биринчи элемента - ташқилий қисм;
иккинчи элемент - уйга берилган ёзма вазифаларни текшириш;
учинчи элемент - ўқувчилар билимини оғзаки текшириш (ёки сураш);
туртинчи элементи - янги материални тушунтириш;
бешинчи элемент - янги материални мустаққамлаш;
олтинчи элемент -уйга вазифа бериш;
еттинчи элемент - дарсни уюшқоқлик билан якунлаш.
Дарснинг **тузилишлари** қуйидаги уч турда бўлиши мумкин:
Анъанавий дарс тузилиши: сураш, тушунтириш, мустаҳкамлаш, уйга вазифа бериш.
Замонавий дарс тузилиши: дидактик (асосий) ва мантиқий -психологик.
Замонавий дарс тузилишига қўшимча: мотивланган ва услубий.
А) Дидактик тузилиши:
1.Таянч (аввалги) билимларни ва харакат усулларини фаоллаштириш.
2.Янги тушунча ва ҳаракат усулларини шакллантириш.
3.Билимларни қуллаш, билиш ва куникмаларни шакллантириш (махсус такрорлаш ва мустаҳкамлаш).
Б) Дарснинг мантиқий-психологик тузилиши:
1. Маълум билимларни тиклаш ва идрок этиш.
2.Талаба(ёки ўқувчи)лар томонидан янги билимларни англаш ва тушуниш.
3.Билим элементлари ва ҳаракат усулларини умумлаштириш.
4. Билимлар ва янги ҳаракат усулларини намунадагидек ҳамда ўзгартирилган шароит вазиятларида қуллай олиш.
В) Дарсда излаш фаолият босқичлари:
1.Муаммоли вазиятни ташкил этиш ва муаммони қуя олиш.
2.Тахминлар фаразларни илгари суриш ва уларни асослаш.
3.Фаразларни исбот этиш.
4.Муаммоларнинг тўғри ҳал этилганлигини текшириш.
5.Хулосаларни шакллантириш.
6.Билимларни нотаниш (ностандарт) вазиятларда қуллаш.
Г) Дарснинг мотивланган тузилиши:
1 .Ўқувчиларнинг диққатини ташкил этиш ва бошқариш.
2.Фаолият мазмунини шарҳлаш (изоҳааш).
3.Мотивланган холатларни фаоллаштириш.
4.Ўқувчилар билан хамкорликда дарснинг мақсадини белгилаш.
5.Мақсадга эришишда ютуқли вазиятларни вужудга келтириш.
6.Ўқувчиларнинг харакатларида ижобий хис-туйгулар ва ўзига ишончни қўллаб-қувватлаш.
Д) Ўқув фаолияти тузилиши:
Ўқув фаолияти = талаб + мотив + ўқув харакатлари + ўзини-ўзи назорат + ўзини-ўзи бахолаш.
Е) Дарслар типологияси:
1-тип - янги материални урганиш дарси.
2-тип - билимлар, куникмаларни қуллаш ва мукаммаллаштириш.
3-тип - билимларни умумлаштириш ва тизимлаштириш.
4-тип - билимлар ва куникмаларни тартибга солиш ва назорат қилиш.
5-тип - аралаш дарс.
Муаммолилик тамойилига асосан дарслар муаммоли ва муаммоли булмаган дарсларга бўлинади.
Дарснинг қуйидаги **кўринишлари** мавжуд: *суҳбат дарс, лаборатория иши, синов, кинодарс, компьютер машғулотлари.*
Ностандарт (стандарт булмаган) дарслар:
1. Мусобақа ва уйин шаклидаги дарслар: *танлов, турнир, эстафета дуэль, ҚЗК (КВН), тадбирли уйин, ролли уйин, кроссворд, викторина.*
2.Ижтимоий амалиётда маълум булмаган иш шакллари, жанрлари ва услубларига асосланган дарслар: *тадқиқ этиш, ихтирочилик, бирламчи манбалар таҳлили, шарҳ, «Ақлий хужум», интервью, репортаж, тақриз.*
3.Мулоқотнинг оғзаки шаклини эслатувчи дарслар: *матбуот анжумани, аукцион, бенефис, митинг, вақти чегаралланган мунозара панорама, телекуприк, билдирги, мулоқат, «жонли газета», оғзаки журнал.*
4. Ўқув материалини ноанъанавий ташкил этишга асосланган дарслар донолик дарслари: *очиқ тан олиш, «дублер ҳаракат бошлайди» дарси.*
5.Хаёлийлашган дарслар: *эртак дарс, совга дарс, XXI аср дарси.*
6.Муассаса ва ташкилотлар фаолиятига ухшаш асосланган дарслар: *суд тергов, трибунал, патент бюроси, илмий кенгаш, муҳаррирлар кенгаши.*

Дарсни тахлил қилиш бўйича ёрҳамчн материаллар

Аньанавий таълим

Ривожлантирувчи таълим

Бошланғич (асосий) мақсад

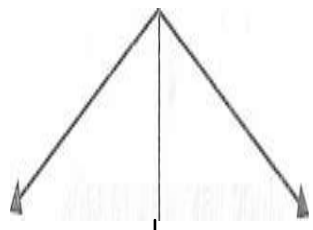

Аниқ, сўзсиз бажарувчи шахсни тайёрлаш

Шахсни ривожлантириш, жахон стандарти талаб ига жавоб берадиган, ўзига, бошқа инсонга, жамиятга, давлатга, табиатга ва мехнатга ўзининг тўғри муносабатини билдирадиган, мустақил фаолият юритадиган, ижодкор, тадбиркор шахсни тайёрлаш, мустақил иш- лаш ва фикрлашга ургатиш, ўз-ўзини тарбиялашга шароит яратиш

Кўрсатма

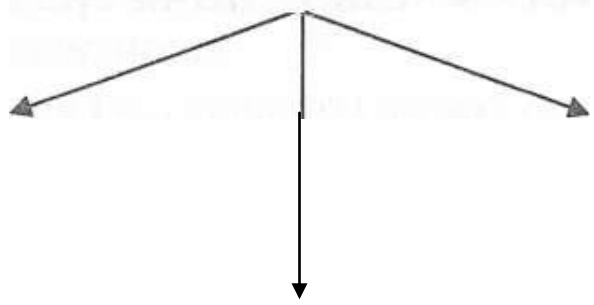

Дастур асосида урганиш (ёдлаш)

Фан сохасида берилаётган саволларга ўзи мустақил жавоб топа олиши, ёдлаш эмас, фан мазмунини ўзи тушуниб етиши, керакли билимни қидириб топа олиши

Таълимий (дидактик) мақсадлар

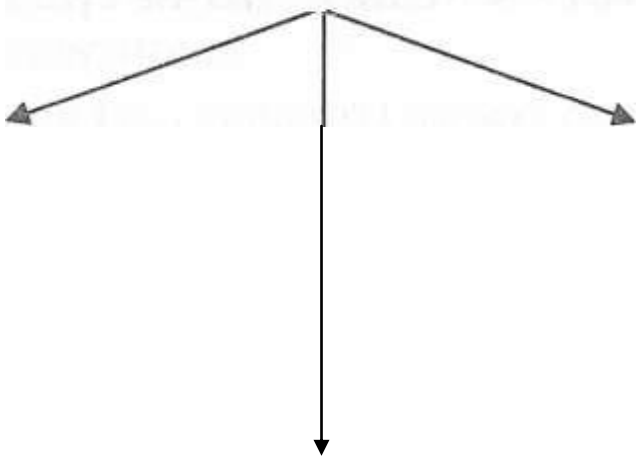

Билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш

Дарс жараёнида талаба (ёки уқувчи)ларни ўз фикрларини мустақил баён этишга ургатиш, керакли адабиётлардан мохирона фойдаланиш, уларни излашга ва топишга ўргатиш

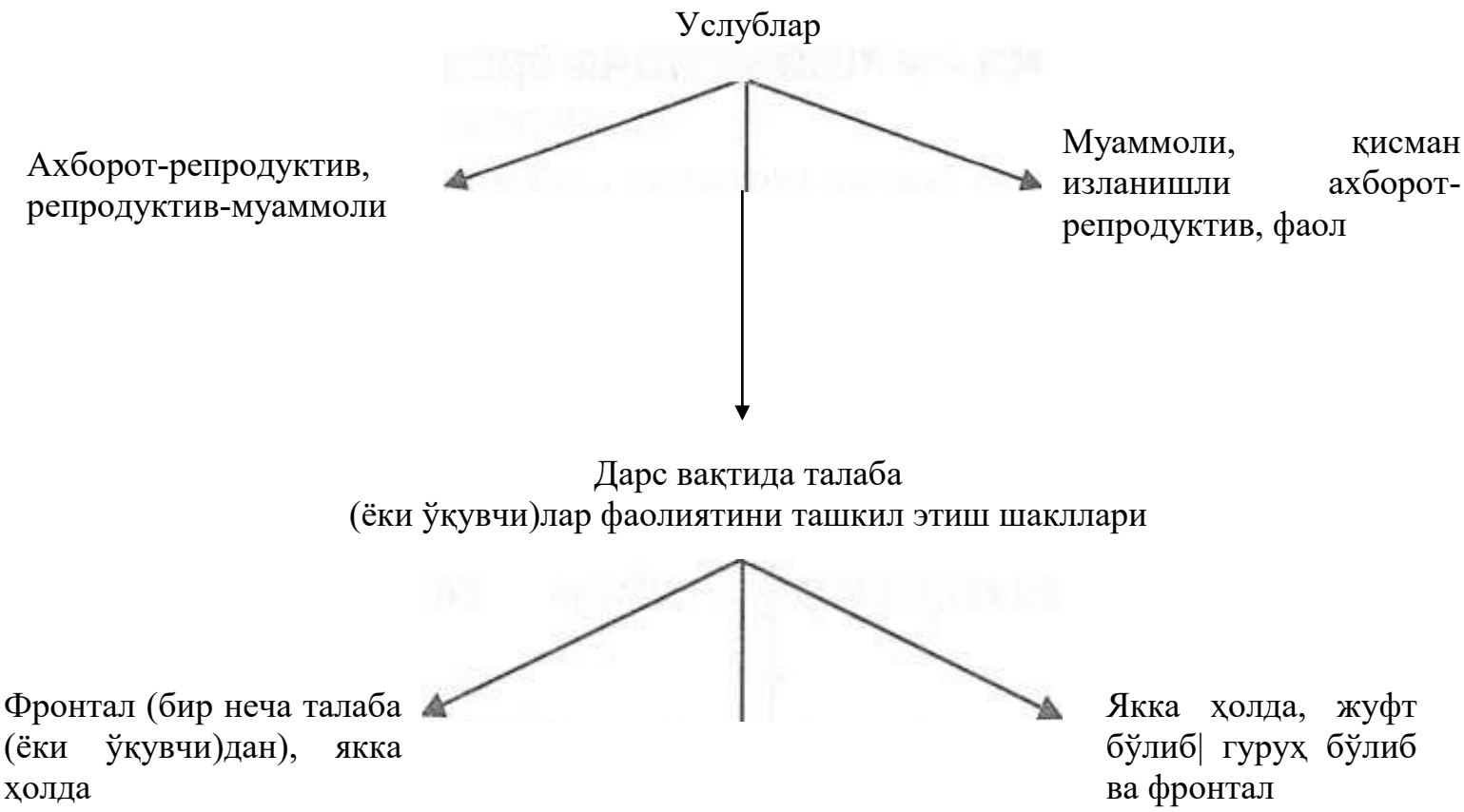

Ноанъанавий дарслар

«Инновацион технологиялар» уқув хонасининг кўринишлари

Таълим муассасаларида инновацион технологиялардан, интерфаол услублардан, шунингдек, ахборот технологияларидан фойдаланиш ноанъанавий дарслар ташкил этишда ёки «Педагогик технологиялар» курси таълимида, гуруҳни уқитиш учун мулжалланган ўқув хона (аудитория ёки синф)лари жихозларини, айниқса, хонадаги столларни, магнитли доскасини ва стулларни жойлаштириш муҳим аҳамият касб эгади. Шунинг учуш хонадаги жихозларнинг жойлашган тартиблари, ўтказилаётгаи машғулотларнинг шакли (яккама-якка, кичик гуруҳларга ажратга, гуруҳийлиги)га, характери ва фойдаланилаётган уқитиш технологияси (ёки услуби)га мос равишда ўзгартирилиш имкониятлари булмоги керак. Ана шундай машғулотларни ташкил этаётган таълим муассасалари ўқитувчиларига ёрҳам сифатида қўлланманинг 4-иловасида хоналарнинг 17 та кўринишлардаги жиҳозлаш намуналари келтирилди. Уларнинг 17 тасининг номи, қулланилиши, ишни ташкил этиш шакли, жиҳозлари ва қушимча жихозлари 5-иловада кўрсатилди. Колган 4 та хона шакллари машғулотнинг характерига қараб, ўқитувчи томонидан мустақил равишда танлаб фойдаланишига қолдирилди.

Шунингдек, қўлланманинг 1-иловасида баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг қисқача таърифлари, 2-иловасида «Таълимда инновация ва уқув жараёнида педагогик технологиялар», ва 3-иловасида «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзулари бўйича тақдимотлар материаллари келтирилган.

ИЛОВАЛАР

1 -илова. Баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг кискача таърифлари.
2-илова.«Таьлимда инновация ва ўқув жараёнида педагогик технологиялар» мавзусидаги тақдимот.
3-илова. «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдимот.
4-илова. «Инновацион технологиялар» ўқув хоналари кўринишининг намуналари.
5-илова. «Инновацион технологиялари» ўқув хоналарининг тавсифлари

1-илова

Баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг қ исқача таърифлари

«Интервью» - талаба (ёки ўқувчи)ни саволни тўғри тузиш, савол бера олиш, саволга тўғри жавоб бериш, бошқаларни тинглай олиш маданиятини ўргатишга қаратилган.

«Иерархия» - оддийдан мураккабга, мураккабдан оддийга ўтиш усулларини қўллаш орқали талаба (ёки ўқувчи)ларни мантиқий, танқидий ва ижодий фикрлашга ўргатишга қаратилган.

«Талаба» - талаба (ёки ўқувчи)лар билан яккама-якка ҳолда ишлаш ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасидаги тўсиқни йўқ қилиш, ҳамкорликда ишлаш йулларини ўргатишга қаратилган.

«Ўқитувчи шахси» - ўқитувчининг инновацион фаолиятини очиб берувчи «Ўқитувчи шахсига куйиладиган талаблар» мавзусидаги мустаил фикрлашга қаратилган.

«Мулоқот» - талаба (ёки ўқувчи)ларни дарс жараёнида диққатини ўзига жалб этиш, ҳамкорликда фаолият кўрсатиш, уни ташкил этишни ўргатишга қаратилган.

«Бошқарув» - ўқитувчиларни аудиторияни бошқаришдаги усуллари ҳамда талаба (ёки ўқувчи)ларни иш жараёнида бошқариш усуллари билан таништириш ва шунга ўргатишга каратилган.

«Танишув» - талаба (ёки ўқувчи)ларни бир-бири билан таништириш, дўстона муносабат ва ижодий муҳит юзага келтириш, уларнинг ижодий имкониятлари ва шахсий сифатларини очиш, жамоада ишлаш учун қулай шароит вужудга келтириш ҳамда талаба (ёки уқувчи)лар ўртасида психологик тусиқларни енгишга йуналтирилган.

«Мураббий ва жамоа» - мураббий ва жамоа билан ишлаш муаммолари моҳаятини аниқлаш малакасини шакллантириш, унинг ечимини излаш ва топишга йўналтирилган.

КБН (кузатиш, бахслашиш, ишонтириш) – фаол ҳаётий ҳолатни сардорлик сифатларини, жамоада ишлаш кўникмаларини ҳамда ўзгалар фикрини хурмат қилган ҳолда далиллаш, ишонтириш, асослаш, мунозара олиб бориш маҳоратини, муросага келиш ва излаш қобилиятларини шакллантиришга йуналтирилган.

ИМАК (ишонтириш мактаби) - ишонтириш (муроса йулларини топиш, уни асослаб бериш), ташкилотчилик қобилиятини, ноанъанавий вазиятларда ўзини ва жамоани бошқара олиш ҳамда мумкин булган муаммоли вазиятларни олдиндан кўра билиш, уларни ҳал қилиш йўлларини излаб топиш маҳоратини шакллантиришга йуналтирилган.

«Учлик» (САН-самарали, аҳлоқий, назокатли) - безак ишлари, ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш, ижодий тасаввурни ривожлантириш, ташкилотчилик қобилиятларини, турли бадиий эскизларни тайёрлаш куникмаларини шакллантиришга йуналтирилган.

«Сценарий» («Саҳна») - ижодий фикрлашни ривожлантириш, тадбирнинг режа-сценарийсини тузиш куникмаси ҳамда саҳна ва актёрлик асослари, маданият, режиссура, тадбирни ташкил этиш, нотиқлик маҳоратини шакллантиришга йуналтирилган.

«АЖИЛ» (амалиётда жамоавий ижодий ишлар) - жамоавий ижодий ишни ташкил қилиш, тайёрлаш ва ўтказиш услубларини ўрганиш ҳамда ижодий фаолиятни шакллантиришга йуналтирилган.

«Баҳслашув» - талаба (ёки ўқувчи)лар ўртасида баҳс, мунозаралар ўтказиш ва баҳслашув клубларини ташкил этиш ҳамда уларни баъзи янглиш фикрлар, атрофида содир булаётган вокеа-ходисаларга қарши курашиш, ноўрин фикрларга ўз вақтида қаршилик кўрсатиш ёки билдирилган фикрни тўғри, нотўғри эканлигини аниқлаб олиш, ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш, таъсир эта олишга ўргатиш ва баҳслашиш маданиятини шакллантиришга йуналтирилган.

«Танқид қилишни ўрганинг» - танқид кўринишларининг таснифи, уларни ишлатиш йўллари билан таништириш, танқидни тўғри қабул қилиш кўникмаси ва танқид қилиш маданиятини шакллантиришга йуналтирилган.

«Келишув ва зиддият» - мантиқий ва танқидий фикрлаш, муросага келиш маҳоратини шакллантириш ҳамда асосли баҳслашиш қоидалари билан таништириш, зиддиятларни ечишда ҳар кимнинг ўз услубларини топа олишларига кўмаклашишга йўналтирилган.

Иерархия техникаси - мураббийларнинг шахсий ва касбий фазилатлари ҳамда мураббий фаолияти учун зарур бўлган фазилатларни аниқлаш ва уларни тарбиялашга йўналтирилган.

«Лойиҳа» - талаба (ёки уқувчи)ларни мустақил фикрлаш, ўтилган ва ўзлаштирилган мавзуларни эслаш, уларни ёзма баён этиш, фикрларни умумлаштиришга ўргатишга йўналтирилган.

2-илова

«ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИЯ ВА ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР» МАВЗУСИДАГИ ТАҚДИМОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

Ушбу иловада хозирги кунда республикамизда таълим тизимидаги инновацион ёндашувларда ҳамда «Педагогик технологиялар» курсида қўлланиладган тақдимот материалларини келтирамиз. Тақдимот материаллари 36 та кадрдан иборат бўлиб, унда педагогик жараённинг самарали ва натижали ўтишини таъминлайдиган интерфаол услублар келтирилган.

Жумладан, ақлий хужум, кластер, зигзаг, баҳс-мунозара, муз ёрар, ИМЕН (АРИЗ), юмалоқланган қор, 6х6х6, кунгабоқар, жадваллар, аквариум, 8686 олмос, тақдимот, кейс-стади, мисоллар асосида таълим бериш, хақиқий вазиятларни уйин қилиб кўрсатиш, Суқрот суҳбати, герменевтик суҳбат каби услублар, гуруҳ бўлиб ишлаш, гуруҳларни ташкил этиш ва гуруҳ бўлиб ишлаш моделлари келтирилган.

ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИЯ

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури

“Таълим тўғрисида” ги Қонун

Мақсад: Миллий моделни шакллантириш

Мақсад: Ўзбекистон Республикаси таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш

Миллий моделнинг таркибий қисмлари:

- **шахс**
- **давлат ва жамият**
- **узлуксиз таълим**
- **фан**
- **ишлаб чиқариш**

Таълим мазмуни:

- эгалланган билим, кўникма ва малакалар: ДТС, ўқув режа, ўқув режа, ўқув дастури, дарслик ва услубий қўлланмаларда акс этади

Таълим тизими:

- **педагогик тизим**
- **ўқув муассасалари**
- **бошқарув органлари**
- **ёрҳамчи ташкилотлар**
- **ўқитувчи, тарбиячи**

(тренер, фасилитатор, модератор, энциклопедист, менежмент ва б.)

Ўқув жараёнининг мазмуний қисми қуйидагича амалга оширилади

Стандарт дарс

Ностандарт дарс

Технологик дарс

Виртуал дарс

Ўқув-семинари

Стандарт дарс

Аудитория ва аудиториядан ташқари дарс

- Анъанавий'
- Ноанънавий таълим
- Ривожлантирувчи таълим
- Муаммоли таълим
- Дастурлаштирилган таълим
- Эвристик таълим
- Турли даражали
- Модул тизимли
- Интерфаол таълим
- Масофали таълим
- Андрагогика
- Информал таълим
- Расмий таълим
- Норасмий таълим

Репродуктив услуб

Фаол методлар

Интерфаол услублар

Мустақил ва ижодий иш услублари
Ўз устида ишлаш

ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИНГ САМАРАСИ ВА НАТИЖАСИ
ЎҚУВ ФАОЛИЯТИ
ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТ
Ўқув фаолияти қуйидагиларга боғлиқ
- лойиҳалаштириш
- яхлит ҳолатда ташкил этиш
- кафолатли натижага эришиш
Ўқитувчининг педагогик фаолияти
- лойиҳалаштириш
- прогностик
- ташкилотчилик
- конструктивлик
- коммуникативлик
- рефлексивлик
Ўқув ва ўқитувчи фаолиятининг самара натижаси қуйидагича ўлчанади
- педагогик квалиметрия
- аттестация
- аккредитация

Педагогик жараёнининг самарали ва натижали бўлишини таъминлайдиган интерфаол услублар

«Интерфаол»- инглизча сўз бўлиб, **«interact»** : **«inter»** - «ўзаро»[1] ва **«act»** - «ҳаракат қилмоқ», уларни умумлаштирганда эса, **«Интерфаол» - «ўзаро ҳаракат қилмоқ »** маъносини англатади. **Ineraction** - ҳамкорликни (бошқалар билан) билдиради.

Ўзаро қаракат турлари: ўқитувчи - талаба (ёки ўқувчи); талаба (ёки ўқув) - талаба (ёки ўқувчи); ўқитувчи - талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқувчи)лар- талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқувчи) - талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқувчи) лар - ўқитувчи.

УҚИТИШНИНГ ИНТЕРФАОЛ УСЛУБЛАРИ

1. КОГНИТИВ (cognito - лотинча сўз бўлиб, «билим», «билиш» маъносини англатади) -энг аввало, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг тафаккурини шакллантиришга йуналтирилган, у ёки бу шаклда жамоа мухока-масини ташкил этиш билан боглиқ бўлган услубдир.
2. ЭКСПЕРИМЕНТАЛ талаба (ёки ўқувчи)ларнинг «жонли», шахсий тажриба орттиришларига йуналтирилган.
3. РОЛЛИ. УЙИНЛАР, МОДЕЛЛАШТИРИШ хаётий вазиятларни моделлаштириш хамда маълум ролларни ижро этиш оркали уларни синаб кўришга йуналтирилган (услуб жамоа тафаккури, му-уҳокама билан боглиқ, аммо муҳокама ролли уйин таҳлили асосида олиб борилади).
4. ФАСИЛИТАЦИЯ (инглизча fasilitate - осонлаштириш) - гуруҳ ишини ташкил этиш, купинча аниқ , хакиқий, амалий топшириклар билан боглиқ, аник карор кабул қилиш бўйича мухокама, фаолиятнинг хакиқий режасини ишлаб чиқиш, хакикий, можароли манфаатларни мувофиклаштиришга мўлжалланган.

КАБУЛ ҚИЛИШ ВОСИТАЛАРИ (КАНАЛЛАРИ)

- кабул қилишнинг энг мухим фильтрларидан бири - кўриш, эшитиш, хис-туйгудир.
ВИЗУАЛ - кўриш оркали кабул қилинадиган ахборот (образлар, расм, фильм).
АУДИЛ - эшитиш оркали кабул қилинадиган ахборот (нутк, шамолнинг хуштаги, томчилаётган сув, оханг, тембр, овоз баландлиги).
КИНЕСТЕТИК (грекча «кинес» - «харакат») - хис қилиш оркали кабул қилинадиган ахборот (хид, таъм).

АКЛИИ ХУЖУМ

Бевосита жамоа бўлиб «фикрлар хужуми»ни олиб бориш. Бу услубдан мақсад - мумкин кадар катта микдордаги ғояларни йигиш, талаба (ёки уқувчи)ларни айни бир хил фикрлашдан ҳоли қилиш, ижодий вазифаларни ечиш жараёнида дастлаб пайдо бўлган фикрларни енгишдир.

БРЕЙНСТОРМИНГ

Бу атама инглизча сўз бўлиб, икки тушунчадан иборат: brain-мия, storming-ҳужум бўрон, қаттик ҳаяжон. Услубнинг «Мияни ҳаяжонга солиш» деб юритилиши, унинг асл моҳиятини очиб беради, лекин баъзида уни «Жамоавий ижодий фикрлаш» деб ҳам тушунса булади. Рус тилида услуб «Мозговая атака», ўзбек тилида эса «Ақлий хужум» ёки «Фикрлар хужуми» дейилиши, унинг асл моҳиятини саклашга ёрҳам беради.

Бу услуб 15 кишидан -ортик булмаган гурухларда ўтказилади. Асосий тамойил: эркин мулокот-мунозара жараёнида берилган мавзу асосида янги новаторлик ғоя, фикрлар тупланади. Айтилган ғоя, фикрларнинг сифатига эмас, уларнинг канчалик куплигига эътибор каратилади.

Айтилган ғоя, фикрлар мухокама хам, танкид хам қилинмайди. Мунозара эркин ва ўзаро самимий муносабат холатида ўтказилади. Тунланган ғоя, фикрлар асосида мавзу бўйича умумий фикр шакллантирилади. Айтилган ғоя, фикрларнинг сифати ва улар асосида тузилган умумий ғоя, фикрларнинг кай даражада мухимлиги, муаммо ёки мавзу билан яхши таниш бўлган мутахассис-экспертлар томонидан бахоланади.

Ушбу жараёнда ўқитувчининг асосий вазифаси - имкон борича хар бир айтилган ғоя, фикрни туплаб боришдан иборат.

БРЕЙНРАЙТИНГ

Ушбу услубнинг қўлланиши брейнсторминг услубига ухшаш бўлиб, факат унда барча ғоя, фикрлар ёзма баён этилади. Бу эса, ўз ғоя ва фикрларини оғзаки баён этишга уяладиган ёки кийналадиган баъзи тингловчилар учун кулайлик яратади. Талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёзилган фикрлар, ғояларнинг имловий ва услубий хатоларига эътибор каратилмайди ҳамда ёзилган фикрлар ораларида кейинчалик хаёлга келган фикрларни ёзиш учун буш жойлар ҳам колдирилади.

Талаба (ёки ўқувчи)лар ўз фикрларини эркин, танкид килмасдан ифода этишга чакириладилар. Ғоялар тахлили кейинрок ўтказилади. Бу усулдан фойдаланганда, муаммони ечиш вариантлари имкон кадар ортади.

«ТАРМОҚЛАР» (КЛАСТЕР) услуби

ФИКРЛАРНИНГ ТАРМОҚЛАНИШИ - педагогик стратегия бўлиб, у талаба (ёки ўқувчи)ларнинг бирон-бир мавзуни чуқур ўрганишларига ёрҳам бериб, уларни мавзуга тааллуқли тушунча ёки аниқ фикрларни эркин ва очиқ узвий боғлаган кетма-кетликда тармоклашни ўргатади.

Фикрларни тармоқлаш куйидагича ташкил этилади:

1.Ҳаёлга келган қар кандай фикр бир сўз билан ифода этилиб кетма-кет ёзилади.

2.Фикрлар тугагунча, ёзишда давом этилади ва фикрлар тугаса, у ҳолда янги фикр келгунга қадар бирон расм чизиб турилади.

3.Дарсда имкон борича фикрларнинг ва ўзаро боғлиқлик кетма-кетлигигини купайтиришга ҳаракат қилиниши лозим.

Уйин
Иловалар
Стандарт
Манзил китоби
Фойдаланувчи
Windows
Notebook
Microsoft Exchange
Факсимил алока
Дастурлаш тиллари

КОМПЬЮТЕР

Internet
Алока дастури
Ахборотни излаш ва жойлаштириш
Стационар компьютер
Web-саҳафа яратиш

Жихоз

Microsoft Network

Монитор

Сичконча
Клавиатура
Электрон почта
Тизимли блок

SWOT -ТАҲЛИЛ

S - strength - куч
W- wearness - ожизлик
O - opportunity -имконият
T - threat - таҳдид

Кучли томонлари - *ҳал этилаётган вазифанинг афзалликлари;*
Кучсиз томонлари - *мақсадга эришишда ички муҳит омилларшинг таъсири;*
Имконият - *белгиланган вазифаларни ҳал этишдаги энг маьқул ҳолат;*
Таҳдид - *фаолиятни амалга оширишга тусқин лик қилувчи ташқи муҳит омиллари.*

БАҲС - МУНОЗАРА (discussion method)-усулида гуруҳ аъзолари бирор муаммони ечиш (ёки билимларини ошириш, ёки мавзуни тушуниш) мақсадида ўз ғояларини оғзаки таклиф этадилар. Усулдан самарали фойдаланиш учун иштирокчилар муҳокама предметига оид етарли билим ва тажрибага эга бу лишлари лозим. Бу усул катталар таълимида купроқ самара беради.

" МУЗЁРАР" УЙИНИ

(Қиздирувчи, фаолиятга жалб қилувчи машқ) - талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўзаро танишиши ва ишчи мухит яратиш мақсадида қўлланиладиган машк.

Машкнинг вазифаси - талаба (ёки ўқувчи)ларни мулокотга чорлаш («музни ёриш»).

Бу ўйин - ўқув хонасидаги рухий таранглики енгиш, гурухнинг шаклланиш жараёнини тезлатиш, мулокот ва ахборот алмашинувини йулга куйиш, шунингдек, самимийлик ва хамкорлик мухитини яратишга ёрҳам беришдир.

«Музёрар» барча иштирокчиларни жараёнга муваффакиятли жалб килади ва тренингнинг умумий йуиалишига ижобий таъсир кўрсатади.

ИМЕН (АРИЗ) – ИМЕН (ТРИЗ) услуби.

- ИМЕН (ТРИЗ) - ихтиро масалаларни ечиш назарияси;
- ИМЕА (АРИЗ) - ихтиро масалаларни ечиш алгоритми;
- ИШРН (ТРТЛ) — ижодий шахсни ривожлантириш назарияси;
- ИТР (РТВ) - ижодий тасаввурни ривожлантириш.

Илмий ижодкорлик технологиясини яратиш устида 1946 йилдан эътиборан иш бошланган. Бу янги технология ТРИЗ (*теория решения изобретательских задач*) деб номланган. ТРИЗ ҳақидаги биринчи маълумот матбуотда 1956 йилда пайдо бўлган.

1926 й. Тошкент ш. тугилган Генрих Саулович Альтшуллер 1958 йили ТРИЗни ургатиш бўйича биринчи ўқув семинарини ўтказган ва ушбу ўқув семинарида Г.Альтшуллер томонидан илк бор ИОН (ИКР - идеальный конечный результат) тушунчасига таъриф берилган.

ИМЕН - ишлаб чиқаришни, янги техник фикрларни аник фанга айлантиради, ихтироли масалаларни ечишга ёрҳам беради. **ИМЕН** - таълимда эскиликлардан воз кечишдир. **ИМЕН** элементлари факат техник сохаларда эмас, балки таълим-тарбия, шунингдек, бошка сохаларида хам ишлатилиши мумкин.

Ҳаётдаги ва табиатдаги хар бир предмет, хар бир модда, ходиса, вокеа, объектда иккиламчилик сири, карама-каршилик мавжудлиги талаба (ёки ўқувчи)ларни хар бир нарсанинг нимасидир яхши-ю, нимасидир ёмон, бир томондан фойдали, иккинчи томондан зарарли, бир жихатдан халал берса, иккинчи жихатдан зарур экаилигига кизикиш уйготади ва уни топишга ундайди. Бу билан ўзлаштирилиши кийин бўлган айрим материаллариии **ИМЕН** элементлари оркали осонлик билан ўзлаштира олиш имкониятига эга бўладилар.

«ЗИГЗАГ» усули

«Зигзаг» усули 1980-1990 йиллардан бошлаб пайдо бўлган. Бу усулнинг бошка усуллардан фарки шундаки, иштирокчилар майда гурухларга ажратиладилар ва талаба(ёки ўқувчи)лар ракамланадилар, спикер(бошлик) сайланади. Сунгра бир хил ракамлар бир-бирини «топадилар». Топширик берилади ва у ўзлаштирилгач, таркалишадилар. Ҳар бир аъзо ўзи ўзлаштирган материални эски шерикларига айтиб беради. Савол-жавобда эса гурух бахоланади. Ҳар бир ракамланганлар янги ва хар хил топшириклар олганини хисобга олсак, хар бир талаба (ёки ўқувчи) ўз гуруҳи манфаати учун хам берилган топширикни бўлиши керак ва билишга *мажбур!* Чунки, у ўз гурухига кайтганда, урганган мавзу бўйича савол-жавобда гурухи номидан катнашиши керак. 4 та гурух булса, 1,2,3,4 ва 3 та гурух булса, 1.2,3 каби ва хоказо ракамланадилар.

ЮМАЛОҚЛАНГАН ҚОР

Бу услуб ҳар кандай тушунчага мумкин кадар аникрок таъриф топишга имкон беради, талаба (ёки ўқувчи)ларга гуруҳларда ишлашни, бошқалар фикрига кулок солишни ва умумий нуктаи назарни ишлаб чикишни ургатади.

Бу услуб боскичма - боскич ҳамда ҳар бир боскичга аник вакт белгиланиши билан ўтказилади.

1-босқич. Ҳар бир катнашчи 2 дакика мустакил ишлайди.

2.босқич. Жуфтликларда ишлаш - учликларда ишлаш - 5 дакика.

3-босқич. Туртликларда ишлаш - олтиликларда ишлаш - 5 дакика.

4-босқич. Саккизликларда ишлаш 5 - дакика .

6-босқич. 5 - дакика муҳокама.

Гуруҳлардаги иш тугашига кўра ҳар бир гуруҳ вакиллари навбати билан ўз плакатларини хона тахтасига илиб куядилар ва уни ўқийдилар. Агар саволлар булса, гуруҳ жавоб беради.

Ўқитувчи барча гуруҳлар иштирокидаги умумийликни топишга ёрҳам беради.

6x6x6

6x6x6 услубида ўқитувчи гуруҳ 36 га катнашчисини киска вакт мобайнида биронта масалани мудокама қилишга ургатиш ва улар купчилигининг фикрларини билиб олиш имкониятига эга бўлади.

6 та гуруҳ (дар бирида 6 кишидан) иштирокчилари ўқитувчи томонидан ўртага ташланган муаммони 6 дакика мобайнида муҳокама киладилар. Шундан кейин ўқитувчи 6 та янги гуруҳни шундай тузадики, унда олдинги мунозара гуруҳида катнашганлардан биронтаси албатта бўлади. Янги гуруҳ катнашчилари ўз гуруҳларининг иш натижаларини муҳокама киладилар.

6x6x6 - гуруҳнинг барча аъзоларини фаоллаштирувчи услубдир. Катнашчилардан ҳар бири киска вакт мобайнида ҳам мунозара катнашчиси, ҳам сўзловчиси ролида бўлади.

Гуруҳлар битта муаммони ёки бир муаммонинг турли жиҳатларини муҳокама қилишлари мумкин. **6x6x6** услуби ўқитувчи ва гуруҳларнинг фаол иштирокини талаб килади.

ЖАДВАЛЛАР

Ҳар бир иштирокчига фломастер ва когоз вараги берилади ва уни турт кисмга ажратиб, ҳар бирига куйидаги ахборотни ёзишни илтимос қилинади:

- чап юкори бурчакда ўзини битта сўз билан ифодаласин;
- унг юкори бурчакда ўзи фахрланадиган нарсасини ёзсин;
- чап пастки бурчакда ўзи тўғрисидаги бирорта сирни ошкор қилсин (жиддий сир бўлиши шарт эмас, лекин атрофдагилардан ҳеч ким билмайдиган сир бўлиши керак);
- ўнг пастки бурчакда ўзи яхши кўрадиган машғулоги (хоббиси)ни ёзсин.

Ўқитувчи ҳам ўз жадвалини талаба (ёки ўқувчи)лар билан бир вактда тулдиради.

ДИКТАТ! Жадвални айрим катаклари мазмуни ўқув предмети ёки мавзусига кўра ўзгартирилиши мумкин. Ҳамма иштирокчилар ўзлари тайёрлаган жадвалларини ўртага олиб чикиб намойиш эгадилар ва деворга илиб куядилар.

КУНГАБОКАР

Талаба (ёки ўқувчи)лар 4-5 кишидан иборат гуруҳларга бўлинади. Ўқитувчи ўқув предмети мавзусидан келиб чикиб ўртага битта муаммони ёки асосий муаммодан келиб чикиб, ҳар бир гуруҳга биттадан муаммо ташлайди. Ҳар бир гуруҳ кунгабокар ясаб унинг марказига доира жойлаштириб, барглар ёпиштиради.

Мавзуга қараб, доирага ёки умумий битта муаммо ёки ҳар бир гуруҳнинг муаммолари ёзилиб доскага ёпиштирилади (етарли миқдорда коғоз барглар олдиндан тайёрлаб куйилиши керак).

Ажратилган вакт ичида гуруҳлар биргаликда фикрлашиб, умумий ёки бир-бирларининг муаммолари бўйича фикр алмашмокчи булсалар, фикрларини баргга ёзиб, уни уша гуруҳ муаммоси ёзилган гулга жойлаштириб куядилар ва ҳар бир гуруҳнинг «муаммоли гули» вакт утиши билан усиб бораверади.

Ўқитувчи барча гуруҳлар катнашчиларига муаммонинг энг кулай ечиш йулларини топишга доим ёрҳам бериб боради.

Бу услубдан утилган мавзуни тушунтириш, уни мустаҳкамлаш ва такрорлаш ҳамда талаба (ёки ўқувчи)лар эгаллаган билимларни аниклашда фойдаланиш мумкин. Услуб, талаба (ёки ўқувчи)ларга муаммоларни ечиш, умумлаштириш, мустакил фикрлаш ва фикрларини эркин баён қилишга ургатади.

ОЛМОС

Ҳар бир жуфтликка 9 та жумла (ҳикоя) бўлган конверт берилади ва уларни олмос шаклида жойлаштириш топширйлади. Масалан:

1
2 2
4 4 4
7 7
9

Энг муҳим, маъноли ва кизикарли жумла олмоснинг учига жойлаштирилади. Кейинги 2 таси бир хил иккинчи уринга қўйилади. Ўртадаги 3 таси туртинчи, кейинги 3 таси эса, еттинчи даража ҳисобланади. Олмоснинг пастига куйилган жумла, гуруҳ томонидан энг муҳим, маъноли ва қизиқарли булмаган жумла деб дисобланади. Жуфтликлар ўз машқларини тамомлаганларидан сунг, улар 6 та бўлиб гуруҳга бўлинадилар. Гуруҳдаги ҳар бир жуфтлик қандай танлангангини бошқа иккита гуруҳга тушунтириб беради. Шундан сунг, умумий 6 та талаба (ёки ўқувчи), келишув асосида бир фикрга келишади. Фикрларини навбатдаги гуруҳга айтиб, шу тарща суҳбат давом эгади. Машғулот охирида жуфтликлар бир-бирларига баҳо берадилар ва ўқитувчи фикрларни умумлаштиради.

Жумлалар урнига 9 та турли расмлар ишлатилиши мумкин. Бундай ҳолда, мезонлар ҳам «ўзига хос», «чиройли», «кулгили», «ажойиби» ёки «ўзгача» ликлари билан баҳоланади. Жойлаштириш пирамида шаклида (олтита жумла, расм ва ш.к.) бўлиши ҳам мумкин.

Талаба (ёки уқувчи)лар жумла (ёки расм)ларни катта форматли қогозга «Зина» ёки «Нарвон» шаклидаги чизма кўринишида ҳам жойлаштиришлари мумкин.

А К В А Р И У М

Ўқув хонасида стуллардан иборат икки доира ташкил этилиб, бирида стуллар ташқарига, иккинчисида ичкарисига караб жойлаштирилади. Талаба (ёки ўқувчи)лар тенг икки гуруҳга бўлинадилар: бири ички стуллар айланасига, бошқаси эса, ташқи стуллар айланасига ўтирадилар. Бунда ҳар ким ўз шеригига қараб ўтиради. Талаба (ёки ўқувчи)ларга муҳокама қилиш учун савол берилади.

Яхшилаб уйлаб олганларидан сўнг талаба (ёки ўқувчи) ларга шериклари билан саволни муҳокама қилиш учун бир ёки икки дақиқа вақт берилади.

Маълум сигналдан сўнг ташқи айланадагилар бир ўрин чапга сурилишади ва айни саволни янги шериклари билан муҳо кама қилишади. Ташқи айланадаги талаба (ёки ўқувчи)лар ўзла-рининг энг биринчи шериклари сурилиб келгунга қадар ёки етарлича янги шериклари бўлгунгача фаолият давом эттирилади.

Шу услубни ташқи доирадагилар танқидчи сифатида ички доирадагилар ҳимоячи сифатида «доиравий ролли уйин» шаклидаги машғулотларда хам қўллаш мумкин.

ТАҚДИМОТ

Тақдимот - ахборот, назария ёки тамойилларни талаба (ёки ўқувчи)ларга етказиш мақсадида эксперт томонидан ўтказиладиган тадбир. У турли (маъруза, савол бериш, мунозара юритиш) шаклларда ўтказилиши мумкин. Тақдимотнинг мазмуни услуб сифатида ўқитувчига кўпроқ боғлиқ бўлади.

Уни ўтказиш тартиби:

1. Талаба (ёки ўқувчи)ларни мавзу билан таништириш - сўзлаб бермоқчи бўлаётган нарсалар туғрисида баён этиш.

2.Аудиториядаги бор имкониятдан фойдаланиб, мавзу билан таништириш (кўргазмали).

3.Бажарилган ишга якун ясаш.

4.Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг саволларига жавоб бериш.

МИСОЛЛАР АСОСИДА ТАЪЛИМ БЕРИШ

Мисоллар асосида таълим бериш - таҳлил қилиш ва муҳокама қилиш учун фойдаланиладиган (гипотетик, таҳминий) вазиятнинг ёзма равишдаги таърифидир.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

1. Талаба (ёки ўқувчи)ларни мисол билан таништириш.
2. Мисол билан танишишлари учун талаба(ёки ўқувчи)ларга вақт ажратиш
3. Мунозара юритиш (ёки муаммо ҳал этиш) учун саволлар тақдим этиш.
4. Муаммони хал этиш учун талаба (ёки ўқувчи)ларга вақт бериш.
5. Муаммони хал қилиш (ёки ўз жавобларининг тақдимотини ўтказишлари) учун талаба (ёки ўқувчи)ларга имкон бериш.
6. Барча таҳминий ечимларни, жавобларни муҳокама қилиш.
7. Талаба (ёки ўқувчи)лардан мисол билан ишлаш жараёнида нималарни ўрганганликларини айтиб беришларини сўраш.
8. Машғулот хакида фикр билдириш.

«КЕЙС - СТАДИ» услуби

«Кейс-стади» инглизча сўз бўлиб, (**case** -аниқ вазият, ҳодиса, **stadi**- ўқитиш). Бу услуб аниқ вазият, ходисага асосланган ўқитиш услуби ҳисобланади.

«Кейс - стад и» услуби бўйича ишлаш:

1. Якка тартибда ишлаш (умумий вақтнинг 30% и):
   - вазият билан танишиш (матн бўйича ёки сўзлаб бериш орқали);
   - муаммоларни аниқлаш; ахборотни умумлаштириш;
   - ахборот таҳлили.
2. Гуруҳда ишлаш (умумий вақ тнинг 50% и):
   - муаммоларни ҳамда уларнинг долзарблиги бўйича кетма-кетлигини (иерархиясини) аниқлаш;
   - муқобил ечим йулларини ишлаб чиқиш;
   - ҳар бир ечимнинг афзал ва заиф жиҳатларини белгилаш; муқобил ечимларни баҳолаш.
3. Якка тартибда ва гуруҳда ишлаш (умумий вақтнинг 20% и):
   - муқобил вариантларни қўллаш имкониятларини асослаш;
   - ҳисобот ҳамда натижалар тақдимотини тайёрлаш.

ҲАҚИҚИЙ ВАЗИЯТЛАРНИ ЎЙИН ҚИЛИБ КЎРИШ (СИМУЛЯЦИЯ)

Ҳақиқий вазиятларни ўйин қилиб кўриш -ҳақиқий вазиятларни уйин шаклида кўрсатишдан иборатдир.

Ўтказиш тартиби:

1.Талаба(ёки ўқувчи)ларни уйин давомида ўзига хос ролларни бажаришларига тайёрлаш.

2.Талаба(ёки ўқувчи)ларни бу уйиннинг мақсади, қоидалари ва вақт билан белгиланадиган чегаралари билан таништириш.

3.Ўқув предмети мавзуси бўйича ёки танланган муаммо бўйича симуляциявий шароит яратиш.

4. Уйинни ўтказишга ёрдам бериш.

5. Талаба(ёки ўқувчи)лардан бу уйин уларда қандай таассурот қолдирганлигини аниқлаш.

6. Яна қандай симуляциявий шароитлар бўлиши ҳақида фикрлашиш

7. Машғулотни якунлаш.

СУ Ҳ Б А Т услуби

Суҳбат услуби - оғзаки баён қилиш услуби бўлиб, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларни аста-секин ўзлаштиришларига олиб келувчи пухта уйланган саволлар тизимидир. Бу услуб материалларни такрорлаш, мустаҳкамлаш ва янги билимларни баён қилишда қўлланилади.

1. Эвристик суҳбат (эвристика юнонча сўз бўлиб — heurisko - излайман, топаман, кашф этаман маъносини англатади).

Мақсад - ўқитувчининг моҳирона қуйган саволлари ёрдамида ҳамда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг тиришқоқлиги ва мустаҳкам фикрлашлари туфайли уларни янги билимларни жадал ўзлаштиришларини таъминлаш.

Бу суҳбатда ўқитувчининг битта саволига талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кўплаб жавобларини кутиш мумкин.

2. Катехизик суҳбат (катехизис юнонча сўз бўлиб, **katechesis** - «насиҳат, ўгит» маъносини англатади) - бирон-бир таълимот асосларини савол-жавоб тарзидаги қисқача баёни.

Мақсад- талаба-(ёки ўқувчи) ларнинг билимларни тушунганлик ва ўзлаштирганликларини назорат қилишдир. Бу услуб, биринчи ўринда, хотира ва тафаккурнинг

ривожланишига ёрдам беради. Бу суҳбатда ўқитувчининг битта саволига талаба (ёки ўқувчи) лар битта аниқ тўғри жавоб беришлари керак.

Герменевтик суҳбат

Герменевтик- (юнонча сўз бўлиб, hermeneutikos -«тушунтирувчи, талқин қилувчи» маънони англатади) — матнларни шарҳлаш санъати.

Мақсад - ўқилаётган, ўрганилаётган матнни, томоша қилинаётган расмни, эксперимент ва саёҳат натижаларининг асл маъносини, мазмунини талаба(ёки ўқувчи)лар ҳамкорлигида тушунтириш ва изоҳлаш.

Бу суҳбат мобайнида ўрганилаётган материални тўғри тушуниш ва баҳо бериш кўникмалари ҳосил бўлади.

Мақсад - талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларни тушунганлик ва ўзлаштирганликларини назорат қилишдир. Бу услуб, биринчи ўринда, хотира ва тафаккурнинг ривожланишига ёрдам беради. Бу суҳбатда ўқитувчининг битта саволига талаба (ёки ўқувчи)лар битта аниқ тўғри жавоб беришлари керак.

СУҚРОТ СУҲБАТИ

Суқрот услуби ва маевтикага асосланган (**маевтика** — юнонча сўз бўлиб - maieutike - «повивал санъат, инсондаги яширинган билимларни уйлаб кўришга ундайдиган, ёрдамчи саволлар орқали юзага чиқариш» маънони англатади).

Суҳбатнинг мақсади - диалектик фикрлашга, баҳс-мунозара санъатига ўргатиш, қатъиян ман қилинадиган фикрлардан қочишдан иборат.

Бу суҳбатда суҳбатдошни иккиланиш, ўз фикрини баён этиш ҳолатини аниқлашга қаратилган оғзаки мулоқот услуби ишлатилади.

ГУРУҲ БЎЛИБ ИШЛАШ

Ташкилий		**Услубий**	
Тарбиявий		**Амалий**	
- гурухларга бўлиш, - танишиш; -иш жойини тайёрлаш; -эркин харакат, - фикрлашга шароит яратиш; -ёрдамчи воситаларни тайёрлаш;	-бошқариш; -хамкорликни ташкил этиш; -эркин, ижодий фикрлаш ва уни билдириш, - муаммони ечимини ташкил этиш; -ахлоқий баҳо бериш;	- қарор қабул қилиш -ўз имкониятларига ишонч уйғотиш; -бошқаларни қадрлаш; -ишонч қозона олиш; -ўзини йуқотиб қўйишнинг олдини олиш; -кизиқ иш.	- гуруҳ фикрини топиш; -фикрни гуруҳ бўлиб муҳокама қ илиш; - гуруҳ бўлиб бир қарорга келиш; -бажарилган иш муҳокамаси; -жараён муҳо- камаси.

Гуруҳларни ташкил этиш усуллари

Гуруҳлар билан танишиш	Гуруҳларни ташкил этиш усуллари	Талаба (ёки ўқув) лар билан мулокотга кириш
• анкета; • интервью; • музёрар; • предметли (копток, шар ва б.) • саноқ (30 гача санаш).	• Гуруҳларга бўлиш • хоҳишига кўра: • тасодифий {жребий, фантик ва б,); • белги (расмлар, ранглар, йил фасллари ва б.); • сардор оркали {сардор танлови); ● ўқитувчи танлови.	• ўқув жараёнини де-мократик бошқариш ҳамкорликда ишлаш; • ҳамкорликда режа тузиш; ● «Биз ва ўқитувчи» усули

.

Гуруҳ бўлиб ишлаш модели

МУҲИТ	ТАЛАБ	ТАМОЙИЛ	ҲАРАКАТ
-психологиқ -педагогиқ -ижодий; -ўзига ишонч; -ишчанлиқ -масъулият.	- бевосита тажриба (ўзаро,мақсадли кузатиш ва б.); - ўрганиш (мустақил, семинар, малака ошириш, гуруҳларда ишлаш).	- меҳнат (МИТ ва маҳорат) -интеллект (ақл-заковат, маданият) -МОТИВ (бошқариш).	- вербал ва новербал алоқа; - мунозара қилиш; - ижодий ва кўп қиррали фикрлаш, консенсусни қидириш, қарор қабул қилиш, баҳолаш ва уни акс эттириш

3-илова

«Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдимот материаллари

Ушбу қўлланмада ёритилган фикрлар, тавсияларнинг самарали, натижали бўлиши кўп жиҳатдан унинг ижрочи (ўқитувчи, мураббий, таълим-тарбия тизими ходим ва раҳбар)лари, шунингдек, уларнинг педагогик маҳоратлари ҳамда маданиятларига боғлиқ. Шу сабабдан, иловага «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдимот киритилди, Ушбу тақдимот таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган педагогларнинг машғулотларини сермаҳсул қилишда амалий ёрдам беради деган умиддамиз.

ЎҚИТУВЧИ-КЕЛАЖАК БУНЁДКОРИ

Ўзини камол топтира олмаган инсон,
ўзгалар камолотини таъминлай олмайди.

Конфуций.

Ҳамиша ярагил халқ хизматига,
Безак бўл оламу, одам зотига.

Низомий Ганжавий.

Замонавий ўқитувчи - келажак бунёдкори, янги педагогик технологиялар, назариялар, концепцияларнинг муаллифи, ишлаб чиқарувчиси, тадқиқотчиси, фойдаланувчиси ва тарғиботчисидир.

ЎҚИТУВЧИНИНГ ФАОЛИЯТИ

ФАН
ТАЖРИБА
САНЪАТ

САМАРАЛИ МЕДНАТ	ИНТЕЛЛЕКТ	МОТИВ
Машғулотларни юқори савияда ташкил этиш	Ақл-заковатли,саводли, маданиятли бўлиш	Ўқувчи (ёки талаба)ларни бошқариш ва улар билан ишлашга истак бўлиши

Педагогик маҳорат ва маданият

Маданият, ўқитувчининг юксак фазилатларидан дарак беради, маҳорат эса, уни касб эгаси даражасига кўтаради.

Ўқитувчига қуйиладиган талаблар:

- талаба (ёки ўқувчи)лар билан муомалада босиқ ва жиддий бўлиш;
- берилаётган билимни талаба (ёки ўқувчи)лар қандай ўзлаштириб олаётганига алоҳида эътибор бериш;
- таълимда турли услуб ва шакллардан фойдаланиш;
- талаба (ёки ўқувчи)нинг хотираси, билимларни эгаллаш кобилияти, шахсий хусусиятларини билиш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларни фанга қизиқтира олиш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларга узатилаётган билимларнинг энг муҳимини ажратиб бериш;
- билимларни талаба (ёки ўқувчи)ларга тушунарли ҳамда уларнинг ёши, ақлий даражасига мос равишда бериш;
- ҳар бир сўзнинг талаба(ёки ўқувчи)лар ҳиссиётини уйғотиш даражасида бўлишига эришиш.

Ибн Сино

ЎҚИТУВЧИНИНГ ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНДАГИ АСОСИЙ ВАЗИФАСИ:

- БОШҚАРУВЧИЛИК

Ўқитувчи шахс ва жамоанинг шаклланиши, ривожланиши, билим олиши ва тарбияланиши жараёнини бошқаради.

.

БОШҚАРИШ - бу,

йуналтириш; вазифа қуйиш; ўргатиш; ёрдам бериш; қўллаб-қувватлаш; маслҳат бериш; раҳбарлик қилиш; кузатиш; талаб қилиш; кўрсатма бериш.

Донишманд ва мутафаккирлар фикрлари:

- Билади ва билишини ҳам билади,

у - олимдир, унга тобе бўлмоқ керак.

- Билмайди ва лекин билмаслигини ҳам билади, бу қобил инсондир, унга ўргатмоқ керак.
- Билар, лекин билишини билмас,

у - уйқудадир, уни уйғотмоқ керак.

- Билмас, лекин билмаслигини ҳам тан олмас,

у - жоҳилдир, ундан қ очмоқ керак.

Темперамент-ҳусусиятлари:

Меланхолик - тез таъсирланувчан, арзимаган нарсага йиғлаб юбориши мумкин, уятчан, тортинчоқ.
Сангвиник - доимо кўтаринки кайфиятда юради, хушчақчак-шаддод инсон.
Холерик - уришқоқ, серҳаракат, жанжал қилишга мойил.
Флегматик - ичимдан топ дейди, буш, судралувчи, лапашанг, унинг юзидан кандай кайфиятда эканлигини билиш қийин.

ТАЛ АБА (ЁКИ ЎҚУВЧИНИНГ ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНДАГИ А СОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ:

- **ИЗЛАШ;**
- **КЕРАКЛИ БИЛИМЛАРНИ МУСТАҚИЛ ҚИДИРИБ ТОПИШ;**
- **АХБОРОТ ТЎПЛАШ ВА УЛАРНИ ИШЛАТА БИЛИШ.**

ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИ

Ўз устида ишлаш
Педагогик маданият
Педагогик тажриба
Юксак ахлоқийлик
Меҳнатни илмий ташкил этиш
Уқитувчининг педагогик мадорати

Ишга бўлган фидойилик, билим ва тажрибаларнинг бирикмаси бўлиб, педагог фаолиятининг энг юқори чўққисидир. Чунки у ўзига ажратилган жуда қисқа вақт ичида энг юқори мукаммал натижага эришади.

Педагогик маҳоратнинг таркибий қисмлари

Инсонпарварлик	Касбий билимлар
Педагогик кобилият	Педагогик техника

Маҳоратнинг шаклланиш босқичлари	**Махсус педагогик сифатлар, кўникмалар**	**Тарбиявий билим, кўникма ва малакалар**
-репродуктивлик, имитаторлик(бошланғич); - ижодкорлиқ -ижодкорлик-новаторлик.	- педагогик тасаввур; -педагогик кузатувчанлик - педагогик такт; - педагогик тафаккур; - лойиҳалаш; - конструкциялаш; - педагогик мулоқот; - ташкилотчилик.	-тарбиялаш услуб ва усулларини билиш; -талаба (ёки ўқувчи) ва улар жамоаси психоло гиясини билиш; -тарбиявий тадбирларни ташкил этиш ва ўтказиш услубиятини билиш.

Ўқитувчи шахсининг инсонпарварликка йуналганлиги:

- касбига, ишига ва талаба (ёки ўқувчи)ларга бўлган муносабати;
- ўз фанини чуқур билиши ва касбига тегишли бўлган барча фанлардан етарли даражада ҳабардор бўлиши.

«Ўз ишига ва ўқувчиларга бўлган муҳаббатини кўша олган ўқитувчи - мукаммал ўқитувчидир».

Ўқитувчи - бир боғбон бўлса, талаба(ёки ўқувчи)ларнинг ҳар бири - ҳар хил гуллардир. Ҳар бир гул алоҳида парвариш талаб илганидек, ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ҳам ўзига алоҳида эътибор талаб қилади. Лекин, бир талаба (ёки ўқувчи)ни эътибордан четда қолдирдингми, бас, у парваришсиз қолган гулга ўхшаб қолади, ё сўлиб қолади, ё ўзи хоҳлаган томонга ўсиб, гўзаллик тарқатмайди.

КАСБИЙ БИЛИМЛАР

- **МЕТОДОЛОГИК** (фалсафа, психология, мантиқ, педагогика, қонуниятлар);
- **НАЗАРИЙ** (мақсад, тамойил, қоидалар, олимлар фикри);
- **МЕТОДИК** (ўқув-тарбия жараёнини ташкил қила олиш даражаси);
- **ТЕХНОЛОГИК** (аниқ шароитда педагогик вазифаларни ечиш ва вазиятлардан чиқа олиш даражаси) ;
- **ПРОГНОСТИК** (шахс ривожланишини олдиндан лойиҳалаштира олиш);
- **АМАЛИЙ** (кўникма, малака).

ПЕДАГОГИК ҚОБИЛИЯТ

- **КОММУНИКАТИВ;**
- **КРЕАТИВ;**
- **ТАШКИЛОТЧИЛИК**
- **ПЕРЦЕПТИВ (педагогик зийраклик, эмпатия, интуиция);**
- **КОНСТРУКТИВ;**
- **РЕФЛЕКТИВ.**

ПЕДАГОГИК ТЕХНИКА КОМПОНЕНТЛАРИ

- **Ўқитувчининг ўз хулқ - атворини бошқара олиш билан боғлиқ бўлган кўникмаси** (мимика,пантомимика, ҳис-туйғусини бошқариш, ижтимоий-перцептив қобилияти, нутқ техникаси);
- **Ўқитувчининг якка шахс ва жамоага таъсир этиш билан боғлиқ бўлган кўникмаси** (дидактик кўникма, ташкилотчилик кўникмаси, конструктив ва коммуникатив кўникмаси, педагогик муносабатни бошқариш, жамоанинг ижодий ишини ташкил этиш).

ЎҚИТУВЧИНИНГ ТАШҚИ ҚЁФАСИНИ ИФОДАЛОВЧИ МАДАНИЯТ

1. ГАВДАНИ ТУТИШ - тўғри тутиш (юришда, ўтириб туришда), қўлларнинг ўқитувчи столида эркин ҳолатда бўлиши, батартиблиги, ихчамлиги.
2. КИЙИМ - озодалиги, шинам ва башанглиги, камтарлиги, рангларнинг мос холда танланиши, кийимнинг ёшига ва касбига мослиги, кийимни модага мувофиқлилиги, бижутерия, тақинчокларнинг кўп ва камлиги, ишига мослиги.
3.Пардознинг меъёрдалиги, ёши, касби ва ишига мослиги.
4. Причёска (сочнинг маълум бир тартибдалиги).
5. Мимика - ҳис-хаяжоннинг ифода этилиши, юз мушакларининг, маъноли ҳаракатларининг сўзланаётган нутқга, гапга мослиги.
6.Пантомимика - қўл, оёқ, гавда ҳаракатлари: юриш, қадам ташлаш, эркин ҳаракат қилиш, жестлар ва ш.к.

ПЕДАГОГИК МУНОСАБАТ МАДАНИЯТИ

Муносабат вақтида осойишталик ва ҳайрихоҳликка, овоз оҳангига риоя қилишлик:
- сухбатдошини эшита олиш, савол бериш ва жавоб беришни билиш, муносабат вақтида рўй берадиган вазиятларга мослаша олиш, ўзгаларни тушуна олиш, ўзгалар фикрини таҳлил қилиш ва муносабат билдира олиш ва ш.к.

қизикарли хикоя, ахборот ва чикишлар хамда аудиториядагилар нигохли қарашлари оркали алока урнатишни билишлик:

- ёрдамчи материал ёки маъруза матнига қарамай эркин, ишончли, мантиқий боғланган нутқ орқали мавзу мазмунини аудиторияга етказиб бериш, беҳаловат бўлмай, ҳар томонга қарайвермай, тингловчиларда мавзуга ёки ўқув жараёнига хоҳиш, қизиқиш уйғотиш, уларнинг харакатларини тушуна олиш ва ш.к.

Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллашишни, қувноқ, жахлдор бўлишни билиши лозим, у ўзини шундай тутиши лозимки унииг ҳар бир ҳаракати тарбияласин

А.С.Макаренко

ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШ МАДАНИЯТИ

- ортиқча ҳаяжонни йўқ қила олиш;
- сўзга чиқишдан олдин журъатсизликни енга олиш;
- каттиқ ҳаяжон, руҳий зарба (стресс) вақтида ўзини бошқара олиш;
- ўзида ишга, фаолиятига керакли бўлган кайфиятни ҳосил қила олиш.

НУТҚ МАДАНИЯТИ

1. Нутқнинг грамматик жиҳатдан тўғрилиги
2. Сўз бойлиги
3. Нутқнинг ифодалилиги ва ҳис-туйғу билан суғорилганлиги
4. Нутқ техникаси:
- нутқнинг жарангдорлиги, масофаси;
- талаффузнинг ва овознинг майинлиги;
- овоз кучининг тўғри танланиши;
- нутқ тезлигининг тўғри танланганлиги;
- нутқнинг талаффуз тарзи, сўзларнинг аниқ равшан айтилиши;
- нутқ гигиенасига риоя қилиниши ва ш.к.

Тилининг ширинлиги ва хулқнинг поклиги сен учун ҳар қандай оғир ишни енгиллаштиради, тор ризқингни кенгайтиради, етолмаган мақсадларингга етказади, одамлар; сени севади ва сенинг фойданг учун меҳнатини аямайди.

Абдулқодир Нурий ал Барзанжий
«Муктатафоти адабиййа» (Одобга оид термалар)

Шарқ мутафаккирлари, донишманд ва олимлари ўқитувчи маҳорати ҳақида

- Абу Наср Фаробий «Фозил одамлар шарҳи» хамда -Юсуф Хос Хожибнинг «Кутадғу билиг» асарларида бошқарув маданияти, услублари;
- Ибн Сино «Тадбири манзил» китоби «Мактабда болаларни ўқитиш ва тарбиялаш» бўлимида ўқитувчи ва унинг маҳоратли бўлишига, уларни танлашга қўйилган талаблар;
- Хусайн Воиз Кошифий «Нотиқлик саньати», «Юзни ўқиш санъати» асарларида муносабатга киришиш, нутқ ва муомала маданияти;
- Турк олими Мустафо Ҳомийпошшо «Болаларнинг вазифалари» ҳамда Абдулқодир Нурий ал-Барзанжийнинг «Одобга оид термалар» китобларида ўзаро инсоний муносабатлар, муомала қоидаси, устозларни ҳурматлаш.

4-илова

Ўқув жараёнини қизиқарли ташкил этиш, унда ишлатиладиган интерфаол услуб ва педагогик технологияларнинг самараси ўқув аудитория (синф хона)ларининг қай даражада жиҳозланганлигига боғлик. Шунинг учун, ўқитиш технологияларидан дарсларда фойдаланиш, ўқув хоналарининг жиҳозларини махсус кўринишга олиб келиш, талаба (ёки ўқувчи)ларни хонада эркин харакат қилишлари, фикр билдиришлари, ҳамкорликда ишлашлари учун шароит ва имкоиятлар яратишни такозо этади.

Қуйида ўқитувчиларга ёрдам тариқасида тадқиқот шаклидаги назарий ва амалий ўқув машғулотларни ташкил этишга ёрдам берувчи аудитория (ёки синф) хоналарининг муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган жойлашуви эскизларини ифодаловчи «Инновацион технологиялар ўқув хоналари кўриниши намуналари» такдимотини келтирамиз.

Инновацион технологиялар ўқув хоналари кўриниши намуналари

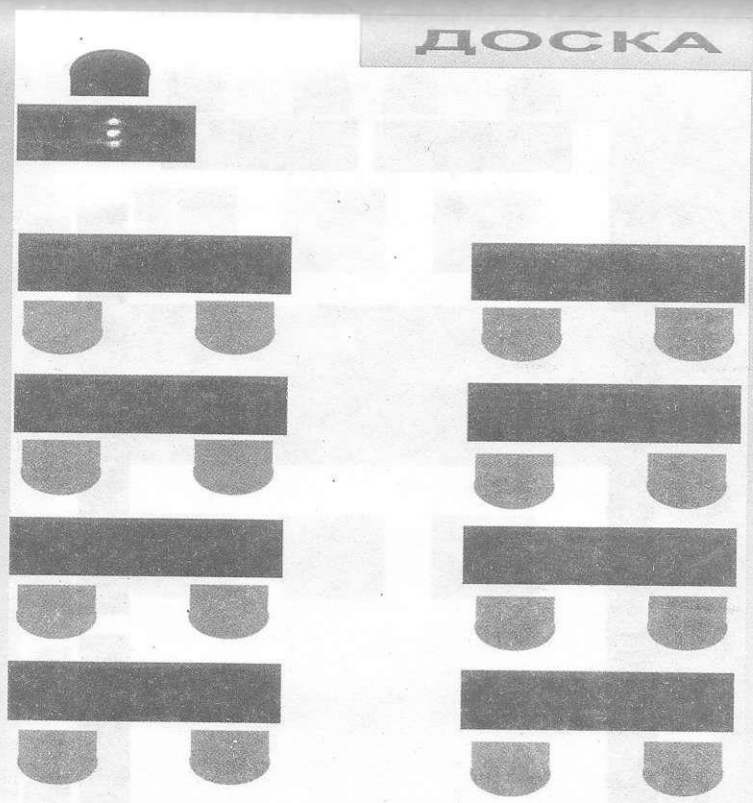

Аудитория

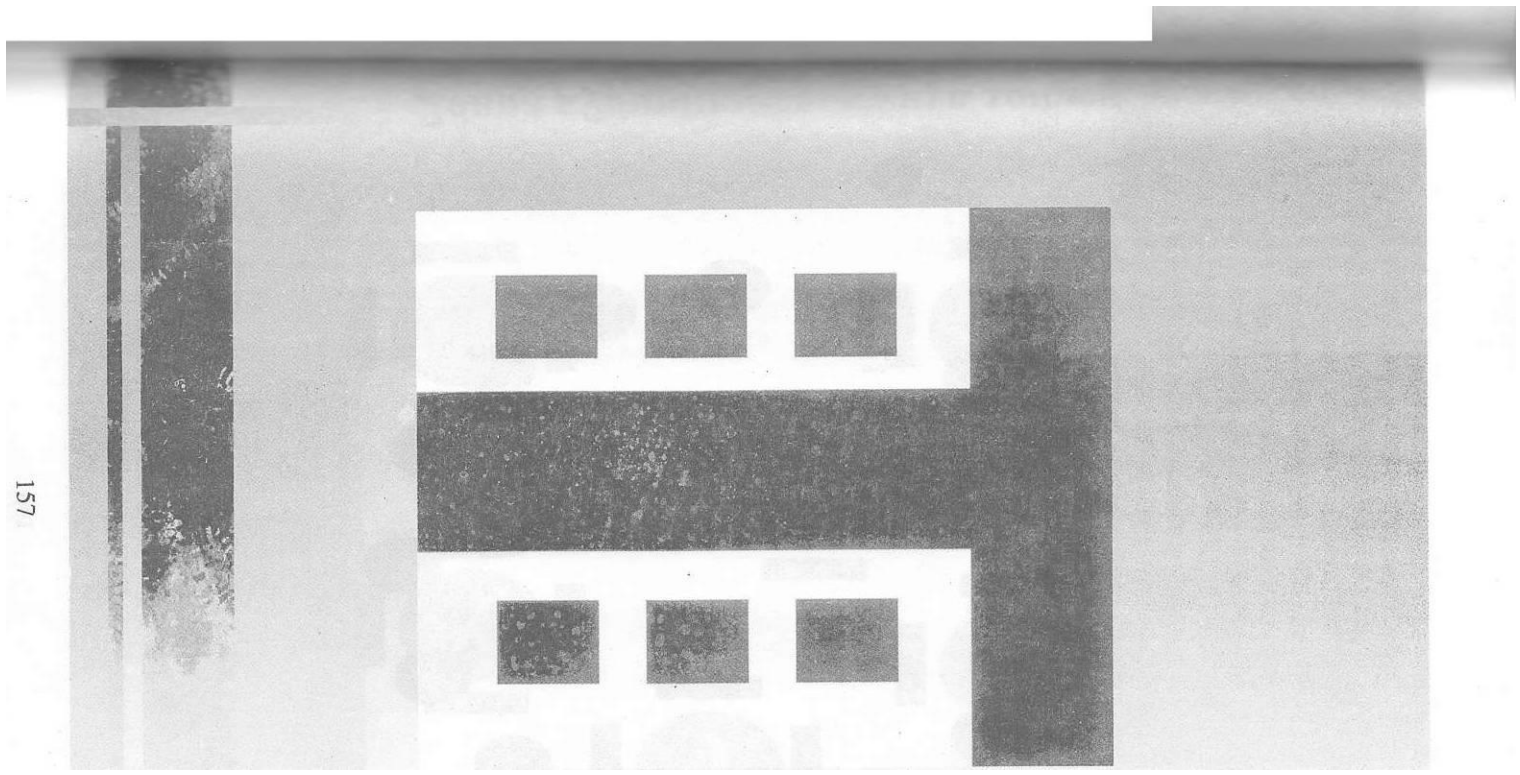

“Т” ҳарфи кўринишидаги ўқув ҳонаси

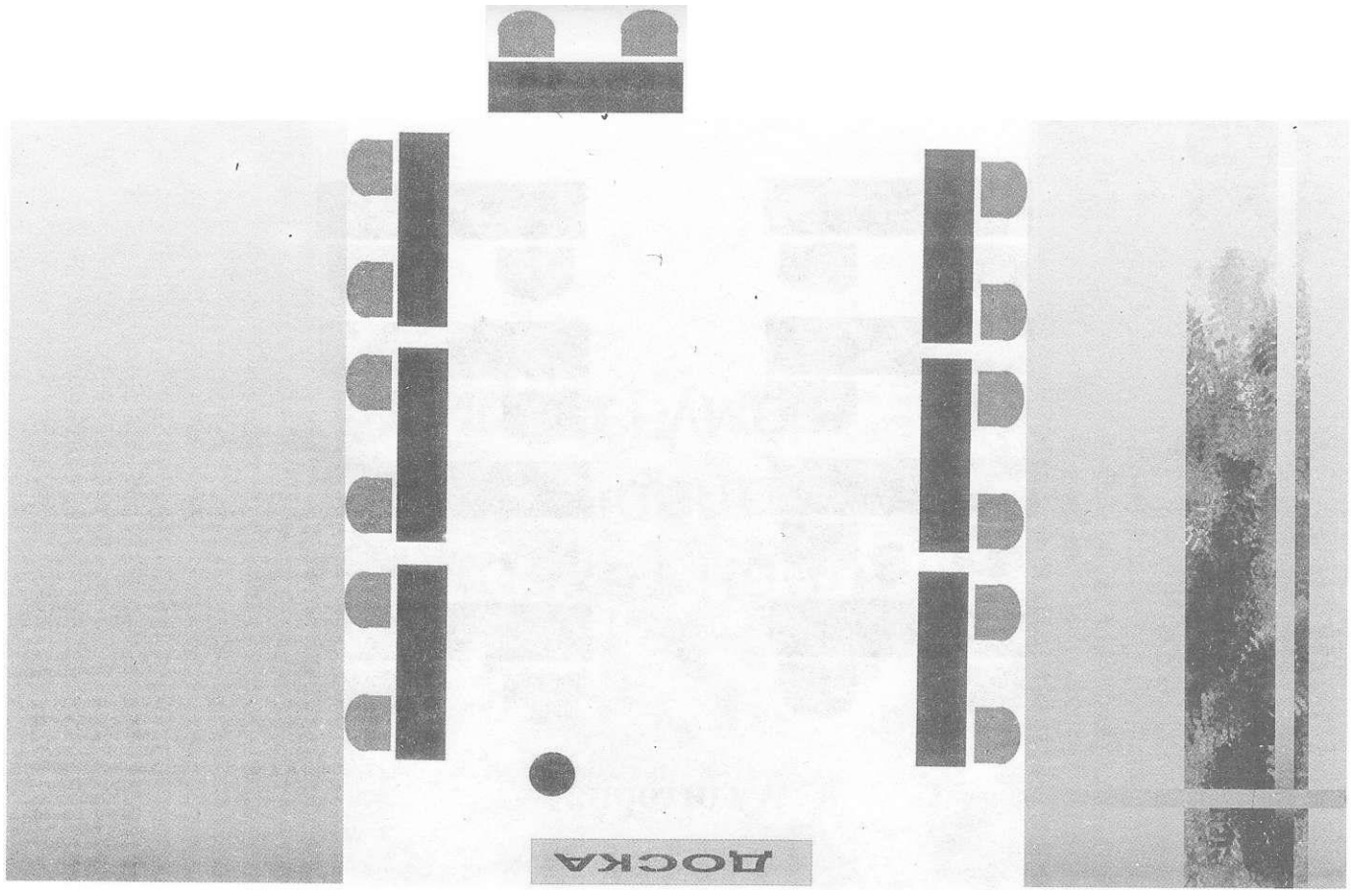

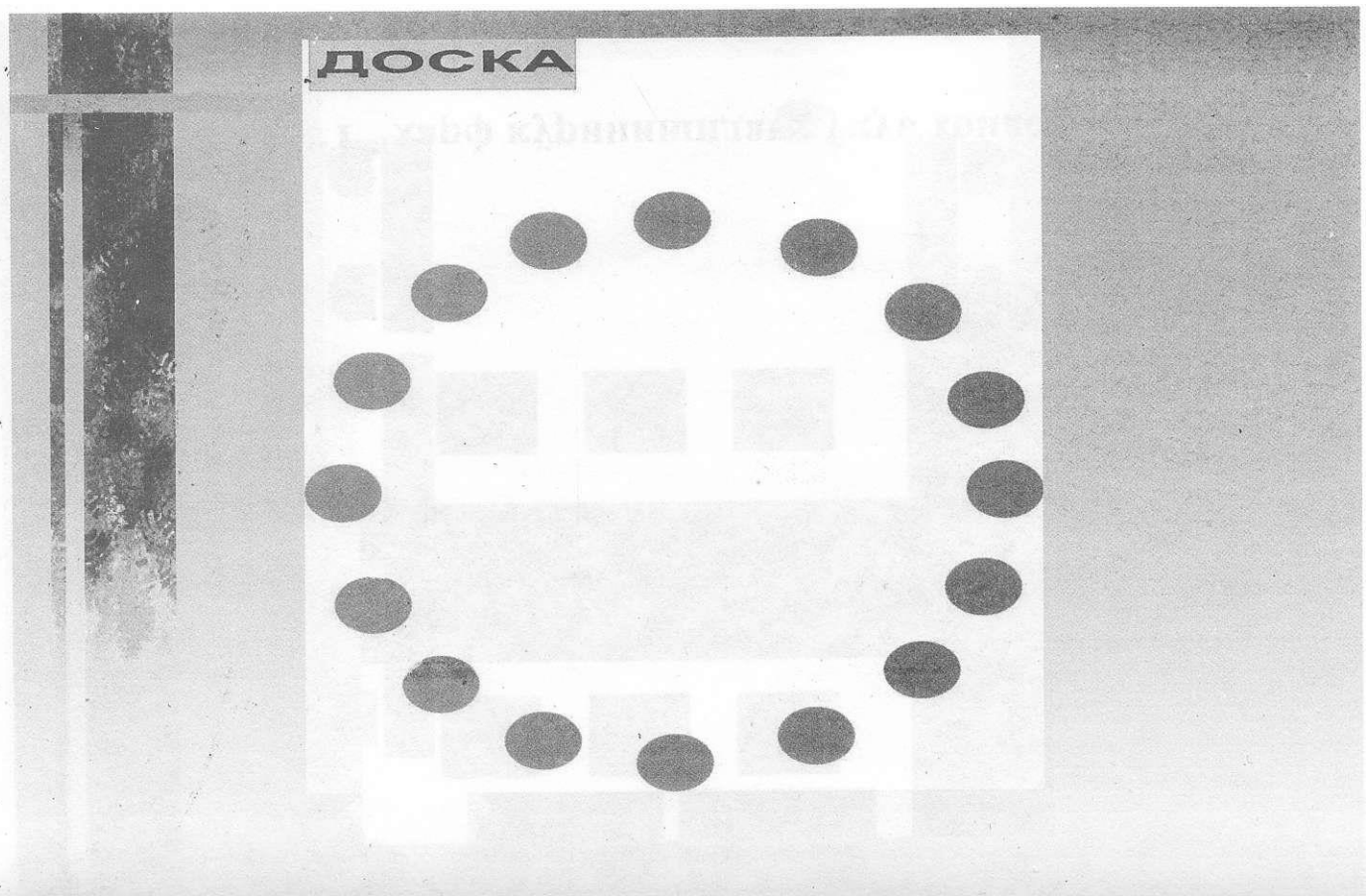

Доира кўринишнлаги ўқув хонаси

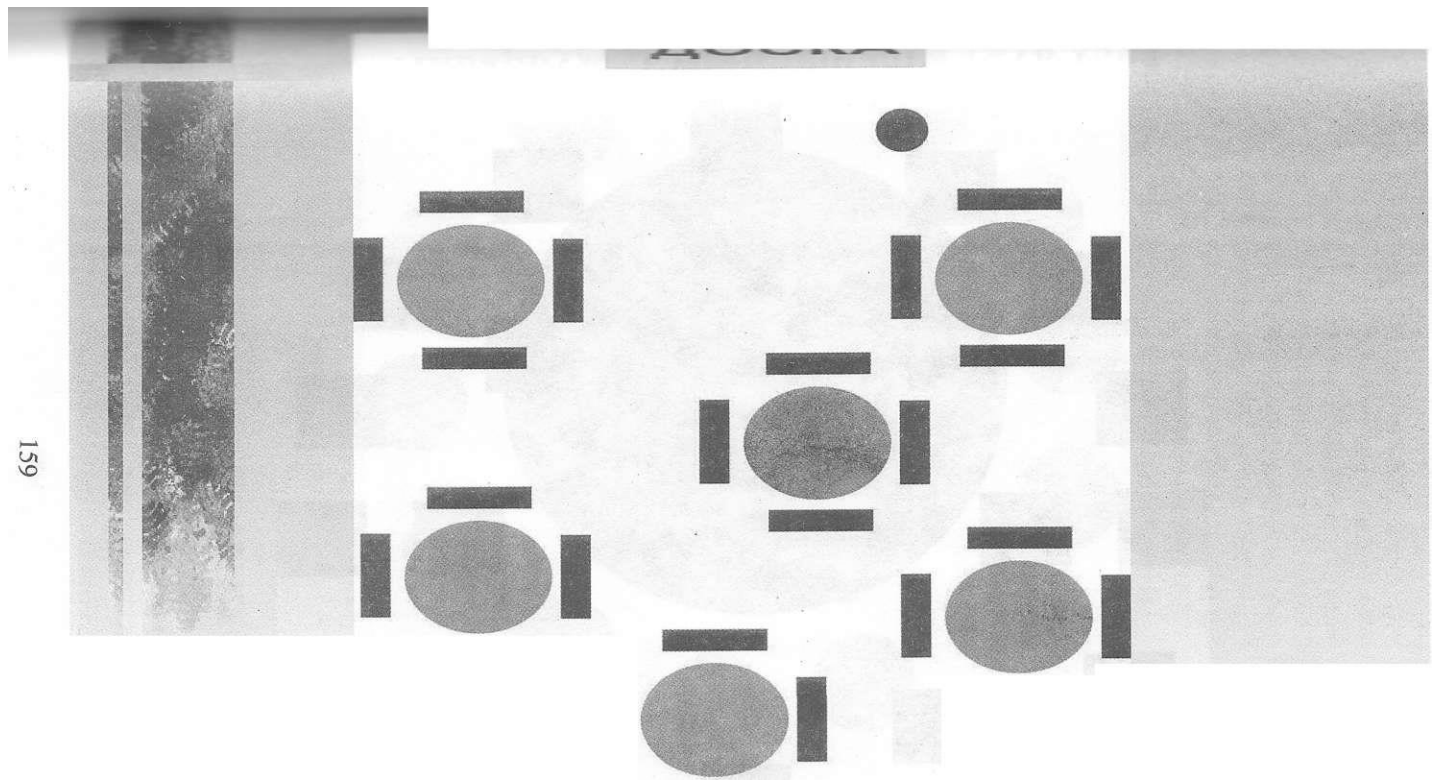

Мунозара клуби

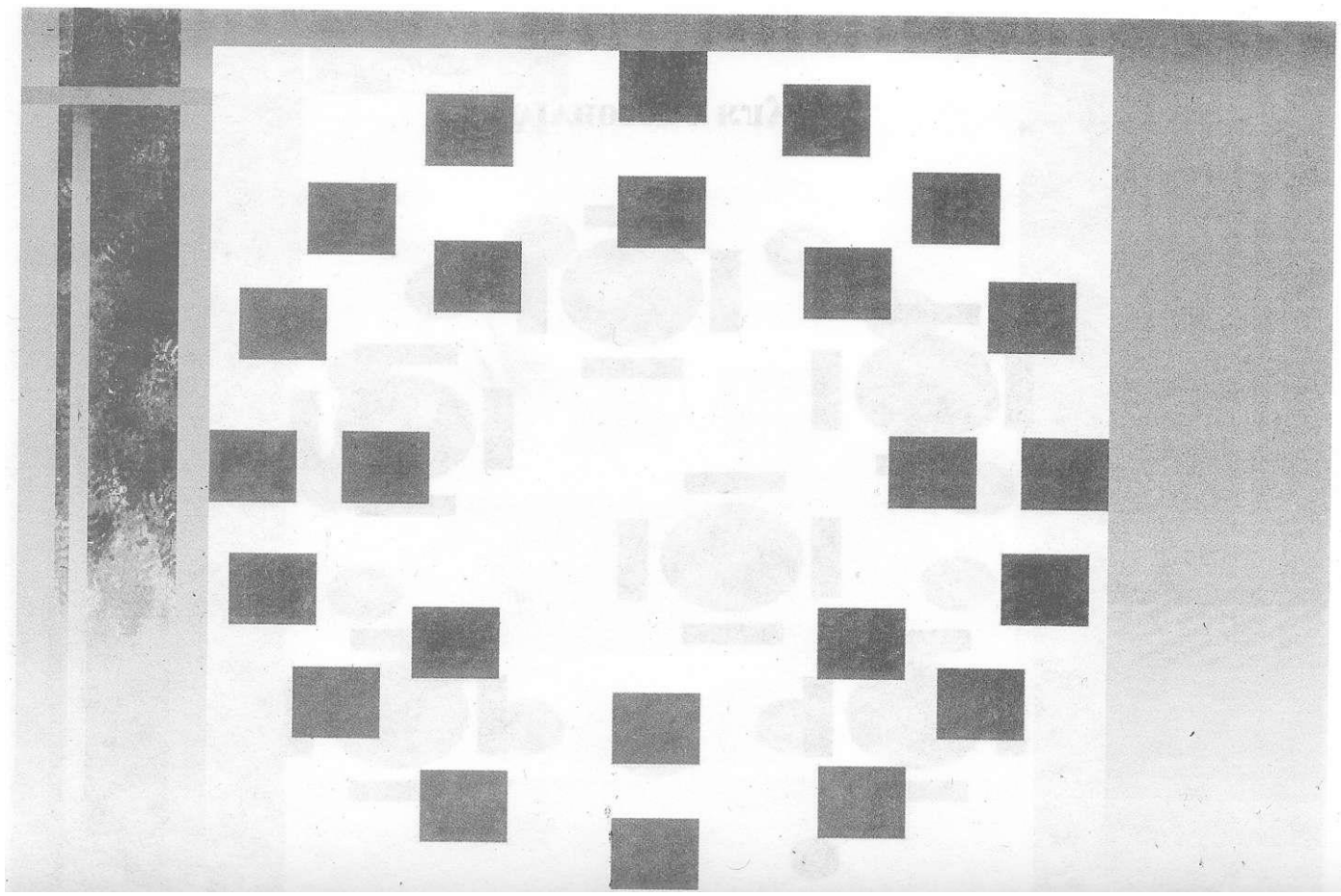

"Аквариум" кўринишидаги ўқув хона

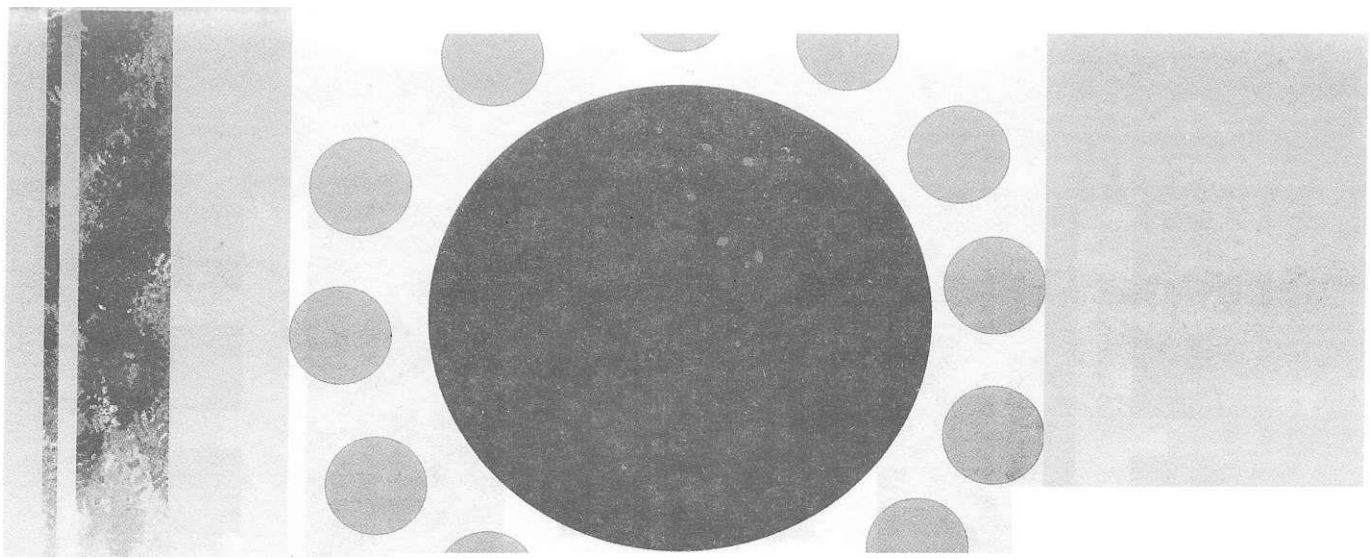

"Думалоқ стол" кўринишидаги ўқув хона

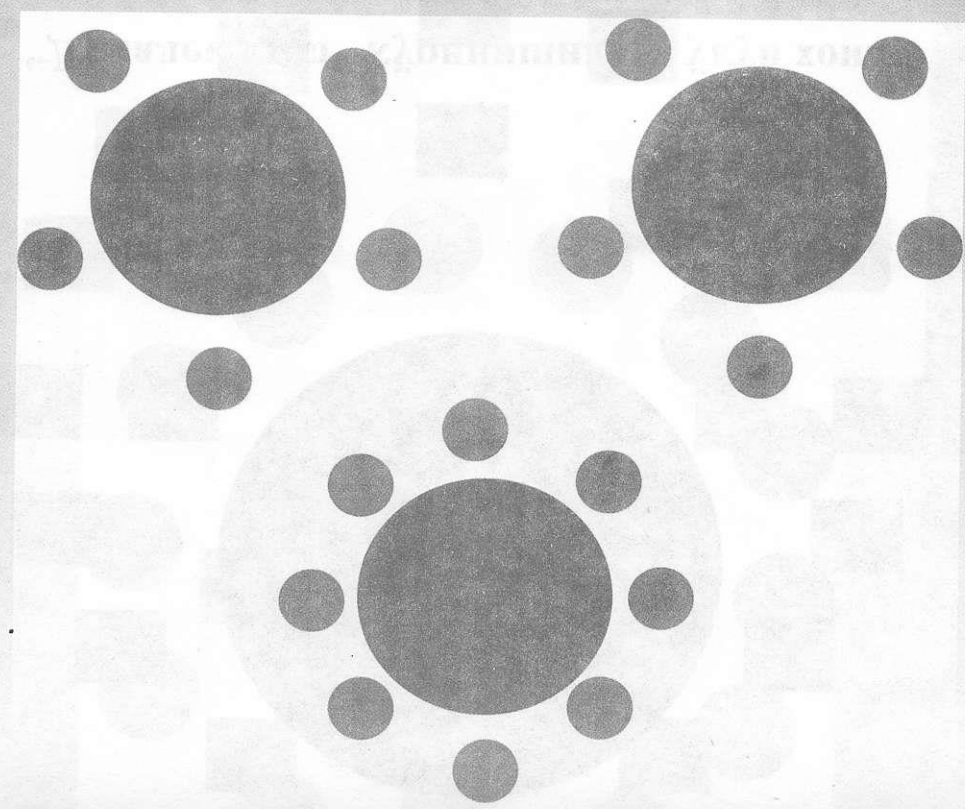

“Доиралар” кўринишидаги ўқув хона

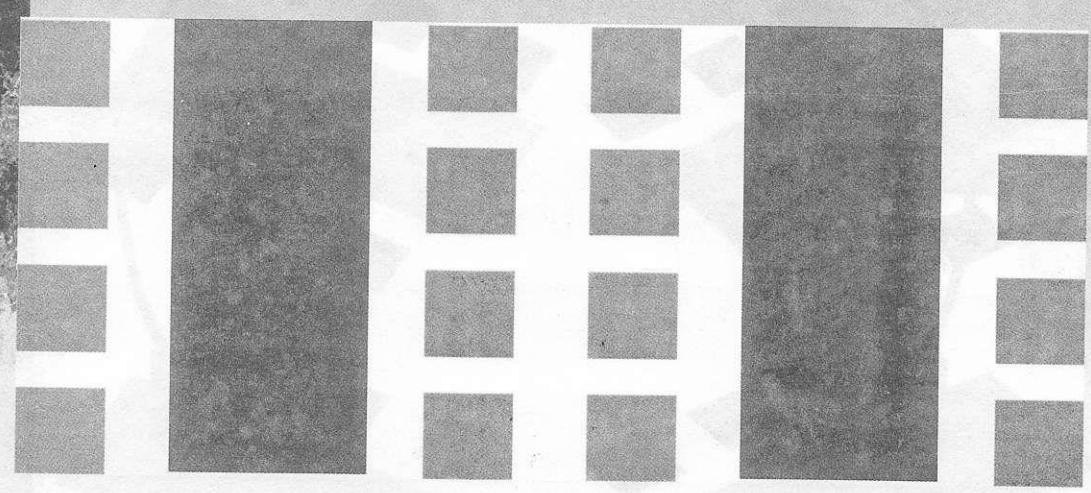

Иккита кичик хона

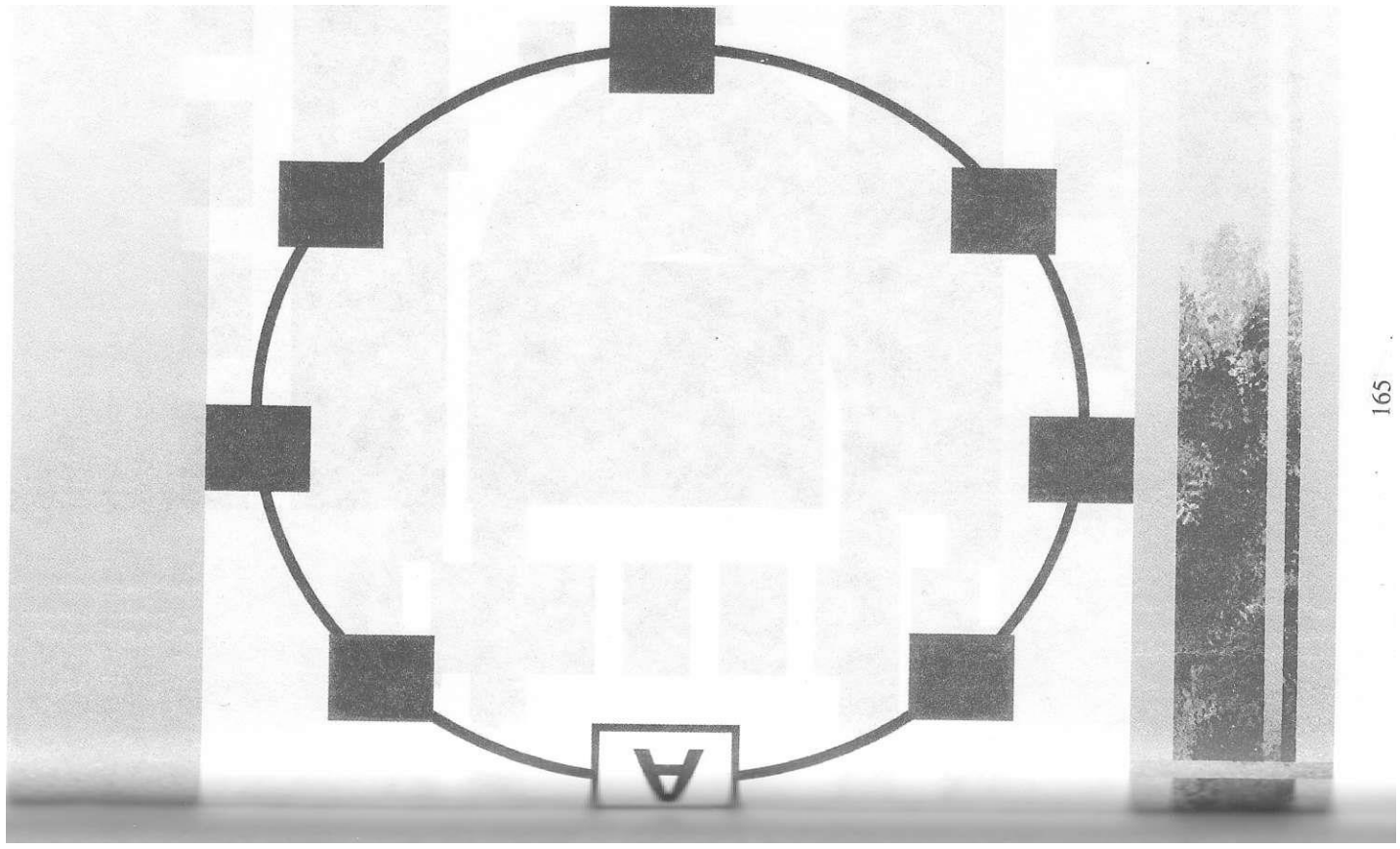

Доира кўринишидаги ўқув хонаси

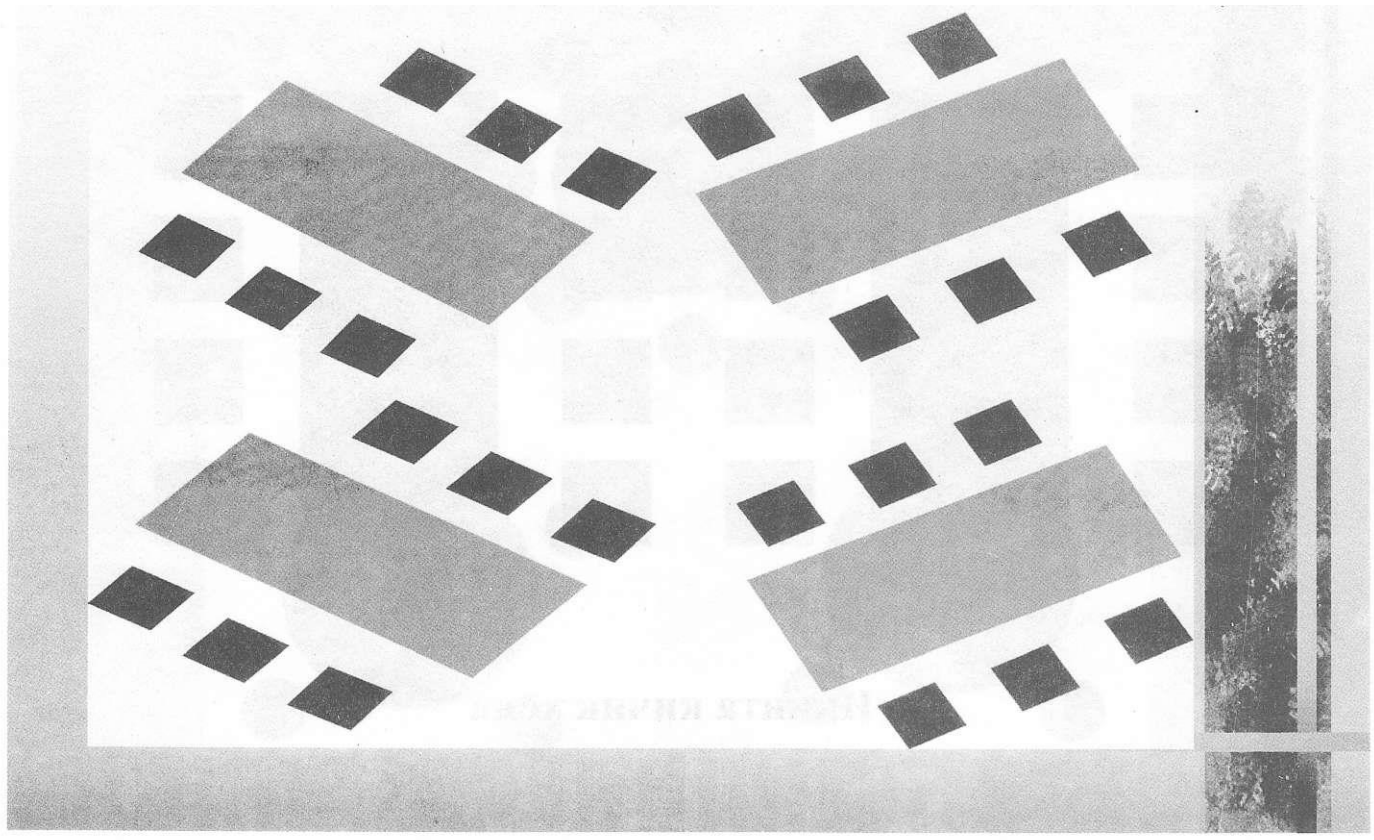

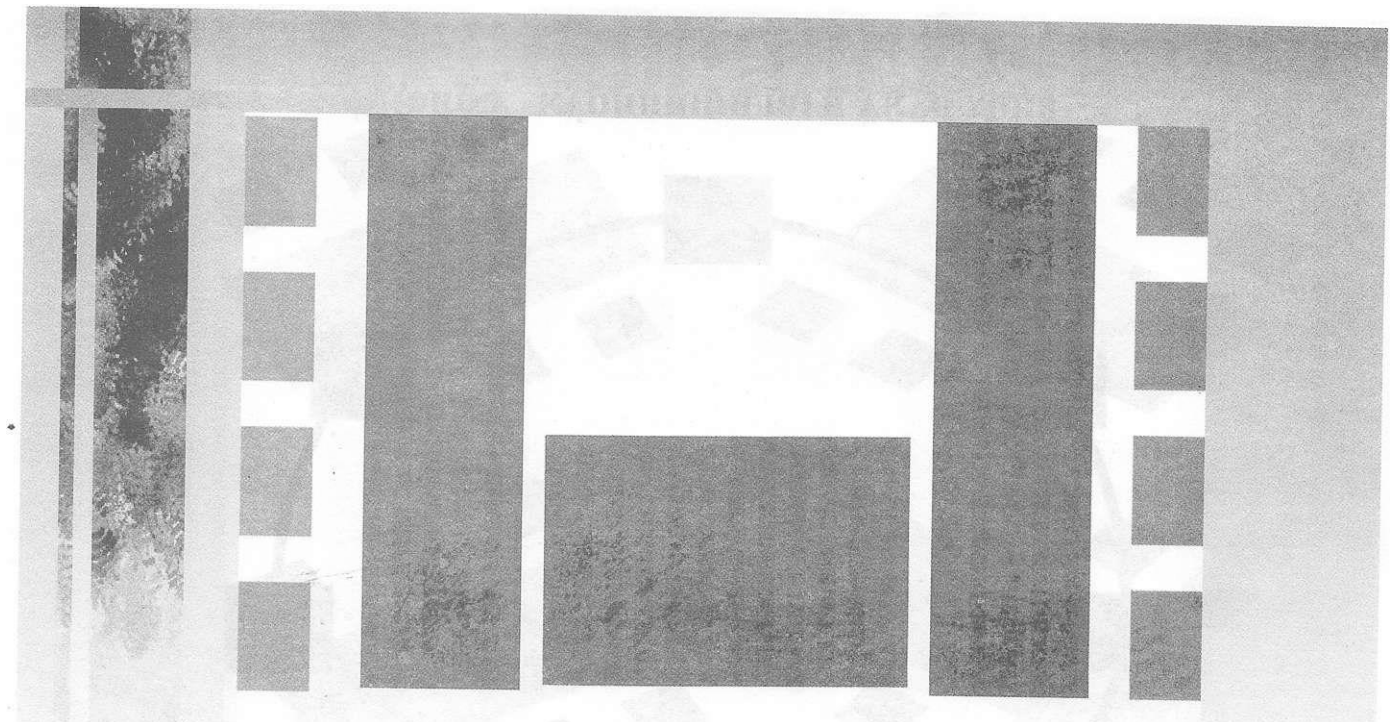

"П" харфи кўринишидаги ўқув хона

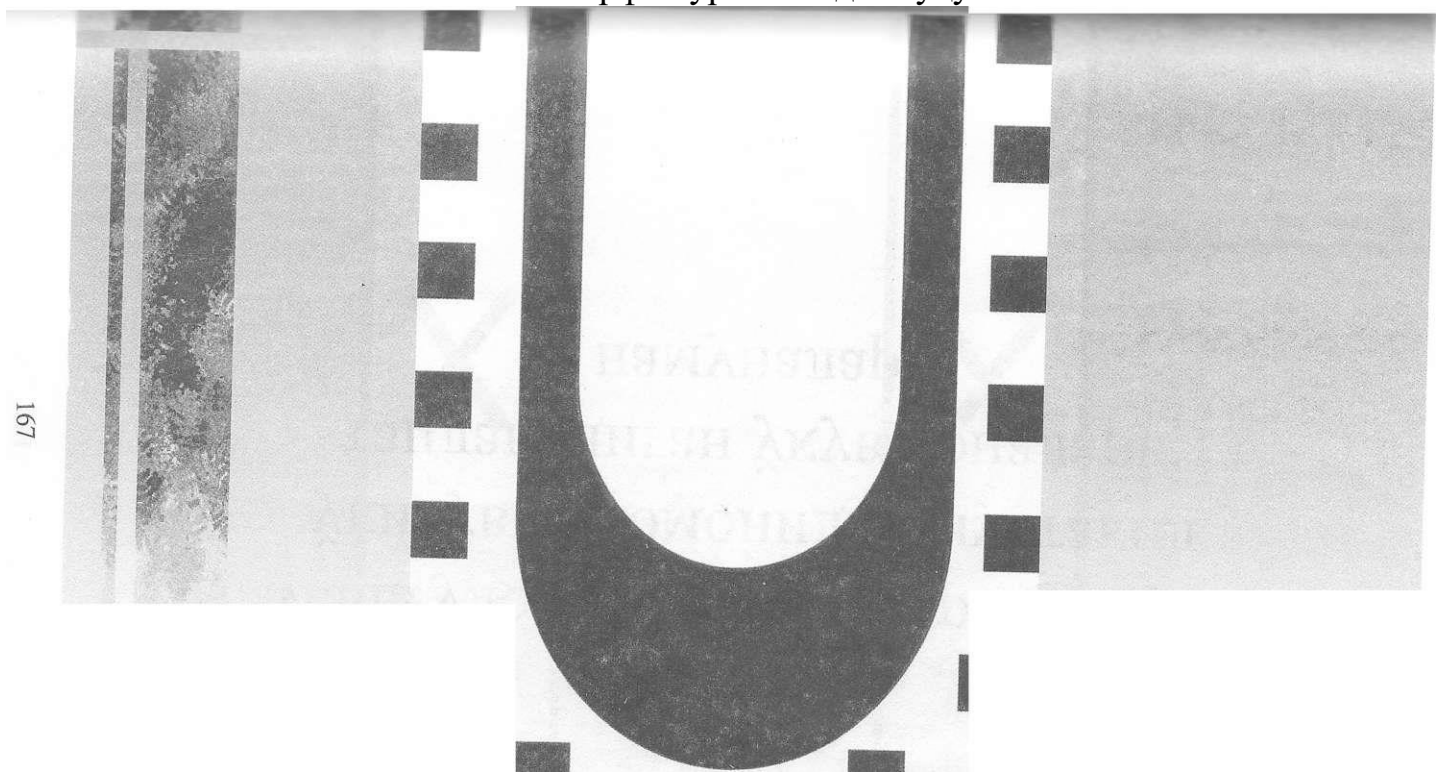

"Тақ а" кўринишидаги ўқув хона

Машғулотнинг характерига қараб ўқитувчи томонидан мустақил танланадиган ўқув хоналари намуналари

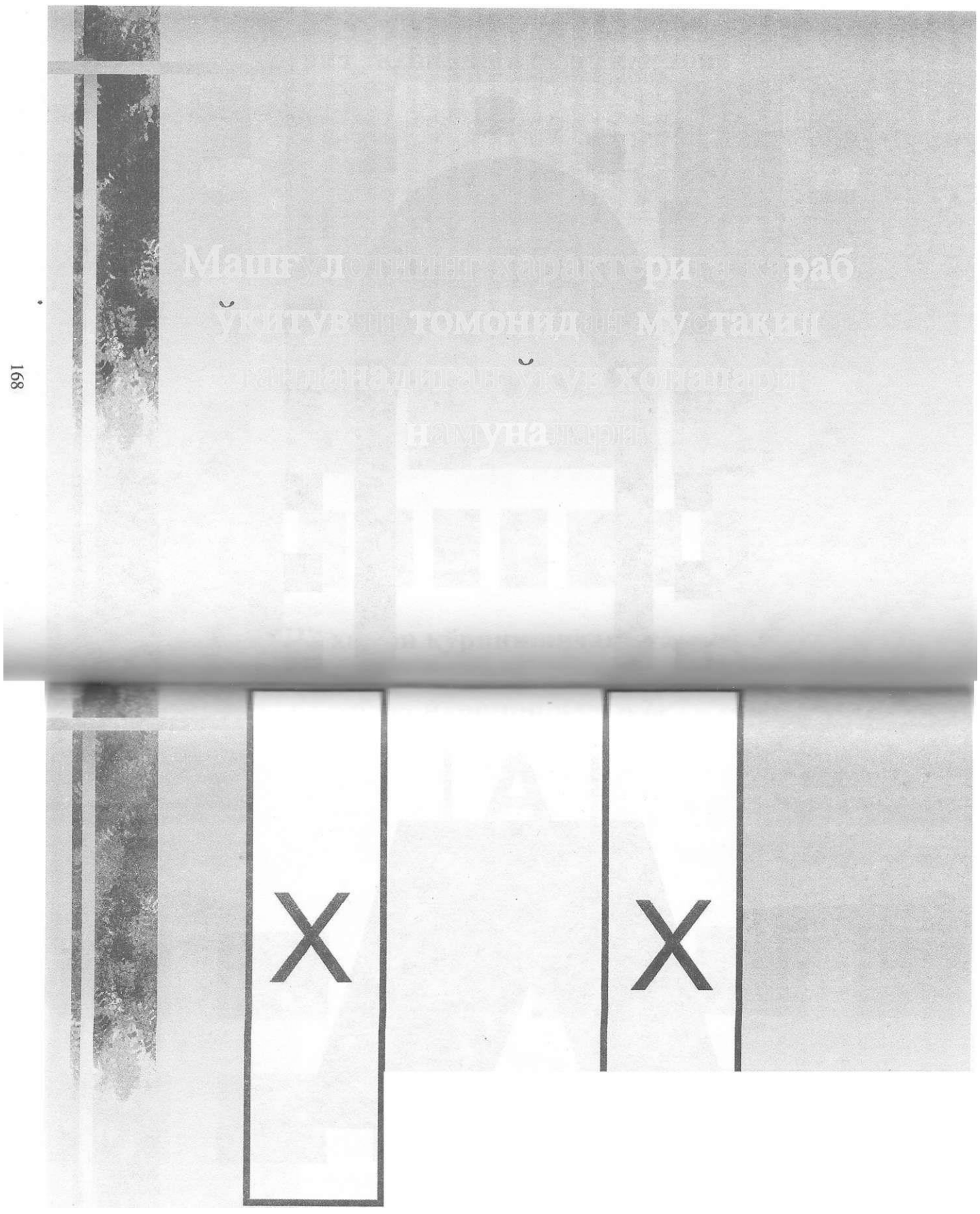

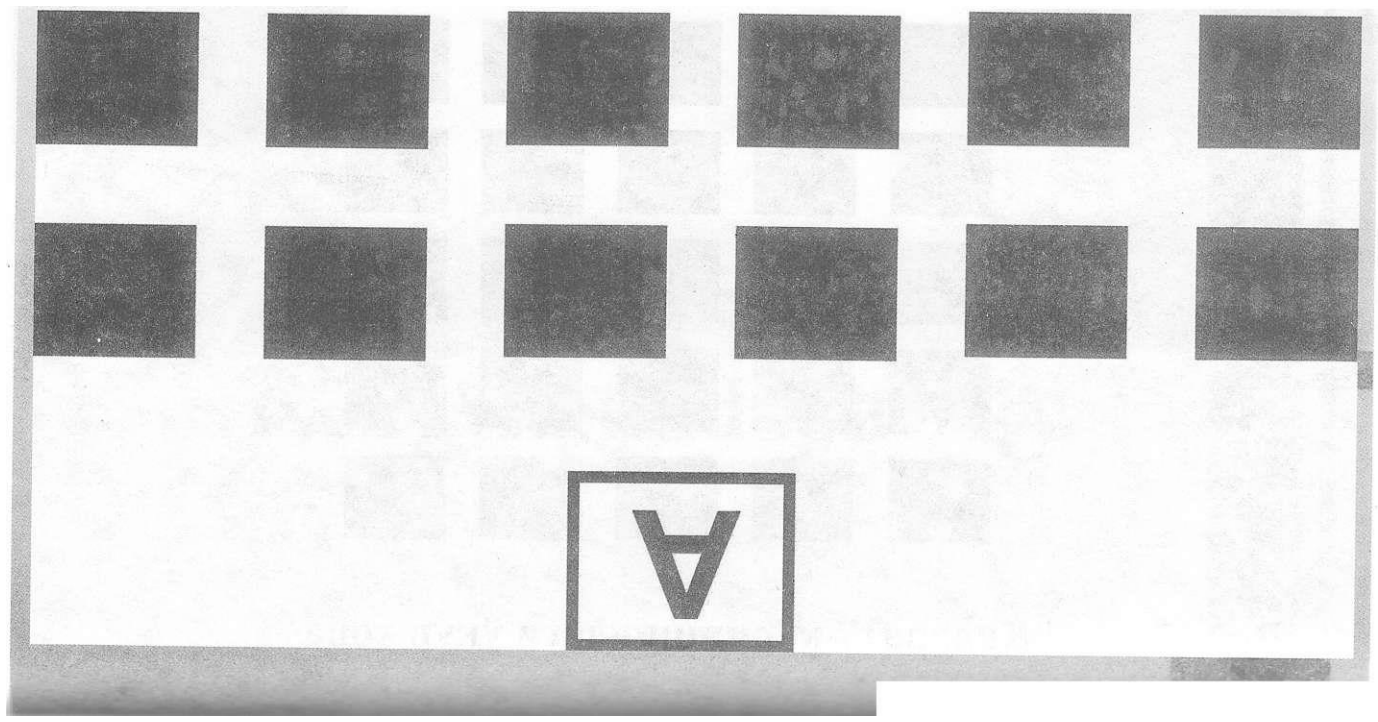

“Якка тартиб” ўқув хонаси

“V” ҳарфи кўринишидаги ўқув ҳонаси

5-илова

«Инновацион техеологммлар» ўқув хоналарининг тавсифлари

№	Номи	1қулланилиши (машғулот тури)	Ишни ташкил этиш шакли	Жидозлар	Кушимча жиқозлар
1	**«Аудитория» (Синф)**	маъруза суҳбат маслаҳат	- жамоавий	стол (парта)лар	магнитли доска аудио- видеоаппаратлар мультимедиа экран проектор
2	**«П» харфи (1-вариант)**	маъруза амалий машғулот коллоквиум	- гуруҳ бўлиб - жуфтликда	стол(парта)лар стуллар	магнитли доска -УТВ мультимедиа экран проектор компьютер
3	**«Т» харфи**	амалий ва лаборатория машғулотлари коллоквиум ишчан уйин имитақиявий уйин	якка тартибда жамоавий	- мажлис столлари -стуллар	аудио- видеоаппаратлар магнитли доска
4	**«Доира» (1 - вариант)**	-суҳбат - мулоқот	жамоавий якка тартибда	эркин ҳаракатланадиган (енгил)стуллар	магнитли доска видеомагнитофон
5	**«Мунозара клуби»**	-муаммоли -машғулот -Суҳбат-мунозара -савол-жавоблар -амалий машғулот -семинар-машғулоти -лаборатория -машғулоти	гуруҳ бўлиб кичик гуруҳларда	- думалоқ столлар -стуллар	магнитли доска телевизор
6	«Аквариум» (ичма-ич доира) *	амалий машғулот лаборатория машғулоти занжирсимон иш	занжирсимон ишлаш жамоавий якка тартибда	- якка тартибда ишга мулжалланган столлари -стуллар	аудио- видеоаппаратлар магнитли доска
7	«Думалоқ стол»	назарий суҳбат ва мунозара муаммоли машгу- лотлар	жамоавий якка тартибда	- катта думалоқ стол -стуллар	экран аудио- видеоаппаратлар проектор
8	«Доиралар»	ееминарлар имитақиявий уйинлар вазиятли ижодий иш	кичик гуруҳлар (утиш билан)да кесишма саволлар	кичик думалоқ столлар стуллар	аудио- видеоаппаратлар магнитли доска
9	«Иккита кичик хона»	назарий машғулот амалий машғулот	-гуруҳий - аниқ вазифалар бажарганда	- мажлис столи -стуллар	магнитли доска экран проектор -УТВ мультимедиа
10	«Шахмат»	назарий машғулот якка тартибдаги машғулот коллоквиум лаборатория машғулоти	мустақил иш якка тартибда ижодий иш	- якка тартибда ишга мулжалланган столлар стуллар	экран мультимедиа
11	“Доира” 2-вариант	Мустақил иш Мауаммоли машғулот Ижодий машғулот	Хужжатлар билан ишлаганда Материалларни ўрганишда Гуруҳий	Стуллар	Магнитли доска Мультимедиа Телевизор видеоаппаратлар
12	“П” ҳарфи (2-вариант)	Амалий машғулот	Жамоанинг иши (ўқув гуруҳларда)	Мажлис столи Стуллар	Магнитли доска Экран Телевизор
13	“Тақа”	Назарий машғулот Амалий машғулот	Якка тартибда Жуфтликда Гуруҳ билан	Мажлис столи стуллар	Магнитли доска Экран Проектор видеоаппаратлар

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.-Т.: Ўзбекистон, 1992.
2. Каримов И. Юксак маънавият - енгилмас куч.-Тошкент: Маънавият, 2008.- 176 б.
3. Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар (Ўрта махсус, касб-хунар таълим муассасалари учун қўлланма).-Т.: Янги аср авлоди, 2 51.- 176 б.
4. Айсмонтас Б.Б. Педагогическая психология: схемы и тесты. - М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006.
5.Академик лицей ва касб-хунар коллежларида ўтказиладиган ритуаллар тизими (1-китоб).- Бобобеков Х., Давлетшин М.Г., Ишмухамедов Р.Ж ва бонщ.-Т.: Фан, 1999.
6. Академик лицей ва касб-хунар коллежларида ўтказиладиган удумлар ва асосий тадбирлар тизими (2-китоб).- Бобобеков Х., Давлетшин М.Г., Ишмухамедов Р.Ж ва бопщ.-Т.: Фан, 2005.
7. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.: Шар»;, 1998.-64 б.
8. Вилсон Г., Макклафлин К. Язык жестов - путь к успеху - СПб: Издательство «ПИТЕР», 2000.
9. Дьяченко В.К. Организация структуры учебного процесса и его развитие.-М.: Педагогика, 1989.
10. Зиёмухамедов Б., Абдуллаева Ш. Педагогика. Олий ўқув юртлари учун дарслик. - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000.
11. Йулдошев Ж.Г. Янги педагогик технологиялар йуналишлари, муаммолари, ечимлари// Халк таълими, 1999, №4.
12. Йулдошев Ж.Г., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари.-Т, 2001.
13. Ишмуҳамедов Р. Болаларни тарбиялаш ва согломлаштириш ишларида педагогик технология (ўзбек ва рус тилларида).- Т.: УДАП, 2004.
14. Ишмуҳамедов Р. Инновацион технологиялар ёрҳамида таълим самарадорлигини ошириш йуллари. - Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2005.
15. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқ одиров А., Пардаев А. Директорнинг иш китоби. - Т., 2007.- 122 б.
16. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемаҳ таблицах и опорных конспектах.-М.: Айрис-пресс, 2006.
17. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта.-М.: «Знание», 1989.
18. Колич нко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей.- СПб.: КАРО,2005.-368 с.
19. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Учеб. пос. для студ. пед. вўзов и системы повыш. квалиф. пед. кадров/ Под ред.Е.С.Полат.-М.:Издательский центр «Академия», 2005.
20. Педагогические технологии. Учебное пособие/Авт. сост. Т.П.Сальникова - М.: ТҚ Сфера, 2005.
21. Радугин А.А. Педагогика. Учебное пособие для высших учебных заведений.-М.: Центр, 2002.
22. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар.-Т.:Молия, 2003.
23. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. - СПб.: Питер, 2004.
24. Талызина Н.Д. Управление процессом усвоения знаний. - М.: МГУ,1975.
25. Толипов У., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбидий асослари. - Т.: 2006.